

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**Іван ВИГІВСЬКИЙ
Валентина ДРОЗД**

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ
ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ**

Монографія

Київ 2023

УДК 343.132;343.985
В 41

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Науково-дослідного
інституту публічного права
(протокол № 13 від 10.10.2023)*

Рецензенти:

Микола Погорецький – проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Оксана Капліна – завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАПрН України

Теоретичні та практичні основи формування методики В 41 досудового розслідування захоплення заручників [Текст] : монографія / І. М. Вигівський, В. Г. Дрозд ; Наук.-дослід. ін-т публ. права. – Київ : 7БЦ, 2023. – 368 с.

ISBN 978-617-549-290-1

Монографічне дослідження є одним з перших в Україні фундаментальних опрацювань теоретичних і практичних основ формування методики досудового розслідування захоплення заручників. Українська правова система знаходиться на стадії активного реформування, навіть попри триваючі бойові дії та активну фазу збройної агресії росії проти територіальної цілісності й незалежності – фактично розв'язану війну. Одним з найбільш небезпечних, зокрема в умовах активних бойових дій, є такий вид кримінального правопорушення, як захоплення заручників, що має бути досліджений всебічно та повно з метою якомога більш продуктивного забезпечення процесу здійснення такого досудового розслідування всіма необхідними криміналістично-методичними інструментами. У монографії запропоновано низку шляхів вирішення проблемних питань, що можуть виникати під час здійснення досудового розслідування захоплення заручників.

Праця стане корисною в освітньому процесі, наукових дослідженнях і законопроектній (нормопроектній) роботі для науково-педагогічного складу, здобувачів вищої освіти, практиків у різних галузях правничої діяльності.

ISBN 978-617-549-290-1

© НДІ публічного права, 2023
© Вигівський І.М., Дрозд В.Г., 2023

THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW

**Ivan VYHIVSKYI
Valentyna DROZD**

**THEORETICAL AND PRACTICAL BASES
OF DEVELOPING METHODOLOGY
FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION
OF HOSTAGE-TAKING**

Monograph

Kyiv 2023

UDC 343.132; 343.985
V 41

*Recommended for printing
by the Scientific Council of the Scientific
Institute of Public Law
(protocol No. 13 dated from 10.10.2023)*

Reviewers:

Mykola Pohoretskyi – Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine;

Oksana Kaplina – Head of the Department of Criminal Procedure of Yaroslav Mudryi National Law University, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

V 41 **Theoretical** and practical bases of developing methodology for pre-trial investigation of hostage-taking [Text] : monograph / I. M. Vyhivskiy, V. H. Drozd ; The Scientific Institute of Public law. – Kyiv : 7BC, 2023. – 368 p.

ISBN 978-617-549-290-1

The monograph is one of the first fundamental development of theoretical and practical bases of developing methodology for pre-trial investigation of hostage-taking. The Ukrainian legal system is under active reform, even despite the ongoing hostilities and the active phase of russia's armed aggression against territorial integrity and independence – actually, the unleashed war. One of the most dangerous, especially under active hostilities, is such a type of criminal offense as hostage-taking, which, in our opinion, should be investigated comprehensively and completely, ensuring that the process of conducting such a pre-trial investigation with all necessary forensic and methodical tools is as productive as possible. The monograph offers a number of ways to solve problematic issues that may arise during pre-trial investigation of hostage-taking.

The work will be useful in the educational process, scientific research and law-making (normative) work, both for scientific and pedagogical staff and students of higher education, and for practitioners in various branches of legal activity.

ISBN 978-617-549-290-1

© SIPL, 2023

© Vyhivskiy I.M., Drozd V.H., 2023

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	9
Передмова	10

Розділ 1. Захоплення заручників: теоретико-правове дослідження

1.1. Наукове осмислення проблемних питань методики розслідування захоплення заручників	28
1.2. Методологічні засади дослідження питань розслідування захоплення заручників	55
1.3. Сутність і зміст захоплення заручників як злочину проти волі, честі й гідності особи та криміналістичні аспекти його вивчення	69
Висновки до розділу 1	76

Розділ 2. Криміналістична характеристика захоплення заручників

2.1. Концепція криміналістичної характеристики, її зміст і значення для методики розслідування захоплення заручників	78
2.2. Криміналістична характеристика особи, яка вчинила захоплення заручників	125
2.3. Підходи до визначення способів учинення захоплення заручників	143
2.4. Обстановка вчинення захоплення заручників	163
Висновки до розділу 2	179

Розділ 3. Організація розслідування захоплення заручників

3.1. Обставини, що підлягають доказуванню в розслідуванні злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану	182
--	-----

3.2. Методика розслідування злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану, крізь призму ситуаційного підходу	192
Висновки до розділу 3	215
Розділ 4. Тактичне забезпечення розслідування захоплення заручників	
4.1. Тактика проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників	217
4.2. Тактика проведення невербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників	241
4.3. Використання спеціальних знань як засіб тактичного забезпечення розслідування захоплення заручників	257
Висновки до розділу 4	279
Висновки	281
Список використаних джерел	302
Додатки	338
Інформація про авторів	361

CONTENT

List of reductions	9
Introduction	10

Chapter 1. Hostage-taking: theoretical and legal study

1.1. Scientific understanding of problematic issues of the methodology of hostage-taking investigation	28
1.2. Methodological foundations of hostage-taking investigation issues	55
1.3. The essence and content of the crime against the will, honor and dignity of the person and forensic aspects of its study	69
Conclusions to Chapter 1	76

Chapter 2. Forensic characteristics of hostage-taking

2.1. The concept of forensic characteristics, its content and significance for the methodology of hostage-taking investigation	78
2.2. Criminalistic description of the hostage taker	125
2.3. Approaches to determining the methods of hostage-taking	143
2.4. The circumstances of hostage-taking	163
Conclusions to Chapter 2	179

Chapter 3. Organization of investigation of hostage-taking

3.1. Circumstances to be proved in the investigation of crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law	182
--	-----

3.2. Methods of investigating crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law through the lens of the situational approach	192
Conclusions to Chapter 3	215

Chapter 4. Tactical support for the hostage-taking investigation

4.1. Tactics of verbal investigative (search) actions during the hostage-taking investigation	217
4.2. Tactics of non-verbal investigative (search) actions during the hostage-taking investigation	241
4.3. Use of expert knowledge as a tactical support for the hostage-taking investigation	257
Conclusions to Chapter 4	279
Conclusions	281
References	302
Appendices	338
Information about the authors	361

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК України 1960 року	– Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. (зі змінами та доповненнями)
МВС	– Міністерство внутрішніх справ України
СБУ	– Служба безпеки України
НП	– Національна поліція України
ДБР	– Державне бюро розслідувань
САП	– Спеціалізована антикорупційна прокуратура
НАБУ	– Національне антикорупційне бюро України
ОГ	– організована група
ОРД	– оперативно-розшукова діяльність
СОГ	– слідчо-оперативна група
ЗУ	– Закон України
ЕОМ	– електронно-обчислювані машини
ЄРДР	– Єдиний реєстр судових рішень

ПЕРЕДМОВА

Українська правова система знаходиться на стадії активного реформування, навіть попри триваючі бойові дії та активну фазу збройної агресії росії проти територіальної цілісності й незалежності нашої держави – фактично розв'язану війну. На сьогодні інститут прав і свобод людини та громадянина перебуває під загрозою системного й безцеремонного порушення як з боку окупаційних військ (на тимчасово окупованих територіях), так і від інших криміногенних елементів суспільства, що активізували свою діяльність на територіях України, віддалених від лінії фронту.

Одним з найбільш небезпечних, зокрема в умовах активних бойових дій, є такий вид кримінального правопорушення, як захоплення заручників, що, на нашу думку, має бути досліджений всебічно та повно з метою якомога більш продуктивного забезпечення процесу здійснення такого досудового розслідування необхідним практичним інструментарієм.

Злочинність є однією з основних перешкод процесу розбудови України як незалежної, демократичної, правової та соціальної держави. Основними напрямками діяльності держави на шляху до забезпечення функціонування цього механізму є реформування системи кримінального судочинства. Означене має здійснюватися з урахуванням міжнародних правових стандартів кримінального судочинства, оптимізацією діяльності слідчих підрозділів, посиленням уваги до протидії злочинам, зокрема захопленням заручників. Докладного вивчення та

наукового обґрунтування потребує алгоритмізація розслідування цього виду кримінальних правопорушень.

Згідно зі статистичними даними, в Україні протягом останніх п'яти років було зареєстровано 26 випадків захоплення заручників: 2018 року – 6; 2019 року – 8; 2020 року – 4; 2021 року – 3; 2022 року – 2; 2023 року (9 місяців) – 3. Водночас ми вважаємо, що важливим фактором у цьому процесі є також динаміка розкриття відповідних кримінальних правопорушень, а саме повідомлень про підозру – 24 особам, які, імовірно, їх вчинили.

Не досить ефективною також є статистика направлення відповідної категорії кримінальних проваджень до суду, а саме – 14 проваджень (у той час як закрито – 6), що своєю чергою демонструє потребу в посиленні й поглибленні здійснюваних наукових досліджень, релевантно складності таких процесів, що в подальшому може сприяти оптимізації як функціонування органів досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів у цьому аспекті, так і процесу кримінального провадження загалом.

У зв'язку з цим актуальністю вирізняються питання розроблення алгоритму розслідування захоплення заручників, підготовка криміналістичних рекомендацій, у яких мають бути, по-перше, враховані обставини, що підлягають встановленню, по-друге, визначені типові слідчі ситуації, по-третє, сформульована тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій та прийняття процесуальних рішень.

Окремі проблемні аспекти розслідування та протидії захопленню заручників розглянуто в наукових працях

О. Авраменко, М. Акімова, А. Андрушка, Ю. Аленіна, В. Бахіна, Т. Варфоломеевої, О. Володіної, В. Галагана, М. Даньшина, Р. Дударця, Л. Д'яковського, В. Журавля, А. Іщенка, В. Коновалової, Н. Клименко, І. Когутича, В. Кузьмічова, В. Лисиченка, В. Лукашевича, Є. Лук'янчикова, Г. Матусовського, В. Олішевського, М. Погорецького, Л. Полуніна, О. Пчеліної, М. Романова, Д. Савицького, О. Саїнчина, О. Самойленко, М. Селіванова, Р. Степанюка, О. Татарова, О. Таран, В. Тищенко, Є. Тітова, Л. Удалової, М. Хавронюка, П. Цимбала, М. Цуцкірідзе, С. Чернявського, Ю. Черноус, В. Шепітька, М. Шумило, Б. Щура, В. Шендрика, Р. Шехавцова та інших науковців.

Водночас особливості розслідування захоплення заручників на монографічному рівні наразі не досліджені. Отже, у сучасних умовах виникла нагальна потреба в здійсненні комплексного монографічного дослідження особливостей розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України.

Метою монографічного дослідження є аналіз теоретичних і практичних основ формування методики розслідування захоплення заручників. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких *завдань*:

– дослідити зміст і сутність наукового осмислення проблемних питань методики розслідування захоплення заручників;

– схарактеризувати методологічні основи питань розслідування захоплення заручників;

– надати характеристику сутності та змісту злочину проти волі, честі й гідності особи, криміналістичним аспектам його вивчення;

– окреслити концепцію криміналістичної характеристики, її зміст і значення для методики розслідування захоплення заручників;

– надати криміналістичну характеристику особи, яка вчинила захоплення заручників;

– дослідити підходи до визначення способів учинення захоплення заручників;

– установити особливості обстановки вчинення захоплення заручників;

– розтлумачити та обґрунтувати обставини, що підлягають доказуванню в розслідуванні злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану;

– сформулювати методику розслідування злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану, крізь призму ситуаційного підходу;

– окреслити тактику проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників;

– дослідити тактику проведення невербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників;

– схарактеризувати використання спеціальних знань як засіб криміналістичного забезпечення розслідування захоплення заручників.

Об'єктом дослідження є протиправна діяльність у сфері захоплення заручників, а також правовідносин, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Предметом є теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування захоплення заручників.

Методи дослідження обрано відповідно до поставленої мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. Монографія ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах наукового пізнання, застосування яких сприяло об'єктивності й обґрунтованості результатів дослідження. *Порівняльно-правовий* метод використано під час дослідження поняття, сутності, історичних і міжнародних аспектів боротьби із захопленням заручників, а також стану наукової розробленості окремих проблем предмета дослідження в практиці органів досудового розслідування (підрозділи 1.1, 1.2). *Діалектичний* метод застосовано під час вивчення основних елементів криміналістичної характеристики захоплення заручників, з'ясування особливостей проведення слідчих (розшукових) дій щодо аналізованого виду кримінальних правопорушень (підрозділи 2.1, 3.2, 4.1, 4.3). За допомогою *системно-структурного* методу обґрунтовано структуру криміналістичної характеристики, розробку алгоритмів розслідування захоплення заручників, виокремлення типових слідчих ситуацій (підрозділи 2.1, 2.4, 3.1, 3.2, 4.2). *Соціологічний і статистичний методи* використано для формування комплексу питань та одержання від респондентів відповідей з теми дослідження, а також вивчення матеріалів слідчої та судової практики (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.3).

Емпіричною базою дослідження є дані офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, узагальнені матеріали вивчення 61 кримінального провадження про захоплення заручників, а також судових рішень, унесених

до Єдиного реєстру судових рішень України, зведені дані анкетування 95 слідчих та оперативних підрозділів. Під час підготовки монографії використано багаторічний практичний досвід роботи авторів в органах внутрішніх справ і Національній поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що проведене дослідження основ методики розслідування захоплення заручників є одним з перших в Україні, у якому сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу досудового розслідування цього виду кримінального правопорушення. До основних наукових результатів, що мають важливе теоретичне та практичне значення, належать такі:

вперше:

– з урахуванням останніх законодавчих змін і результатів опитування практичних працівників, які спеціалізуються на розслідуванні досліджуваного виду кримінального правопорушення, виокремлено складові системи криміналістичної характеристики захоплення заручників: предмет злочинного посягання, типовий спосіб, обстановка, знаряддя та засоби його вчинення, мотив і мета, особа злочинця та потерпілого, слідова картина;

– визначено, що захоплення заручників як кримінальне правопорушення характеризується спеціальною метою, що може мати альтернативний характер – спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до:
а) вчинення будь-якої дії (передати зброю, наркотичні засоби, інші речі, транспортні засоби чи гроші, звільнити якогось заарештованого чи ув'язненого, забезпечити

безперешкодний виліт за межі країни тощо); б) утримання від учинення будь-яких дій (неприйняття певної особи на ту чи іншу посаду, відмова від укладення угоди тощо);

– запропоновано нову редакцію ст. 147 КК України, зокрема із заміною термінів «затриманий» і «неповнолітній» на «захоплений» і «дитина», а також обґрунтовано пропозицію щодо запровадження кримінальної відповідальності за захоплення в заручники двох і більше осіб;

– аргументовано доцільність у кримінальних провадженнях щодо захоплення заручників для з'ясування причин розбіжностей у показаннях уже допитаних осіб не проводити одночасний допит за участю малолітнього чи неповнолітнього потерпілого разом з підозрюваним;

– здійснено системний аналіз обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників, що дозволило виокремити: а) обставини, які стосуються події кримінального правопорушення; б) персональні обставини; в) наслідкові обставини; г) інші обставини;

удосконалено:

– наукову позицію щодо елементів місця кримінального правопорушення як складової його криміналістичної характеристики: 1) місце захоплення особи як заручника; 2) місце утримання особи як заручника; 3) місце заявлення та виконання вимоги щодо звільнення заручників; 4) місце звільнення заручників. З'ясовано, що підозрювані визначають час і місце захоплення заручників, зважаючи на такі чинники, як вибір найбільш безпечного часу й нелюдного місця (місця, де відсутнє відеоспостереження) та можливість досягнення мети у вигляді задоволення висловленої ними вимоги;

– зміст елементів криміналістичної характеристики захоплення заручників та з'ясовано їх кореляційний зв'язок: особа злочинця – мотив і мета – обстановка – спосіб учинення – знаряддя – особа потерпілого – слідова картина кримінального правопорушення;

– аргументи на користь того, що проведення обшуку за місцем утримання заручників уважається невідкладним випадком під час проведення спеціальної операції щодо звільнення заручників чи після її завершення. Об'єктами обшуку є заручник, знаряддя кримінального правопорушення, предмети злочинного посягання тощо;

– класифікацію та характеристику особи потерпілого, злочинця в провадженнях про захоплення заручників;

дістали подальший розвиток:

– положення, що визначають криміналістичну характеристику захоплення заручників як науково розроблену систему зведених відомостей щодо криміналістично значущих ознак, які відображають закономірні зв'язки між окремими її елементами та сприяють оптимізації процесу розкриття, розслідування і превенції захоплення заручників;

– наукові погляди стосовно того, що слідча ситуація – це обстановка об'єктивної реальності на конкретний момент досудового розслідування, в умовах якої здійснюється досудове розслідування кримінального провадження, що формується під впливом конкретних об'єктивних умов, обставин і діяльності суб'єкта розслідування та яка відображає і містить інформацію про вчинене, підготовлюване або приховане кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється досудове розслідування, умови та стан розслідування й іншу

інформацію, необхідну для виконання завдань кримінального провадження, що уможливило висування слідчих версій, вибір ефективних засобів і методів розслідування та прийняття тактичних рішень;

– організаційно-тактичне забезпечення вербальних і невербальних слідчих (розшукових) дій, зокрема таких, як огляд місця події, обшук, допит потерпілого, підозрюваного та свідків під час розслідування захоплення заручників.

У науковій праці використано законодавство України станом на 01 жовтня 2023 року.

Автори дякують за допомогу в підготовці монографічного дослідження рідним і близьким, друзям, наставникам. **Особлива подяка** рецензентам монографії **Оксані Капліній** та **Миколі Погорецькому** за висловлені зауваження до підготовленої праці та настанови щодо дослідження окремих кримінальних процесуальних і криміналістичних питань. Сподіваємося, що монографія зацікавить широкий загал читачів.

FOREWORD

The Ukrainian legal system is under active reform, even despite the ongoing hostilities and the active phase of russia's armed aggression against territorial integrity and independence – actually, the unleashed war. As of today, the institution of human and civil rights and freedoms is under the threat of systematic and unceremonious violation both by the occupying forces (in the temporarily occupied territories of Ukraine) and by other criminal elements of society which have intensified their activities in the territories of Ukraine more separated from the front line.

One of the most dangerous, especially under active hostilities, is such a type of criminal offense as hostage-taking, which, in our opinion, should be investigated comprehensively and completely, ensuring that the process of conducting such a pre-trial investigation with all necessary forensic and methodical tools is as productive as possible.

Crime is one of the main obstacles to the development of Ukraine as an independent, democratic, legal and social State. The main directions of the State activity on the way to ensuring the functioning of this mechanism are the reform of the criminal justice system. The above should be carried out considering international legal standards of criminal justice, optimizing the activities of investigative units, increasing attention to combating crimes, in particular, hostage-taking. The algorithmization of the investigation of this type of criminal offenses requires detailed study and scientific justification.

According to statistical data, 26 hostage-taking cases were registered in Ukraine over the past 5 years: 6 – in 2018; 8 – in 2019; 4 – in 2020; 3 – in 2021; 2 – in 2022; 3 – in 2023 (9 months). At the same time, we believe that trends in the detection of relevant criminal offences, namely, notifying 24 persons, who probably committed them, of suspicion is an important factor in this process as well.

Statistics on the referral of the relevant category of criminal proceedings to the courts are also not effective enough, namely, 14 proceedings (while 6 were dismissed), which in turn demonstrates the need to strengthen and deepen the ongoing scientific research, relevant to the complexity of such processes, which may lead to further optimization of both functioning of pre-trial investigation bodies and operational units in this aspect, and the process of criminal proceedings in general.

In this regard, developing the algorithm for the hostage-taking investigation, preparing forensic recommendations, which should, firstly, take into account the circumstances to be established, secondly, define typical investigative situations, and thirdly, formulate tactics of conducting individual investigative (search) actions and make individual procedural decisions, are of particular importance.

Certain problematic aspects of the investigation and countermeasures against hostage-taking were considered in the scientific works by O. Avramenko, M. Akimov, A. Andrushko, Yu. Alenin, V. Bakhin, T. Varfolomeieva, O. Volodina, V. Halahan, M. Danshyn, R. Dudarts, L. Diakovskiy, V. Zhuravel, A. Ishchenko, V. Konovalova,

N. Klymenko, I. Kohutych, V. Kuzmichov, V. Lysychenko, V. Lukashevych, Ye. Lukianchykov, H. Matusovskyi, V. Olishevskyi, M. Pohoretskyi, L. Polunin, O. Pchelina, M. Romanov, D. Savytskyi, O. Sainchyn, O. Samoilenko, M. Selivanova, R. Stepaniuk, O. Tatarov, O. Taran, V. Tyshchenko, Ye. Titov, L. Udalovala, M. Khavroniuk, P. Tsymbal, M. Tsutskiridze, S. Cherniavskyi, Yu. Chornous, V. Shepitko, M. Shumylo, B. Shchur, V. Shendryk, R. Shekhavtsov and other scientists.

At the same time, the specifics of the hostage-taking investigation at the monographic level have not yet been investigated. Therefore, under modern conditions, there is an urgent need to perform a comprehensive monographic study of the peculiarities of the investigation of the criminal offense provided for by Article 147 of the Criminal Code of Ukraine.

The purpose of the monographic study is to analyze theoretical and practical foundations of developing methodology for hostage-taking investigation. The set goal resulted in the following tasks:

- to investigate the content and essence of scientific understanding of the problematic issues of the hostage-taking investigation methodology;
- to characterize the methodological bases of hostage-taking investigation issues;
- to provide a description of the essence and content of the crime against the will, honor and dignity of the person and the forensic aspects of its study;

- to outline the concept of forensic characteristics, its content and significance for the hostage-taking investigation methodology;

- to provide a forensic description of the hostage taker;

- to investigate approaches to determining the methods of committing hostage-taking;

- to establish the specifics of the circumstances of hostage-taking;

- to explain and substantiate the circumstances to be proven in the investigation of crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law;

- to establish the methodology for investigating crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law through the lens of the situational approach;

- to outline the tactics of conducting verbal investigative (search) actions during the hostage-taking investigation;

- to investigate the tactics of conducting non-verbal investigative (search) actions during the hostage-taking investigation;

- to characterize the use of expert knowledge as a means of forensic support for the hostage-taking investigation.

The object of the study is illegal activity in the field of hostage-taking, as well as legal relations arising during pre-trial investigation of criminal offenses of this category.

The subject matter is theoretical and practical foundations of developing methodology for pre-trial investigation of hostage-taking.

Research methods are chosen in accordance with the set goal, tasks, object and subject matter of the research. The monograph is based on general scientific and special methods of scientific knowledge, the use of which contributed to the objectivity and validity of the research results. Comparative and legal method was used during the study of the concept, essence, historical and international aspects of the fight against hostage-taking, as well as the state of scientific development of certain problems of the subject matter of the research in the practice of pre-trial investigation bodies (subsections 1.1, 1.2). Dialectical method was applied when characterizing main elements of the forensic characteristics of hostage-taking, clarifying the specifics of conducting investigative (search) actions regarding the analyzed type of criminal offenses (subsections 2.1, 3.2, 4.1, 4.3). With the help of the system and structural method, the structure of forensic characteristics, the development of hostage-taking investigation algorithms, and the identification of typical investigative situations were substantiated (sections 2.1, 2.4, 3.1, 3.2, 4.2). Sociological and statistical methods were used for forming the set of questions and getting answers from respondents on the topic of the research, as well as to study the materials of investigative and judicial practice (sections 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.3).

The empirical basis for the research is data from official statistics of the Prosecutor General's Office, summarized materials for the study of 61 criminal proceedings on hostage-taking, as well as court decisions entered in the Unified Register of Court Decisions of Ukraine, consolidated data from questionnaires of 95 investigative and operational units. When preparing the monograph, many years of practical experience of the authors in internal affairs bodies and the National Police of Ukraine were used.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the conducted study of the basics of hostage-taking investigation methodology is one of the first in Ukraine, which formulated a number of scientific provisions, conclusions and recommendations aimed at optimizing the process of pre-trial investigation of this type of criminal offense. The main scientific results, which have important theoretical and practical significance, include the following:

for the first time:

– taking into account the latest legislative changes and the results of the survey of practical workers who specialize in the investigation of the examined type of criminal offense, the components of the system of forensic characteristics of hostage-taking have been singled out, which are: the subject matter of the criminal offense, the typical method, the circumstances, the tools and means of its commission, the motive and purpose, the identity of the perpetrator and the victim, «trace picture»;

– it has been determined that hostage-taking as a criminal offense is characterized by a special purpose, which can be of an alternative nature – inducing the relatives of the detainee, State or other institution, enterprise or organization, natural person or official to: a) commit any action (to hand over weapons, narcotics means, other things, vehicles or money, to release any arrested or imprisoned person, to ensure the smooth passage out of the country, etc.); b) refrain from committing any actions (non-acceptance of a certain person in a certain position, refusal to conclude an agreement, etc.);

– new version of Art. 147 of the Criminal Code of Ukraine with the replaced terms «detained» and «juvenile» with «captured» and «child» has been proposed, as well as the proposal to introduce criminal liability for the taking two or more hostages has been substantiated;

– the expediency not to conduct simultaneous questioning with a child or minor victim in criminal hostage-taking proceedings to clarify the reasons for the disagreement in the testimony of the persons already questioned, has been proved;

– systematic analysis of the circumstances to be ascertained during the hostage-taking investigation has been substantiated, which enabled to identify: a) circumstances relating to the event of a criminal offence; b) personal circumstances; c) consequential circumstances; d) other circumstances;

improved:

– scientific view on the elements of the place of the criminal offense as part of its forensic profile: 1) the place

where the person was taken as a hostage; 2) the place of holding the person as a hostage; 3) the place of application and fulfillment of the request for release of hostages; 4) place of hostages' release.

It has been found that the suspects determine the time and place of taking hostages, considering such factors as choosing the safest time and uninhabited place (a place where there is no video surveillance) and the possibility of achieving an objective by meeting their demand;

– the content of the elements of the forensic profile of hostage-taking and their correlation has been clarified: identity of the perpetrator – motive and goal – circumstances – method of committing – tools – identity of the victim – trace picture of the criminal offense;

– arguments in favor of the fact that the search of the place of hostages' detention is considered an urgent case during special operation for the hostages' release or after its completion. The objects of the search are a hostage, instruments of a criminal offense, objects of a criminal offense, etc.;

– classification and characterization of the identity of the victim, the perpetrator in hostage-taking proceedings;

received further development:

– provisions defining the criminal profile of hostage-taking as scientifically developed system of aggregated information on forensically significant features reflecting natural connections between its individual elements and serve to optimize the process of disclosure, investigation and prevention of hostage-taking;

– scientific views on the investigative situation as the situation of objective reality at the specific moment of the pre-trial investigation under which pre-trial investigation of criminal proceedings is carried out, influenced by specific objective conditions, circumstances and activities of the subject of the investigation, reflecting and containing information on a committed, prepared or concealed criminal offence subject to pre-trial investigation, the conditions and status of the investigation, and other information necessary for the performance of the tasks of the criminal proceedings, which allows to present investigative versions, select effective means and methods of investigation, and adopt tactical decisions;

– organizational and tactical support for verbal and non-verbal investigative (search) actions, in particular, such as inspection of the scene, search, questioning of the victim, suspect and witnesses during the investigation of hostage-taking.

The scientific work uses the legislation of Ukraine as of October 01, 2023.

The authors thank for the help in the preparation of the monographic study to relatives, friends and mentors for their help in preparing the monographic research. **Special thanks** to the monograph reviewers, *Oksana Kaplina* and *Mykola Pohoretskyi*, for their comments made on the work prepared and instructions regarding the study of certain criminal procedural and forensic issues. We hope that the monograph will be of interest to a wide range of readers.

РОЗДІЛ 1. ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Наукове осмислення проблемних питань методики розслідування захоплення заручників

Під час формування методики розслідування науковці закономірно вважають неприпустимим обмежуватися суто певними галузями права, науки й передовим досвідом. Обґрунтовуючи переваги розширеного підходу до аналізу та визначення джерел криміналістичної методики, Б. Є. Лук'янчиков стверджує, що ними слугує слід вважати все демократичне право, усі галузі науки, які сприяють розкриттю злочинів, увесь досвід з розслідування та розкриття злочинів, зокрема негативний, а також досвід злочинної діяльності, який необхідно ґрунтовно вивчати й узагальнювати для розроблення відповідних наукових методик¹. Погоджуємося з цим твердженням і вважаємо, що розгляд особливостей розслідування захоплення заручників слід здійснювати з урахуванням досліджень різних галузей юридичної науки, суміжних з криміналістикою, а також слідчо-судової практики, позицій слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні вказаного виду злочину.

Належну основу для розв'язання зазначеної проблеми становлять наукові дослідження М. О. Акімова, А. В. Андрушка, В. П. Бахіна, О. О. Володіної, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименка, І. І. Когутича, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича,

¹ Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрям удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 19 с. С. 17.

Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, М. А. Погорецького, О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, О. Ю. Татарова, В. В. Тищенко, М. І. Хавронюка, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, Р. М. Шехавцова, Б. В. Щура та багатьох інших науковців.

За формою викладення матеріалу, ступенем узагальнення та предметною галуззю проведених досліджень їх можна розділити на монографії, цикли статей, присвячених виявленню, запобіганню та розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із захопленням заручників¹.

Переходячи до розгляду наукових позицій, відображених у працях науковців, слід зауважити, що окремі питання захоплення заручників досліджено в межах суміжних наук, зокрема теорії кримінального права, кримінології, кримінального процесу, криміналістики, а також оперативно-розшукової діяльності. З метою здійснення детального аналізу масиву попередніх наукових досліджень, проведених із зазначеної проблематики, вважаємо за доцільне умовно поділити його на дві основні групи. До першої слід зарахувати праці, присвячені дослідженню питань захоплення заручників з позиції кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології й тактики, а до другої (основної) – наукові розвідки з питань організації розслідування захоплення заручників.

¹ Шевчишен А. В. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2014_Shevchushen.pdf.

Формування основ методики розслідування передбачає врахування кримінально-правових і кримінологічних питань, пов'язаних із захопленням заручників та суміжних складів злочинів.

Проблеми кримінальної відповідальності за захоплення заручників висвітлено в працях М. О. Акімова, О. О. Володіної, В. П. Ємельянова, Я. Г. Лизогуба, А. С. Політової, Є. Б. Тітова та інших учених.

Так, неабияке значення для характеристики стану дослідження має дисертація М. О. Акімова «Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України» (2009). Варта уваги пропозиція автора внести зміни до КК України щодо запровадження норми – звільнення від кримінальної відповідальності за звільнення заручників. Учений вважає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення вперше злочину, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 147 КК України, якщо вона самостійно (добровільно або на вимогу органів державної влади) звільнить захопленого (захоплених) або утримуваного (утримуваних) нею заручника (заручників) і відмовиться від реалізації висунутих вимог¹.

У дисертаційному дослідженні «Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві» (2007) Є. Б. Тітов на підставі аналізу положень Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 року виокремлює такі основні елементи складу злочину захоплення

¹ Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 19 с. С. 8.

заручників: захоплення або утримання заручника; погроза вбити, заподіяти шкоду або продовжувати утримання; використання двох попередніх елементів не як самоцілі злочину, а як засобу примушення третіх осіб (особи) до певної поведінки, які дозволяють відокремити його від суміжних складів злочинів (таких як викрадення людини, незаконне позбавлення волі та підміна дитини)¹.

У дисертації О. О. Володіної «Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину)» (2003) наведено додаткові аргументи щодо визнання основним безпосереднім об'єктом викрадення людини охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що забезпечують особисту недоторканність особи, а також вперше розкрито зміст складових суспільного відношення, якому завдає шкоди цей злочин. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом цього злочину слід вважати суспільні відносини, які забезпечують життя, здоров'я, власність, нормальний розвиток відносин власності². Наведені твердження автора слугуватимуть додатковими підставами для формулювання предмета злочинного посягання як елемента криміналістичної характеристики захоплення заручників.

Важливі аспекти, що впливають на досудове розслідування в частині його початку та прийняття рішення про повідомлення особі про підозру в учиненні захоплення заручників, відображено в численних наукових статтях. Так, у публікації «Проблеми кваліфікації захоплення

¹ Тітов Є. Б. Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2007. 21 с. С. 19.

² Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 22 с. С. 8.

заручників» (2018) на підставі аналізу кримінального законодавства, судової практики й наукової літератури А. В. Андрушко обґрунтував проблемні питання кваліфікації захоплення заручників. Варта уваги позиція автора, згідно з якою під час кримінально-правової оцінки захоплення заручників нерідко вдаються до зайвої кваліфікації вказаного діяння за сукупністю з незаконним позбавленням волі або викраденням людини (ст. 146 КК України)¹.

Низку робіт присвячено зіставленню складу злочину захоплення заручників і деяких інших злочинів. Зокрема, наукова стаття О. Ф. Бантишева та Б. В. Романюка «Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту»² (2015). Порівняльну характеристику ст. 146 і 147 КК України проведено в праці В. С. Наливайко та П. В. Боровик (2013). Захоплення заручників відрізняється від незаконного позбавлення волі або викрадення людини особливою метою, яку переслідує суб'єкт злочину та яка є обов'язковою ознакою складу цього злочину. Діючи з прямим умислом, винний має на меті спонукання родичів заручника, державної або іншої установи, підприємства або організації, фізичної, юридичної або службової особи до здійснення, або, навпаки, утримання від здійснення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Інакше кажучи, злочинець пов'язує звільнення заручника із задоволенням своїх вимог, які він висуває вказаним вище особам і

¹ Андрушко А. В. Проблеми кваліфікації захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 231–235. С. 234.

² Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 4. С. 12–17.

органам держави (це, наприклад, вимога викупу, звільнення особи (осіб), яка відбуває покарання, надання транспортних засобів, іноземної валюти, зброї тощо)¹.

У науковій статті «Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за захоплення або тримання особи як заручника» (2017) А. В. Андрушко такими визначає: вчинення злочину щодо неповнолітнього; вчинення його організованою групою; захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з погрозою знищення людей; спричинення злочином тяжких наслідків². У процесі дослідження автори конкретизують основні проблеми правової регламентації цих складів злочинів, звертають увагу на певні труднощі під час кваліфікації, формулюють пропозиції щодо розв'язання виявлених проблем і подальшому розвитку кримінального та кримінально-процесуального законодавства України³.

Зазначені позиції авторів будуть корисним під час формування характеристики особи потерпілого в криміналістичній характеристиці досліджуваного нами злочину, а також визначення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників.

На основі знань щодо кримінально-правового та функціонального призначення оперативно-розшукової характеристики можна побудувати концепцію криміналістичної характеристики захоплення заручників.

¹ Наливайко В. С., Боровик П. В. Порівняльна характеристика 146 і 147 статті Кримінального Кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 3. Т. 2. 2013. С. 103–104.

² Андрушко А. В. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за захоплення або тримання особи як заручника. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 4. С. 150–157. С. 150.

³ Романюк Б. В., Бантишев О. Ф., Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/296373569.pdf>.

Способи вчинення захоплення заручників розкрито в праці О. О. Володіної (2012). Авторка встановила, що вибір конкретного способу залежить від низки причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Такими можуть бути визнані психологічний стан суб'єкта злочину, його особистісні якості і властивості, взаємини з потерпілим, навколишнє оточення тощо¹.

Зазначені елементи буде використано під час формулювання способу вчинення як елемента криміналістичної характеристики захоплення заручників. Слід зауважити, що зазначені праці слугуватимуть основою для визначення особливостей початкового етапу досудового розслідування кримінального провадження про захоплення заручників.

У процесі характеристики стану дослідження організації розслідування захоплення заручників важливо провести оцінку кримінологічних досліджень. Адже дослідження з кримінології стануть корисними для формування комплексу ознак особи злочинця та потерпілого як елементів криміналістичної характеристики захоплення заручників. Тому важливе значення в цьому контексті відіграє наукова стаття А. В. Андрушка «Віктимологічні аспекти захоплення заручників» (2018)², у якій автор виклав кількісні та якісні показники складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, з урахуванням вивчення даних слідчої та судової практики.

¹ Володіна О. О. Фізичне насильство як спосіб захоплення заручників. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 139–143. С. 142.

² Андрушко А. В. Віктимологічні аспекти захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 260–265.

Високу структурність поведінки під час захоплення заручників підкреслює М. А. Вілсон (M. A. Wilson), під час використання багатовимірного скалограмного аналізу в процесі свого дослідження¹. У цьому контексті О. В. Давидова досліджує проблеми кримінального профайлінгу як складової переговорного процесу в ситуації захоплення заручників, зокрема висвітлює окремі підходи до визначення понять «профайлінг» і «кримінальний профайлінг», зокрема сучасну їхню парадигму, а також наводить типологію мотивів захоплення заручників². Зазначені праці можуть слугувати основою для формування питання мотиву як елементу криміналістичної характеристики й типових слідчих ситуацій під час розслідування захоплення заручників.

Вагому роль для формування особливостей розслідування мають праці з юридичної психології, зокрема ті, що визначають тактику ведення переговорів під час проведення операції зі звільнення заручників, адже саме психологічні аспекти є основою тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій вербального характеру. У цьому напрямі слід відзначити працю М. Б. Саакяна «Психологічні аспекти тактики ведення переговорів зі злочинцями в ході операції по звільненню заручників» (2013). На його думку, переговори визначають як систему послідовних етапів, кожен з яких є важливим. Переговори базуються на певних принципах, мають логічну структуру процесу спілкування. Альтернативи переговорницькій майстерності в ситуаціях із захопленням заручників немає,

¹ Wilson M. A. Toward a Model of Terrorist Behavior in Hostage-Taking Incidents. *Journal of Conflict Resolution*. 2000. Vol. 44. P. 403–424. С. 403.

² Давидова О. В. Проблеми профайлінгу в переговорах з особами, які захопили заручників. *Юридична психологія*. 2017. № 1. С. 111–121.

адже життя людини є найвищою цінністю буття. Вона є органічною складовою окремого напрямку діяльності соціально-психологічної служби¹.

У науковій статті «Проблеми ведення переговорів з терористами, що захопили заручників» (2000) В. М. Форноляк зазначає, що успіх спецоперації зі звільнення заручників визначається ретельністю спланованих оперативних заходів, тонко продуманих переговорів з урахуванням особистості терористів, висунутих ними вимог, високої професійної підготовленості особового складу співробітників щодо боротьби з тероризмом. Під час переговорів основна увага повинна приділятися встановленню того, що заручники живі, і переконанню терористів у тому, що вони зможуть реалізувати свій задум лише за умови збереження життя заручникам².

У статті «Деякі аспекти ведення переговорів з особами, які утримують заручників» (2002), що присвячена тактичній підготовці ведення переговорів з особами, які утримують заручників, автори вважають, що відпрацьовуючи тактику ведення переговорів зі злочинцями, співробітники правоохоронних органів повинні дотримуватись основних таких пріоритетів: 1) збереження життя заручникам; 2) арешт злочинців; 3) повернення або збереження майна, власності, матеріальних цінностей³.

¹ Саакян М. Б. Психологічні аспекти тактики ведення переговорів зі злочинцями в ході операції по звільненню заручників. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 103–106. С. 105.

² Форноляк В. М. Проблеми ведення переговорів з терористами, що захопили заручників. *Тероризм і боротьба з ним*. 2000. Т. 19. С. 521–528. С. 522.

³ Хряк А. П. Васильєв В. Т., Васильєв С. В. Деякі аспекти ведення переговорів із особами, які утримують заручників. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 20–24.

Зазначені праці з юридичної психології та тактичної підготовки будуть корисними для формування особливостей взаємодії слідчого з іншими підрозділами під час затримання злочинців і тактики допиту свідків у процесі розслідування захоплення заручників.

Як слушно зауважує О. Ю. Татаров, завдання досудового провадження полягають у тому, щоб забезпечити розгляд і вирішення кримінального провадження, шляхом його початку, попереднього з'ясування встановленими законом способами всіх обставин злочину, встановлення та притягнення до відповідальності особи, яка його вчинила, вжиття заходів щодо відшкодування завданої злочинцем шкоди та забезпечення заявленого позову. Причому до завдань досудового провадження дослідник зараховує також завершення провадження у випадках, передбачених законодавством¹. Адже тривалий час для розроблення методичних рекомендацій з розслідування злочинів використовували відомості кримінально-правової та кримінологічної характеристик, що не могло повною мірою забезпечити потреби практики. Перед науковцями постало завдання враховувати відомості про ті ознаки злочину, які мали важливе криміналістичне значення, сприяли результативності методик розслідування².

З огляду на те, що для визначення специфіки розслідування захоплення заручників необхідні криміналістичні знання, варто схарактеризувати криміналістичні джерела, що слугують основою нашого

¹ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ : Донецьк : Промінь, 2012. 639 с. С. 638.

² Там само. С. 226.

дослідження. Здійснюючи такий аналіз, наукову літературу з окресленої тематики можна розділити на чотири основні групи:

1. Наукові праці з питань організації та методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень.

Поняття методики розслідування визначають як наукову категорію, що має різнобічний характер. Водночас застосування вказаної категорії для позначення діяльності з розслідування конкретного злочину є недостатньо обґрунтованим. Адже саме в процесі цієї діяльності набувають реалізації наукові положення та рекомендації, що містяться в криміналістичних методиках¹.

Важливими в контексті вивчення стану дослідження мають праці з організації розслідування. Ідеться про самостійну складову загальної теорії криміналістики, що складається з наукових положень і практичних рекомендацій з побудови версій, планування, прогнозування, моделювання, алгоритмізації, програмування розслідування, взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими апаратами та іншими суб'єктами².

До зазначеної групи належать праці О. В. Олішевського «Місце організації розслідування злочинів у системі криміналістики» (2008)³, «Поняття

¹ Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 19 с. С. 11.

² Олішевський О. В. Місце організації розслідування злочинів у системі криміналістики. *Форум права*. 2008. № 3. С. 393–398. С. 396–397.

³ Там само. С. 393–398.

організації розслідування злочинів» (2009)¹, «Організація розслідування злочину слідчо-оперативною групою» (2009)²; О. М. Литвинова «Організаційні дії слідчого з розслідування у кримінальній справі: криміналістичний аспект» (2011)³; В. А. Журавля «Проблеми організації досудового розслідування в контексті положень чинного Кримінального процесуального кодексу України» (2014)⁴, «Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми» (2015)⁵.

З-поміж останніх публікацій, пов'язаних із формуванням інституту досудового розслідування та методики окремих видів кримінальних правопорушень чи їх окремих елементів, що матимуть значення для досудового розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення, вирізняються змістовністю статті таких учених: М. Хоцевич «Типологія особистості злочинців у діяльності з виявлення, запобігання та розслідування злочинів» (2016)⁶; В. В. Арешонков «Різновиди та можливості комплексних криміналістичних експертиз у розслідуванні злочинів»

¹ Олішевський О. В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 75–79.

² Олішевський О. В. Організація розслідування злочину слідчо-оперативною групою. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 123–127.

³ Литвинов О. М., Олішевський О. В. Організаційні дії слідчого з розслідування у кримінальній справі: криміналістичний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 169–176.

⁴ Журавель В. А. Проблеми організації досудового розслідування в контексті положень чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 16–25.

⁵ Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 250–259.

⁶ Хоцевич М., Арешонков В. Типологія особистості злочинців у діяльності з виявлення, запобігання та розслідування злочинів. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2016. Вип. 2. С. 98–99.

(2017)¹; Є. Д. Лук'янчиков «Криміналістична характеристика – елемент методики розслідування окремих видів злочинів» (2017)²; О. О. Вакулик «Проблеми розробки методики розслідування кримінальних проступків» (2018)³; Г. М. Гетьман «Використання методу моделювання в умовах змагального кримінального процесу при розслідуванні серійних злочинів» (2018)⁴; О. В. Бойко «Щодо поняття “криміналістичне забезпечення розслідування злочинів”» (2017)⁵; П. В. Цимбал «Роль криміналістичної одорології в методиці розслідування втечі засуджених з місць позбавлення волі» (2019)⁶; С. С. Браверман «Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування» (2019)⁷; О. С. Цибенко «Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування» (2018)⁸; В. С. Сімавонян «До питання використання

¹ Арешонков В. В. Різновиди та можливості комплексних криміналістичних експертиз у розслідуванні злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 205–213.

² Лук'янчиков Є. Д. Криміналістична характеристика – елемент методики розслідування окремих видів злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 225–230.

³ Вакулик О. О. Проблеми розробки методики розслідування кримінальних проступків. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 55–62.

⁴ Гетьман Г. М. Використання методу моделювання в умовах змагального кримінального процесу при розслідуванні серійних злочинів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2018. Вип. 26. С. 118–121.

⁵ Бойко О. В. Щодо поняття «криміналістичне забезпечення розслідування злочинів». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 313–315.

⁶ Цимбал П. В., Влад В. Ф. Роль криміналістичної одорології в методиці розслідування втечі засуджених з місць позбавлення волі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 164–172.

⁷ Браверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1. С. 62–68.

⁸ Цибенко О. С., Чаплинський К. О. Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 170–174.

нетрадиційних методів розслідування злочинів» (2019)¹; В. І. Теремецький «Досудове розслідування: зарубіжний досвід та практика застосування в Україні» (2019)²; М. В. Корнієнко «Інформаційне забезпечення виявлення, розслідування та попередження насильницьких злочинів щодо дітей» (2019)³; Р. Л. Степанюк «Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств» (2019)⁴.

Водночас жодна з праць не присвячена ні організації, ні формуванню методики розслідування захоплення заручників, тому зазначені праці є основою для формування особливостей розслідування захоплення заручників та визначення криміналістичної характеристики, організації розслідування й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій⁵.

2. Праці, присвячені формуванню наукових засад методики розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями.

Окремі питання протидії злочинам, що вчиняються злочинними об'єднаннями, відображені в дисертації Л. І. Аркуші, яка вперше сформулювала поняття методики виявлення та розслідування організованої злочинної

¹ Сімавонян В. С., Светлічна С. Ю., Торосян Є. Г. До питання використання нетрадиційних методів розслідування злочинів. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (2). С. 486–490.

² Теремецький В. І. Досудове розслідування: зарубіжний досвід та практика застосування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 20–29.

³ Корнієнко М. В. Інформаційне забезпечення виявлення, розслідування та попередження насильницьких злочинів щодо дітей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 232–238.

⁴ Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 174–180.

⁵ Вигівський І. М. Стан наукової розробленості питань розслідування захоплення заручників. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95). С. 183–194.

діяльності, що супроводжується корумпованими зв'язками, та обґрунтувала рівневу систему цієї методики і структуру її складових, що містить специфічні елементи¹.

У подальшому К. Ю. Бобрик у дисертаційному дослідженні «Методика розслідування створення злочинної організації» (2015), ширше висвітлив криміналістичну характеристику створення злочинних організацій та визначив обставини, які підлягають з'ясуванню та доказуванню під час розслідування цього виду злочинів. Особливу увагу науковець приділив плануванню розслідування, тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій і використанню спеціальних знань під час розслідування створення злочинної організації².

Особливістю дисертаційної роботи В. М. Варцаби є розгляд автором важливих проблем розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами, зокрема тактико-психологічних засад³.

Вагомий внесок у дослідження тактичних операцій під час розслідування вбивств, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, зробив С. Ф. Здоровко. У дисертації автор запропонував низку нових концептуальних у теоретичному плані та важливих у практичному значенні положень, зокрема визначив ознаки тактичної операції, запропонував авторський підхід до

¹ Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2001. 218 с. С. 5.

² Бобрик К. Ю. Методика розслідування створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 19 с. С. 17.

³ Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

визначення її поняття, виявив види тактичних операцій та здійснив їх класифікацію¹.

В. П. Корж проаналізувала криміналістичні ознаки, властивості й закономірності функціонування організованих груп, злочинних організацій і спільноти². Своєю чергою К. О. Чаплинський схарактеризував криміналістичну характеристику та розкрив особливості організованої злочинної діяльності. Автор докладно розкрив тактичні прийоми й організацію проведення слідчих дій під час розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями³.

У праці Б. В. Щура визначено найбільш важливі тактичні напрями, що сприяють усуненню протидії розслідуванню з боку організованої злочинної групи (тактика дотримання слідчої таємниці; тактика попередження тактичних помилок; тактика викриття неправди в показаннях; тактика забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства). Автор зауважив, що проблеми протидії розслідуванню безпосередньо пов'язані з питаннями забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, які набувають особливого значення в умовах боротьби з організованою злочинністю. Крім того, дослідник виявив особливості тактики забезпечення безпеки учасників кримінального процесу під час

¹ Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с. С. 4–5.

² Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 56 с. С. 25–26.

³ Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 16 с.

розслідування злочинів, що вчиняються організованою злочинною групою¹.

Варта уваги праця О. С. Тарасенка, присвячена теоретичному узагальненню та реалізації наукового завдання з розроблення методики розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями².

Серед останніх публікацій за тематикою розслідування злочинів, учинених організованими групами, що мають значення для визначення стану дослідження захоплення заручників, слід виокремити праці таких учених: М. В. Костенко «Щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами» (2017)³; А. М. Падалка «Удосконалення традиційних та розробка нових криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування» (2018)⁴; А. І. Кисько «Слідчі (розшукові) дії початкового етапу розслідування злочинів, вчинених у складі організованої групи» (2019)⁵; А. М. Лазебний «Криміналістичне

¹ Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 18 с. С. 14.

² Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняються злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 19 с.

³ Костенко М. В. Щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 148–150. (Серія «Право»).

⁴ Падалка А. М. Удосконалення традиційних та розробка нових криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 263–265.

⁵ Кисько А. І. Слідчі (розшукові) дії початкового етапу розслідування злочинів, вчинених у складі організованої групи. *Наше право*. 2019. № 4. С. 101–107.

забезпечення розслідування організованої злочинності» (2019)¹.

Зазначені праці стануть підґрунтям для характеристики окремих елементів криміналістичної характеристики бандитизму.

3. Наукові праці, у яких розкрито проблеми розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Криміналістичні проблеми у своїх наукових розвідках висвітлили І. І. Артамонов, М. О. Ленко, В. В. Літвін, І. Д. Моторний, О. В. Сав'юк, Д. В. Тишин, Д. М. Хромих та ін.

Розглянемо детальніше окремі праці. Так, розслідуванню терористичних актів присвячена дисертація В. В. Літвіна «Методика розслідування терористичного акту» (2007 р.), у якій автор розробив криміналістичну характеристику терористичного акту та окреслив окремі аспекти організації розслідування². О. В. Сав'юк у кандидатській дисертації «Методика розслідування терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв» (2010)³ здійснив криміналістичну характеристику терористичних актів та навів першопочаткові слідчі дії відповідно до КПК України 1961 року.

Водночас 2013 року вийшов друком посібник «Боротьба з тероризмом» (за редакцією професора

¹ Лазебний А. М. Криміналістичне забезпечення розслідування організованої злочинності. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 189–198.

² Літвін В. В. *Методика розслідування терористичного акту*: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 210 с. С. 34.

³ Сав'юк О. В. *Методика розслідування терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв*: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 256 с.

В. В. Коваленка), де в розділі IV «Методика розслідування терористичного акту» наведено криміналістичну характеристику злочину й тактику проведення окремих слідчих дій у контексті вимог Кримінально-процесуального кодексу 1960 року¹.

Процесуальні та криміналістичні проблеми початкового етапу розслідування терористичних актів, учинених із використанням саморобного вибухового пристрою, досліджували М. А. Погорецький, М. О. Ленко та Д. Б. Сергєєва в монографії «Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою» (2014). Автори розкрили елементи криміналістичної характеристики цього виду злочину, процесуальні й організаційно-методичні засади початкового етапу його розслідування, тактичні операції початкового етапу розслідування терористичних актів, учинених із використанням саморобного вибухового пристрою². Однак зазначена монографія є досить вузько спрямованою, адже стосується лише розслідування терористичних актів з використанням саморобних вибухових пристроїв, які вчинялися до 2014 року.

Серед останніх наукових публікацій, що мають значення для нашого дослідження, слід виокремити статті Г. В. Скуби «Сучасний стан експертно-криміналістичного

¹ Боротьба з тероризмом : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук, В. М. Комарницький та ін. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Скіф, 2013. 584 с.

² Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою : монографія / за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2014. 300 с.

забезпечення розслідування терористичного акту» (2017)¹; Г. О. Чорного «Розслідування злочинів терористичної спрямованості: питання формування методики на сучасному етапі» (2017)²; А. М. Падалки «Поняття слідів злочинів, їх властивості і криміналістичне значення при розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування» (2018)³; О. П. Мілевського «Розслідування терористичних проявів (тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій)» (2019)⁴.

Здійснений у дисертації М. В. Савчука аналіз наукових досліджень і кримінального процесуального законодавства пострадянських країн засвідчив, що загалом вони не вирізняються особливостями щодо розслідування терористичних злочинів в Україні та створенням спеціальних органів у сфері боротьби з тероризмом, хоча певні елементи такої специфіки в окремих країнах таки існують. Автор розробив криміналістичну характеристику терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв. У праці визначено й описано на якісно-кількісному рівні відомості про елементи злочинів, що вчиняються терористичними групами та організаціями: стан, структуру та динаміку, спосіб підготовки, вчинення та приховування зазначених злочинів, окреслено коло осіб,

¹ Скуба Г. В. Сучасний стан експертно-криміналістичного забезпечення розслідування терористичного акту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 247–254.

² Чорний Г. О. Розслідування злочинів терористичної спрямованості: питання формування методики на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 151–153. (Серія «Право»).

³ Падалка А. М. Удосконалення традиційних та розробка нових криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 263–265.

⁴ Мілевський О. П. Розслідування терористичних проявів (тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій). *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 199–207.

які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв¹.

Основними завданнями прокурора на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру О. В. Хваліц визнає такі: вивчення та аналіз оперативної інформації про факти підготовки або вчинення цих кримінальних правопорушень; організація збору криміналістично значущої інформації про осіб, причетних або обізнаних про терористичну діяльність; забезпечення оперативного перекриття місць перебування злочинців з метою запобігання реалізації злочинного умислу; створення умов для проведення оперативно-розшукових заходів з метою подальшого затримання осіб і вилучення в них доказів терористичної діяльності; забезпечення законності під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій².

4. Наукові праці, присвячені проблемам розслідування суміжних кримінальних правопорушень.

Досліджуючи питання міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень, В. Ю. Цвікі³ обґрунтовує висновок, згідно з яким більшість науковців визнають, що ст. 4 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників є підтвердженням того, що насильницьке зникнення є злочином відповідно до норм міжнародного права. Із формулювання цієї статті випливає обов'язковий

¹ Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 257 с. С. 44.

² Хваліц О. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луцьк, 2016. 19 с. С. 16–17.

³ Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень : дис. д-ра філософії. Одеса, 2017. 240 с.

характер закріплення насильницького зникнення в національному праві як окремого злочину. Це зумовлено тим, що за своїм складом насильницьке зникнення відрізняється від інших злочинів, у межах яких відбувається незаконне позбавлення волі осіб, таких як: викрадення людини, захоплення в заручники. Зазначену позицію підтримують такі дослідники: К. Грамер (C. Grammer)¹, Ф. Грант (P. Grant)², С. Маккрорі (S. McCrory)³, Т. Сковацці (T. Scovazzi) та Дж. Цітроні (G. Citroni)⁴.

Вивченню особливостей початкового етапу розслідування викрадення людей, учиненого злочинними групами, присвячено дослідження О. Л. Авраменка⁵. У дисертації на підставі аналізу теоретичних концепцій і практики визначено зміст основних елементів криміналістичної характеристики, виявлено та описано їх взаємозв'язки, розглянуто проблеми початку досудового розслідування, шляхи розв'язання типових слідчих ситуацій, визначення особливостей взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, проведення слідчих дій тощо.

¹ Grammer C. Der Tatbestand des Verschwindenlassens einer Person. Berlin : Max-Planck-Institut f. auslnd. u. inter. Strafrecht, 2005. 253 p. P. 124.

² Grant P. Les disparitions forcues: une convention, enfin! *Pladoyer*. 2007. № 1. P. 56–61. P. 58.

³ McCrory S. The International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. *Human Rights Law Review*. 2007. № 7. P. 545–566. P. 550.

⁴ Scovazzi T. The Struggle against Enforced Disappearance and the 2007 United Nations Convention. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2007. 344 p. P. 297.

⁵ Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.

Особливостям розслідування та криміналістичній характеристиці присвячено дисертацію Г. Л. Д'яковського¹, у якій автор досліджує типові слідчі ситуації, що виникають на певному етапі розслідування:

1) отримано інформацію про злочин від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, злочинці невідомі;

2) отримано інформацію про злочин від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні;

3) отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів з певними вимогами;

4) злочинці відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про учинення злочину.

Типовими загальними версіями в провадженнях про викрадення людей В. В. Пясковський вважає такі: 1) факт учинення викрадення людини є незаперечним; 2) викрадення людини пов'язане з учиненням інших злочинів (ст. 115 «Умисне вбивство», ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 189 «Вимагання», ст. 257 «Бандитизм» КК України та ін.); 3) у такому разі вчинено не викрадення людини, а інший злочин (ст. 146 «Незаконне позбавлення волі», ст. 147 «Захоплення заручників», ст. 189 «Вимагання» КК України та ін.); 4) факт учинення викрадення людини відсутній (наявне інсценування з метою одержання грошових коштів або матеріальних цінностей від рідних, знайомих, ділових партнерів нібито

¹ Д'яковський Г. Л. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою : дис. д-ра філософії. Дніпро, 2017. 231 с.

викраденої людини); 5) факт учинення викрадення людини відсутній (зникнення людини за інших обставин, зокрема некримінальних)¹.

Типовий алгоритм дій слідчого під час розслідування викрадення людини, учиненого з корисливих мотивів, запропонував В. В. Олішевський². Варта уваги позиція автора щодо обставин, які підлягають з'ясуванню в потерпілого унаслідок його викрадення, а саме:

1) відомості про заявника (вихідні дані, його взаємини з жертвою і злочинцями, звідки він довідався про викрадення); 2) дані про жертву злочину (вихідні дані, опис зовнішності, сімейний і посадовий стан, спосіб життя, інші відомості про викрадену людину, членів родини, рідних та близьких друзях, зв'язках у злочинному світі тощо); 3) фактичні обставини викрадення (час, місце і спосіб захоплення та вилучення, спосіб переміщення, місце утримання, кількість злочинців, відомості про їх зовнішній вигляд, одяг, імена або прізвиська, дані про використання технічних засобів і озброєність злочинної групи); 4) відомості про пред'явлені вимоги в обмін на звільнення викраденого (скільки разів, коли, кому пред'являлися вимоги, яким способом, зміст цих вимог, чи були погрози, який їх характер); 5) інші дані.

Особливості ефективності взаємодії слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини

¹ Пясковський В. В. Система типових версій під час розслідування викрадення людей. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 133–142. С. 136.

² Олішевський В. В. Особливості виявлення ознак викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 79–86.

описано в статті В. В. Бурлаки «Особливості відомчої взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами ОВС під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» (2014). Так, серед основних причин, які негативно впливають на ефективність взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, автор виокремив: несвоєчасне та неповне інформування слідчого про результати проведення слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій (оперативно-розшукових заходів); проведення слідчих (розшукових) дій оперативним працівником без доручення слідчого, у провадженні якого знаходяться матеріали кримінального провадження; тривалий термін виконання доручень слідчого або взагалі формальне їх виконання тощо¹.

Тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини описав Д. Ю. Чаусов у науковій статті «Організація і тактика проведення огляду при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини» (2017). Автор наголосив на ефективності застосування концентричного методу проведення огляду місця події під час досудового розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії².

Проте для нашого дослідження інтерес становлять дії слідчого на наступному етапі та проведення типових

¹ Бурлака В. В. Особливості відомчої взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами ОВС під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 254–263. С. 261.

² Чаусов Д. Ю. Організація і тактика проведення огляду при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 268–274.

тактичних операцій під час розслідування. У зв'язку з цим слід розглянути працю Я. Соколової «Розслідування викрадення людини: типові тактичні операції» (2010), у якій дослідниця виокремила такі тактичні операції:

- 1) встановлення особи злочинця, визначення кола осіб, які вчинили викрадення людини, визначення ролі кожного з учасників викрадення людини: а) особа викрадача; б) зв'язок викрадача з організованими формуваннями; в) склад і рольові функції злочинної групи; г) розшук і затримання викрадача; д) груповий обшук; 2) встановлення особи викраденого, розшук викраденої людини, встановлення місця утримання викраденого, зв'язку між викрадачем і жертвою: а) соціальний статус жертви; б) розшук викраденої особи; в) зв'язки жертви; 3) встановлення місця захоплення (викрадення) і часу вчинення викрадення людини, обставин, що сприяли вчиненню викрадення людини: а) обставини (умови) викрадення людини; 4) встановлення способу і технічних засобів, що використовувалися при вчиненні викрадення людини: а) механізм вчинення (організації) викрадення людини; б) знаряддя злочину; 5) встановлення мотивів вчинення викрадення людини і зв'язків викраденого та його родичів з підприємницькими структурами: а) віктимність жертви¹.

Слід зауважити, що зазначені криміналістичні дослідження або розкривають особливості розслідування певного виду кримінальних проваджень, пов'язаних з розслідуванням захоплення заручників, або лише висвітлюють окремі їх положення.

¹ Соколова Я. Розслідування викрадення людини: типові тактичні операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 69–73. С. 72.

На підставі результатів аналізу рівня теоретичної розробленості проблематики можна констатувати, що окремі питання проблем розслідування захоплення заручників набули широкого висвітлення в наукових працях. Проте безпосередньо досліджень щодо розслідування захоплення заручників досить мало, а наявні праці містять багато положень, які фактично є дискусійними та потребують подальшого вдосконалення й розвитку, оскільки, по-перше, кожна з них присвячена проблемам з позиції певної галузі права, зокрема кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності та лише частково – криміналістики й кримінального процесуального права; по-друге, значну частину їх було проведено більш як п'ять років тому, а отже, наявний теоретичний масив об'єктивно не може повною мірою забезпечити розв'язання сучасних проблем розслідування захоплення заручників. Донині залишаються актуальними й такими, що потребують розроблення, питання стосовно визначення криміналістичної характеристики, обставин, що підлягають з'ясуванню, особливостей визначення слідчих ситуацій і напрямів їх вирішення, проведення низки слідчих (розшукових) дій під час розслідування аналізованого виду злочину. Тому значення нашої наукової розвідки передусім полягає в тому, щоб орган досудового розслідування отримав приблизний алгоритм дій під час розслідування захоплення заручників, а також чітке уявлення про це негативне явище. Крім того, зібраний оригінальний емпіричний матеріал дасть змогу продовжити проведення досліджень у цій сфері.

1.2. Методологічні засади дослідження питань розслідування захоплення заручників

Передумовою досягнення результату під час будь-якої дослідницької діяльності є застосування комплексу методів наукового пізнання. Тому перед тим, як перейти до розгляду організації розслідування, слід звернутися до методів наукового пізнання та з їх урахуванням визначити логіку побудови нашого дослідження.

Метод слугує базовою категорією методології дослідження. Тлумачні словники визначають його як: спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або систему прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності¹; спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розвитку об'єкта²; систему розумових та/або практичних операцій (процедур), спрямованих на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети³; спосіб пізнання дійсності та її відтворення в мисленні; спосіб, прийом або систему прийомів для досягнення якої-небудь мети, виконання певної операції⁴.

О. В. Крушельницька визначає підхід як систему вимог до пізнавальної активності людини, що орієнтує дослідника на вирішення конкретної філософської, наукової

¹ Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с. С. 692.

² Український педагогічний словник / уклад. С. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 374 с. С. 205.

³ Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с. С. 79.

⁴ Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : УРЕ, 1977. 968 с. С. 429.

чи практичної проблеми шляхом застосування певного прийому (способу)¹. Кожен науковий метод має відповідати таким критеріям:

- ясність – загальнозрозумілість методу;
- детермінованість – суворя послідовність використання методу;
- спрямованість – підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв’язанню певних конкретних завдань;
- результативність – здатність методу забезпечувати досягнення певної мети;
- надійність – здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату;
- економічність – здатність методу досягати певних результатів з найменшими витратами засобів і часу².

Науковці пропонують різні класифікації методів дослідження, проте більшість думок зводиться до їхнього поділу на дві групи: загальнонаукові та спеціальні³. На думку В. І. Зацерковного, методи наукового пізнання за ступенем загальності і сфери застосування можна поділити на чотири основні групи: 1) загальні (філософські) – діють у всіх науках і на всіх етапах пізнання; 2) загальнонаукові – застосовуються в гуманітарних, природничих і технічних науках; 3) часткові – призначені для певних наук

¹ Грицаєнко Л. Л., Фальковський А. О. Філософія права : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 120 с. С. 50–51.

² Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ : Центр учб. літ., 2011. 141 с. С. 98.

³ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с. С. 11; Шишка Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : навч. посіб. Харків : Еспада, 2007. 368 с. С. 322.

(внутрішньо- та міждисциплінарні); 4) спеціальні – для однієї, конкретної (специфічної) науки¹.

Методологічним правилами притаманні такі ознаки: а) створені для регулювання наукової діяльності та спрямування дослідника в належне русло; б) посідають чільне місце в методології порівняльного правознавства та є інструментом пізнання дійсності; в) упорядковують порівняльно-правове дослідження, адже незастосування методологічних правил позбавляє дослідницький процес логіки; г) формуються на основі знань про властивості та зв'язки правової реальності, закономірності функціонування й розвитку правових об'єктів; д) розробляються і проходять апробацію на дослідницькому рівні; е) спрямовані на успішну реалізацію наукових завдань; ж) не є стійкими, тобто не є абсолютом дослідницької діяльності (допустимим є відхилення від їх вимог) тощо².

Слушною слід визнати думку В. Г. Лукашевича про те, що питання методології досліджень є одними з найважливіших за рівнем свого значення для юридичної теорії та відповідної юридичної практики. Це зумовлено тим, що залежно від сутності вихідних методологічних принципів, на яких базується правове мислення, здійснюється не лише наукове пізнання права, а і його практичне втілення в реальну площину життя³.

¹ Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с. С. 74.

² Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2015. 24 с. С. 13–14.

³ Лукашевич В. Г. Новий кримінальний процесуальний кодекс України – виклик теоріям кримінального процесу та криміналістики. *Держава та регіони*. 2014. № 3. С. 111–117. (Серія «Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_3_25.

Розбіжність між методологією та методами полягає в тому, що методологію розглядають як шлях пізнання, а метод – як спосіб вивчення явищ матеріальної дійсності. Загалом методом вважають певний алгоритм, що встановлює послідовність використання певних засобів для досягнення поставленої мети. Методологію в науковій літературі розглядають у широкому та вузькому значенні. Так, у широкому її тлумачать як систему ідей, поглядів і концепцій, що виконують роль керівних принципів пізнання; у вузькому – як вчення про методи наукового пізнання¹.

Для ґрунтовного вивчення основ методики розслідування захоплення заручників необхідно виважено підійти до окреслення методології дослідження, тобто добору відповідних підходів і методів. З огляду на те, що дослідження проводиться в контексті кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності, що є юридичними науками, наукове пізнання має відбуватися за допомогою методів юридичної науки. Зазвичай криміналістичне забезпечення розслідування злочинів здійснюється за допомогою низки загальнонаукових методів, зокрема логічних (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія, моделювання), інших методів наукового пізнання (історико-правовий, діалектичний, порівняльно-правовий, догматичний, системно-правовий, спостереження, статистичний, соціологічний,

¹ Лукашевич В. Г. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1996. № 2. С. 24–33. С. 25.

прогнозування тощо)¹. Тому вважаємо, що вирішення питання про вибір методів дослідження завжди повинно відповідати специфіці теми, його предмета, мети й завдань. З огляду на зазначене, методологічною основою нашого дослідження слугували: загальнонаукові методи (формально-логічний; пошуково-бібліографічний; аналіз і синтез; моделювання; експеримент; прогнозування); міждисциплінарні методи (соціологічний і статистичний); філософські методи (діалектичний); спеціально-наукові методи (системно-структурний; порівняльно-правовий).

Так, наскрізним методом усього правознавства вважають логіку, пов'язану з діалектикою. Професор М. В. Костицький зауважує: «Юриспруденція від “низу” до “верху” побудована на формальній логіці. Ця сама логіка є основною методологією юриспруденції, а логічні методи є головними в науковому пізнанні, теоретичному і практичному дослідженні. Без формальної логіки юриспруденція стає “картковим будиночком”, який розвалиться за найменшого подиху критики»². Тому неабияке значення для нашого дослідження має використання формально-логічного методу, що дозволив викладення особливостей розслідування захоплення заручників, з урахуванням наукових підходів до методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (розділи 1–3).

Пошуково-бібліографічний метод забезпечив системний пошук літературних джерел за бібліографічними

¹ Черноус Ю. М. Методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 63–75. С. 68.

² Костицький М. В. Логіка як методологія наукового пізнання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 3–13.

каталогами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, електронних бібліотек у мережі Інтернет (розділи 1–3).

Застосування аналізу й синтезу дало змогу узагальнити наявні літературні джерела в галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, які відображають стан дослідження основ методики розслідування захоплення заручників, та визначити перелік питань, що є недостатньо дослідженими або мають неоднозначне вирішення в теорії криміналістики та практиці кримінального провадження.

Аналіз – метод дослідження, за допомогою якого піддослідний об’єкт уявно або практично розчленовується на складові частини з метою більш детального його вивчення. Аналіз як метод досліджень використовують у зв’язку із синтезом. Синтез – поєднання розчленованих і проаналізованих частин піддослідного об’єкта або кількох об’єктів в єдине ціле. У сучасній науці синтез використовують не лише для дослідження окремого об’єкта в певній галузі науки, а й окремих наук з виявленням наявних між ними зв’язків¹.

За допомогою методів аналізу та синтезу, які становлять єдність протилежностей та, відповідно, застосовуються для поділу предмета дослідження на складові частини та з’єднання окремих частин предмета в єдине ціле, розглянуто основні наукові підходи до поняття криміналістична характеристика злочину та наукові погляди до структури її елементів (підрозділ 2.1); з’ясовано

¹ Артюх О. Ф. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : УМКВО, 1990. 315 с. С. 135.

наукові погляди щодо поняття слідчих ситуацій, на підставі чого запропоновано авторську класифікацію ситуацій під час розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення (підрозділ 2.1).

Спостереження в окресленому дослідженні може бути застосоване і в безпосередній, і в опосередкованій формі. Безпосередня форма спостереження відбувалася шляхом спостереження за роботою слідчих та підрозділів, що долучалися до розслідування захоплення заручників.

Опосередковане спостереження за діяльністю слідчого також дозволило сприймати під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень особливості оцінки доказів тощо.

Фіксування процесу та результатів спостереження в безпосередній та опосередкованій формах здійснювалося методом опису шляхом текстового наповнення підрозділів монографії, її висновків і додатків на основі наукових публікацій, доповідей на наукових заходах.

Моделювання застосовано в межах мисленнєвого відтворення процесу формування знання про достовірність відомостей про обставини, які підлягають доказуванню, отриманими в результаті спостереження за процесом перевірки й оцінки доказів під час досудового розслідування, інтерв'ювання слідчих, прокурорів, суддів, а також з урахуванням даних щодо особливостей захоплення заручників, які наведено в науковій літературі.

З моделюванням тісно пов'язаний експеримент, використання якого забезпечило перевірку правильності суджень про підстави формування внутрішнього переконання щодо мотивів і мети захоплення заручників. Експеримент проводився в мисленнєвій формі шляхом відтворення умов, за яких у кримінальному провадженні

формується судження щодо обстановки захоплення заручників.

Прогнозування використано для формування умовиводів щодо впливу сформульованих нами пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із захопленням заручників.

Використання соціологічних і статистичних методів є передумовою визначення сучасних тенденцій захоплення заручників, адже спираючись виключно на конкретні показники можна відслідкувати проблеми, неякісне забезпечення певного напрямку забезпечення досудового розслідування чи судового розгляду. Зазначені методи застосовано не лише щодо діяльності органів досудового розслідування, а й судового розгляду кримінального провадження, передбаченого ст. 147 КК України, що обумовлено необхідністю зіставлення якості розгляду. Вказані елементи методологічного інструментарію слугували додатковим аргументом правильності формування особливостей розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення та якості зібраних доказів під час розслідування¹.

Соціологічний і статистичний методи використано під час збирання, аналізу й узагальнення емпіричних матеріалів дослідження, серед яких статистичні звіти про роботу прокурора та органів досудового розслідування, узагальнення судової практики, рішення національних судів України, матеріали кримінальних проваджень, анкетування респондентів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

¹ Вигівський І. М. Методологічні основи питань розслідування захоплення заручників. *Юридична наука*. 2019. № 4. С. 122–130. С. 126.

Щодо використання філософських методів, то науковці та юристи-практики дедалі частіше звертаються до діалектики, погоджуючись із твердженням О. Скакун, яка вказує, що основним методом юридичної науки є філософська діалектика (матеріалістична та ідеалістична)¹. Як слушно зазначає Н. М. Пархоменко, будь-яке дослідження, що стосується права, повинно розпочинатися із застосування діалектичного методу, який становить вчення про найбільш закономірні зв'язки розвитку буття та свідомості². Адже використання діалектичного методу дає змогу шляхом вивчення протилежностей у досліджуваному явищі визначити рівень його необхідності в соціумі, пояснити його онтологічну сутність³.

Підхід, що ґрунтується на вченні про взаємопов'язаність, розвиток і змінюваність явищ, дозволив виявити закономірності розслідування злочинів як явища, що функціонує та розвивається⁴. У нашому дослідженні діалектичний метод дав змогу встановити базовий підхід до вивчення проблем, які виникають під час розслідування захоплення заручників, та дозволив розглядати предмет дослідження з урахуванням суперечливості, цілісності й динаміки його розвитку (підрозділ 1.1).

Системний метод дає змогу розглянути досліджуване явище як системне, що входить до системи вищого порядку, унаслідок чого предметна сфера теорій набуває

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Єспада, 2006. 776 с. С. 6.

² Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 2009. 442 с. С. 19.

³ Середюк В. Окремі аспекти методології дослідження проблем юридичної відповідальності в науці права України та Польщі. *Про українське право* / за ред. проф. І. Безклубого. Київ, 2009. Ч. IV. С. 377–382. С. 377.

⁴ Причченко Р. С. Особливості сучасної методології дослідження судової практики. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/232432>.

вигляду певної ієрархії¹. Йому притаманний цілісний розгляд певної сукупності об'єктів (матеріальних або ідеальних), за якого з'ясовують, що їх взаємозв'язок і взаємодія зумовлюють виникнення нових інтегративних властивостей системи, які відсутні в складниках об'єктів. Системно-структурний метод застосовано під час обґрунтування структури криміналістичної характеристики, обставин, що підлягають з'ясуванню, розроблення програм розслідування, створення та класифікації слідчих ситуацій, визначення тактики слідчих (розшукових) дій (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Історико-правовий метод є традиційним для сучасних правових розробок, оскільки саме завдяки йому можна встановити засади генези й динаміки розвитку досліджуваних явищ. У контексті нашого дослідження цей метод є особливо важливим, оскільки захоплення заручників є прогресуючим видом кримінальних правопорушень, що посягає на життя та здоров'я, а також суспільні інтереси в частині забезпечення права на свободу й особисту недоторканність.

Значення історико-правового методу полягає в тому, що він дозволяє сформувати уявлення про процеси розвитку законодавства щодо захоплення заручників крізь призму фактів, які вже відбулися, що надає оцінним категоріям визначеності й доведеності. Цей метод дав змогу здійснити аналіз наукових праць у їхньому розвитку, а також визначити основні етапи формування інституту кримінальної відповідальності за захоплення заручників під впливом міжнародного права.

¹ Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ, 2002. 221 с. С. 125.

Не менш значущим для досягнення мети нашої наукової розвідки є застосування порівняльного аналізу в умовах динамічних реформ і вектору на запровадження кращих практик досудового розслідування.

Метод порівняльного аналізу уможливив виявлення спільних та відмінних рис предметів і явищ дійсності, а також віднайдення загального, притаманного двом або декільком об'єктам, виявлення відмінностей між об'єктами матеріального світу або знаходження в них спільного за допомогою органів чуття чи спеціальних пристроїв. Порівняння є важливим аспектом розробки різноманітних класифікацій. Застосування цього методу потребує використання належних критеріїв зіставлення, що має здійснюватися з урахуванням таких властивостей чи якостей, як динамічність і непорушність. Зазначений метод є необхідним для наукових досліджень права, що мають суто пізнавальне значення, і в практиці застосування права¹.

Під час аналізу специфіки протидії захопленню заручників і використання зарубіжного досвіду у вітчизняній законодавчій практиці, у межах дослідження наукових позицій щодо теоретичних та практичних аспектів формування криміналістичної характеристики, типології слідчих ситуацій та обставин, що підлягають з'ясуванню, у дослідженні використано порівняльно-правовий метод (підрозділи 2.1, 3.1).

Для підтвердження сформульованих положень стосовно оптимальних шляхів реалізації мети й основних

¹ Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 208 с. С. 120.

завдань праці слід навести позицію А. В. Шевчишена щодо умовного поділу методології дослідження на чотири етапи¹:

1) аналітико-ознайомчий етап, на якому розкрито теоретико-методологічні засади дослідження. Основними методами цього етапу були:

– пошуково-бібліографічний, за допомогою якого здійснено пошук за бібліографічними каталогами бібліотек України та за онлайн-каталогами електронних бібліотек країн світу, літературних джерел з питань, які пов'язані з темою дослідження;

– порівняльно-правовий, що надав можливість на підставі вивчення наукової літератури, методичних і практичних рекомендацій, відомчих узагальнень слідчої практики визначити прогалини в науковому забезпеченні питань розслідування захоплення заручників;

– соціологічний метод, що дозволив шляхом проведення опитування слідчих у формі анкетування та інтерв'ювання встановити проблемні питання, які з точки зору практиків потребують вирішення для підвищення ефективності розслідування злочинів досліджуваної категорії;

2) концептуально-моделювальний. На цьому етапі із застосуванням системно-структурного та методу моделювання розроблено план-конспект роботи, який дозволив структурувати предмет дослідження, його завдання та методи їх вирішення, що, своєю чергою, забезпечило здійснення поступового розгляду загальних положень криміналістики, криміналістичної методики й

¹ Шевчишен А. В. Теоретичні основи та практика доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 624 с. С. 85–89.

організації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, особливостей збирання доказів та їх використання в кримінальних провадженнях про злочини цієї категорії шляхом проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій;

3) технологічний етап, у межах якого здійснено добір і дослідження теоретичного й емпіричного матеріалу, його узагальнення та інтерпретацію відповідно до висунутих гіпотез, завдань дослідження і сформульовано проміжні результати в розділах. Зокрема, вивчено тексти дисертацій та авторефератів до них, монографій, наукових статей та інших публікацій, вітчизняних, міжнародних нормативно-правових актів, узагальнення та матеріали слідчої, судової практики, опитування слідчих. Основними методами на цьому етапі слугували пошуково-бібліографічний, історичний, соціологічні (вибірка, анкетування, інтерв'ювання), статистичного узагальнення (статистичного групування та аналізу), спостереження, опису, аналізу, синтезу, абстрагування, формально-логічний, порівняльно-правовий та експерименту;

4) завершальний етап, під час якого дослідження було оформлено відповідно до встановлених для такого виду робіт вимог і здійснено оцінювання процесу виконання дослідження щодо підтвердження чи спростування висунутих на початку гіпотез, чи всі завдання було виконано, чи коректно було застосовано методи дослідження, чи є достовірними його результати, відображені в загальних висновках, та чи достатньо вони апробовані. Зазначене уможливило використання системно-структурного методу й методу критичного аналізу.

Підсумовуючи, слід навести слухну думку М. І. Козюбри, який, аналізуючи особливості методології юриспруденції, наголошує, що важливе для права категорії розуміння не тотожне змісту категорії пізнання, до того ж можливий вплив на судовий розгляд раціональних і позараціональних чинників, зокрема фактору аудиторії¹.

Зауважимо, що методологію нашого дослідження становить сукупність наукових теоретико-основоположних і теоретико-необхідних способів досягнення мети роботи. Таким чином, основою нашого дослідження слугує система, яка складається з якісно визначеного функціонального наповнення проведення дослідницької роботи (методів роботи), теоретичної бази (наукових і нормативних джерел), правильного бачення результату, а також логічної структури побудови монографії. Методологія будь-якого правового дослідження формується з урахуванням логіки поставлених завдань, а також наукової новизни проблематики дослідження. Дослідницький процес підкріплюється логіко-філософськими міркуваннями, які базуються на досягненнях сучасної науки, історичних напрацюваннях і зміні законодавства тощо.

Проаналізовані вище методологічні підходи, напрями та методи дослідження не є вичерпними, проте саме вони дозволили всебічно й комплексно окреслити особливості розслідування захоплення заручників, визначити прогалини законодавства, що регламентує процес досудового розслідування, на підставі чого сформулювати низку висновків, які мають наукове та практичне значення.

¹ Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–32.

1.3. Сутність і зміст захоплення заручників як злочину проти волі, честі й гідності особи та криміналістичні аспекти його вивчення

Захоплення заручників становить особливу суспільну небезпеку, проблема протидії якій набуває неабиякої актуальності. Помилки в слідчій роботі під час розслідування захоплення заручників призводять до втрати певних доказів, а нерідко – до визнання їх недопустимими. У зв'язку з цим важливе значення для наукової розвідки має формулювання поняття та сутності захоплення заручників, вивчення міжнародного досвіду протидії цьому негативному явищу. Адже захоплення заручників порушує низку основних прав і свобод людини, закріплених у численних міжнародних нормативних актах, серед яких Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року, а також низка Резолюцій Генеральної Асамблеї ООН.

1976 року під егідою Генеральної Асамблеї ООН було засновано спеціальний комітет для розробки єдиного міжнародно-правового акта про боротьбу із захопленням заручників. Згодом, 1979 року, на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було схвалено і відкрито для підписання Міжнародну Конвенцію про боротьбу із захопленням заручників

Основоположний для Конвенції принцип «aut dedere aut iudicare» закріплений у ст. 8: держава-учасниця, на території якої перебуває злочинець, якщо вона не видає його, зобов'язана без будь-яких виключень і незалежно від

місця вчинення злочину передати справу своїм компетентним органам для кримінального переслідування через проведення судового розгляду відповідно до власного законодавства¹.

1987 року СРСР приєднався до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників і одразу до вказаного міжнародно-правового інструменту Президія Верховної Ради СРСР видала внутрішньодержавний правовий акт, який робив положення Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заручників 1979 року обов'язковими для виконання на всій території держави, – Указ «Про кримінальну відповідальність за захоплення заручників»². Згідно із зазначеним нормативним документом, Кримінальний кодекс УРСР 1960 року було доповнено статтею 123-1, яка передбачала кримінальну відповідальність за захоплення або утримання особи як заручника, поєднані з погрозою вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень або подальшим утриманням цієї особи, з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб вчинити або утриматися від учинення якої-небудь дії як умови звільнення заручника; якщо вони спричинили тяжкі наслідки; а також захоплення чи утримання особи як заручника з метою спонукання державної, громадської установи або органу чи посадової особи вчинити або утриматися від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Дія частин 1 і 2 цієї статті не поширювалася на

¹ Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

² Про кримінальну відповідальність за захоплення заручників : Указ Президії Верховної Ради СРСР. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1987. № 20. Ст. 266.

випадки вчинення такого злочину на території України, коли особа, яка захопила або тримає заручника, перебуває на території України і ця особа, а також заручник є громадянами України. Крім того, коментованою статтею було передбачено дії, учинені щодо працівника правоохоронного органу чи представника влади, а також щодо його близьких родичів, або за попередньою змовою групою осіб, або особливо небезпечним рецидивістом чи поєднані із заповіданням потерпілому середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження¹.

У подальшому міжнародні норми, спрямовані на протидію захоплення заручників, були імплементовані в українське законодавство під час прийняття Кримінального кодексу України 2001 року. Зазначений нормативно-правовий акт у розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» Особливої частини містить ст. 147 «Захоплення заручників». Зазначена норма, не зазнавши відтоді змін, діє донині².

З метою активізації міжнародних зусиль щодо протидії тероризму, у зв'язку з прийняттям резолюції Комісії з прав людини з даного питання, включаючи її останню резолюцію 2005/31 від 19 квітня 2005 року, у якій вона засудила всі випадки захоплення заручників, а також на заяву Голови Ради з прав людини від 30 червня 2006 року з цього питання, 19 грудня 2006 року на пленарному засіданні 81-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН прийнято і

¹ Про внесення доповнень і змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1987. № 32. С. 631.

² Про кримінальну відповідальність за захоплення заручників: Указ Президії Верховної Ради СРСР. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1987. № 20. Ст. 266.

схвалено резолюцію «Захоплення заручників», до співавторів якої увійшли 20 держав, зокрема Україна¹.

Слід зазначити, що в міжнародній Конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 року йдеться про захоплення або утримання будь-якої особи, що пов'язане із погрозою вбити, спричинити ушкодження або продовжувати утримувати цю особу з метою примушення третьої сторони скоїти або утриматись від учинення будь-якого акту як прямої або непрямой умови звільнення захопленої особи².

Українські науковці вважають, що захоплення заручника – це його викрадення, яке може бути таємним або відкритим; учиненим шляхом обману; супроводжуватися насильством, зокрема із застосуванням зброї, або може обійтися без такого насильства³.

Європейські науковці вважають, що захоплення заручників стосується дії захоплення чи утримання однієї або декількох осіб з метою досягнення певних цілей. Захоплення заручників – це загальний термін, який охоплює щонайменше чотири типи: викрадення та тримання людей, викрадення повітряних суден і захоплення заручників на суднах, зокрема забарикадованих⁴.

¹ Захоплення заручників : Резолюція ООН від 19 груд. 2006 р. № 61/172. URL: <https://undocs.org/tw/A/RES/61/172>.

² Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

³ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с. С. 462.

⁴ Chia-yi Lee. Hostage Taking. The SAGE Encyclopedia of Political Behavior. URL: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-political-behavior/i5351.xml>.

Ситуація, пов'язана із захопленням заручників, – це будь-яка ситуація, коли людей незаконно тримають проти її волі; позбавлено права рухатися, діяти, говорити та приймати рішення вільно, не загрожуючи своїй чи іншій безпеці й добробуту¹.

Проаналізувавши підходи до тлумачення окресленого поняття, захоплення заручника можна визначити як напад, спрямований на затримання особи чи кількох осіб з подальшим їх примусовим утриманням та істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника².

З метою запобігання захопленню заручників у ст. 4 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників визначено, що держави-учасниці зобов'язані: вжити всіх практично здійснених заходів з метою попередження підготовки (у межах їх територій) до вчинення передбаченого Конвенцією злочину (незалежно від того, де саме планується його вчинити); здійснювати постійний обмін необхідною інформацією з метою координації зусиль у попередженні цього злочину³. З цією метою на сайтах державних структур дедалі частіше

¹ Hostage Situation Management Policy. 18 September 2018. UK: NHS Foundation Trust. URL: <https://www.rdash.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/06/Hostage-Situation-Man.-Policy-v2.pdf>.

² Вигівський І. М. Окремі підходи до поняття захоплення заручників. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу, присвяч. Тижню права (Дніпро, 6 груд. 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 140–142. С. 142.

³ Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

з'являються рекомендації щодо дій у разі захоплення заручників. Наприклад, на сайті Любомильської районної державної адміністрації визначено рекомендації до дій у разі захоплення заручника:

- дотримуйтеся спокою та не виявляйте страху;
- не чиніть терористам опору, не намагайтеся вступати з ними в бесіду, не прагніть розчулити їх або відговорити від виконання наміченого ними плану;
- виконуйте всі вимоги і не реагуйте на їхні дії щодо інших заручників;
- не порушуйте встановлених терористами правил, щоб не спровокувати погіршення умов вашого утримання;
- якщо заручнику дозволили вступити в контакт з рідними, слід заспокоїти близьких і попросити прикласти максимум зусиль для звільнення. Також під час розмови з родичами треба пояснити, якщо ви маєте якусь інформацію про вимоги викрадачів¹. Подібну інформацію розміщено також, наприклад, на сайті Уманської державної адміністрації².

Слід визнати позитивними превентивні кроки держави протидії захоплення заручників, проте нашим завданням є розроблення рекомендацій з розслідування цього виду кримінальних правопорушень і вироблення ефективного механізму з притягнення винних до відповідальності, про що буде йтися в межах другого та третього розділів.

Так, історичні аспекти розвитку законодавства щодо захоплення заручників та суміжні злочини висвітлено в працях О. О. Володіної «Історичний аналіз розвитку

¹ Як поводитися при терактах. URL: <http://lbmadm.gov.ua/ru/tsentr-nadannia-administratyvnykh-posluh/item/2533-yak-povodytysya-pry-teraktakh>.

² Як поводитися під час терористичної загрози? URL: <https://uman-rda.gov.ua/na-vipadok-nadzvichajnih-situacij-14-20-13-16-08-2017/>.

законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини на території України» (2001)¹, О. С. Саїнчина «Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням та вбивством заручників» (2012)² та ін.

Слід підкреслити значущість вивчення поняття «захоплення заручників», його історіографії та міжнародне трактування, що в подальшому впливає на формування способу вчинення як елементу криміналістичної характеристики, а також на прийняття важливих процесуальних рішень, наприклад, таких як повідомлення про підозру. Поняття «захоплення заручників», теоретичні та історичні аспекти захоплення заручників досить широко описані в науковій літературі та детально визначені в нормах міжнародного й національного права. Водночас дослідження були опубліковані більше ніж п'ять років тому написані без урахування змін у законодавстві в частині провадження досудового розслідування захоплення заручників на різних етапах розвитку суспільства, взаємообумовленості та взаємозалежності цих процесів у нашій державі. Саме тому, з урахуванням законодавчих змін ми спробуємо запропонувати певні ідеї щодо вдосконалення законодавчої регламентації протидії захопленню заручників, що буде корисним для процесу досудового розслідування.

¹ Володіна О. О. Історичний аналіз розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини на території України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. Вип. 15. С. 53–57.

² Саїнчин О. С. Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням та вбивством заручників. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 554–558.

Необхідність розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з питань розслідування захоплення заручників підтверджують результати опитування слідчих, які мають досвід досудового розслідування цієї категорії злочинів. Так, близько 90 % з опитуваних вказали, що відчувають труднощі в розслідуванні та потребу в розробленні методичного забезпечення розслідування захоплення заручників. Наведене вказує на важливу і не вирішену на сьогодні науково-практичну проблему, яка має загальнодержавне значення та пов'язана з одним з ключових напрямів реалізації політики боротьби з тероризмом в нашій державі – ефективністю практики розслідування кримінальних проваджень щодо захоплення заручників.

Висновки до розділу 1

Узагальнення дослідження наукових поглядів щодо підходів до поняття захоплення заручників, аналізу наукової літератури та визначення методології дослідження зазначеного виду кримінального правопорушення дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Дослідження поняття «захоплення заручників» дало змогу констатувати тривалу його історію та розвиток у національному й міжнародному законодавстві. З урахуванням проаналізованих думок учених щодо підходу до цього питання можна запропонувати таке його авторське визначення: це – напад, спрямований на затримання особи чи кількох осіб, з подальшим їх примусовим утриманням та істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи, з метою спонукання родичів затриманого,

державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

2. Встановлено, що наукових досліджень з питань розслідування захоплення заручників в Україні не проводилося, що засвідчує актуальність нашої наукової розвідки, а також вказує про його важливе значення для розвитку криміналістичної науки. Крім того, розроблення питань, пов'язаних з організацією та розслідуванням захоплення заручників, є важливим аспектом як протидії цьому прогресуючому виду кримінального правопорушення, так й оптимізації роботи органів досудового розслідування.

3. Окреслення методології формування науково-методичних рекомендацій з питань досудового розслідування захоплення заручників дасть змогу повною мірою розкрити важливість та актуальність дослідження.

Зважаючи на предмет та об'єкт дослідження, методологічну основу роботи становить система загальнонаукових, філософських, спеціальних і міждисциплінарних методів наукового пізнання, призначених для отримання об'єктивних і достовірних результатів. Зокрема, було застосовано такі методи: формально-логічний; пошуково-бібліографічний; аналіз і синтез; моделювання; експеримент; прогнозування, соціологічний і статистичний; діалектичний; системно-структурний та порівняльно-правовий. Зазначені методи використано у взаємозв'язку та взаємодоповненні.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

2.1. Концепція криміналістичної характеристики, її зміст і значення для методики розслідування захоплення заручників

Проблеми розроблення й удосконалення розслідування кримінального правопорушення пов'язані зі з'ясуванням змісту феномену його криміналістичної характеристики. У криміналістичній методиці розслідування окремих кримінальних правопорушень чільне місце належить криміналістичній характеристиці, оскільки саме вона як важливий елемент методики розслідування визначає напрям пошуку невідомих у кримінальному провадженні обставин. Вона містить відомості, що обґрунтовують чи зумовлюють відповідні методичні рекомендації або безпосередньо сприяють розслідуванню. Зазначене стосується і криміналістичної характеристики в контексті встановлення особливостей розслідування захоплення заручників, що є одним із завдань нашого дослідження.

Криміналістична характеристика як наукова категорія має свою історію. Уперше її запропонував наприкінці 1960-х років О. Колесніченко¹. Після цього вчені активно обговорювали зміст і значення вказаної криміналістичної категорії, вдосконалюючи та навіть подекуди нівелюючи її значення.

Не вдаючись до дискусії щодо зазначеного поняття, вважаємо, що криміналістичною характеристикою є

¹ Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1967. 236 с. С. 95.

система типових відомостей про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення, що відображає закономірні зв'язки між ними і є основою для формування типових слідчих ситуацій, сприяє побудові й перевірці слідчих версій та формуванню тактики проведення окремих процесуальних дій під час його розслідування. Таке формулювання відображає найбільш істотні ознаки цього поняття.

Криміналістична характеристика як наукова категорія має свій кількісний та якісний склад. Склад елементів криміналістичної характеристики злочинів визначають на основі структури людської діяльності, що охоплює суб'єкт, мету й мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби тощо), результат¹.

На запитання щодо складу криміналістичної характеристики захоплення заручників відповіді практичних працівників розподілилися таким чином: обстановка – 12,9 %; спосіб учинення – 17,2 %; особа злочинця – 19,6 %; особа потерпілого – 19,6 %; мотив і мета кримінального правопорушення – 0,5 %; час учинення – 2,9 %; місце вчинення – 4,4 %; знаряддя (засоби) кримінального правопорушення – 3,4 %; слідова картина – 18,4 %; інше – 1 % (додаток Б).

З огляду на зазначене, систему криміналістичної характеристики захоплення заручників, на нашу думку, становлять такі елементи: предмет злочинного посягання, типовий спосіб, обстановка, знаряддя та засоби його

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с. С. 60.

вчинення, мотив і мета, особа злочинця та потерпілого, слідова картина¹.

Варто зауважити, що вказані елементи знаходяться в кореляційній взаємозалежності та визначають характер й особливості розслідування аналізованого виду злочину, про що буде йтися під час їх докладного розгляду. Наявність взаємозв'язків між елементами криміналістичної характеристики злочинів обумовлює можливість використання одержаних знань про них для компенсації прогалин у відомостях про обставини конкретного злочину, який розслідують, а також для оволодіння слідчими знаннями про типові вияви окремих різновидів злочинів та опанування методики їх розслідування.

Таким чином, криміналістична характеристика захоплення заручників – це науково розроблена система зведених відомостей щодо криміналістично значущих ознак, що відображає закономірні зв'язки між окремими її елементами та сприяє оптимізації процесу розкриття, розслідування та превенції захоплення заручників.

З практичної точки зору розроблення й подальше використання даних криміналістичної характеристики захоплення заручників полягає в:

- розробленні типових рекомендацій щодо розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень;
- розробленні типових алгоритмів дій слідчого й окремих підрозділів під час проведення операції зі звільнення заручників;

¹ Вигівський І. М. Елементи криміналістичної характеристики захоплення заручників. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 19–20 трав. 2017 р.). Київ : Фундація науковців та освітян, 2017. С. 28–31. С. 30.

- розробленні та вдосконаленні системи криміналістичної реєстрації цієї категорії кримінальних правопорушень;
- розробленні превентивних заходів із захоплення заручників;
- розробленні криміналістичних і спеціальних засобів, спрямованих на боротьбу із захопленням заручників;
- розробленні рекомендацій щодо законодавчих змін з протидії захопленню заручників.

Узагальнюючи, слід наголосити, що криміналістична характеристика захоплення заручників має формуватися на основі кримінально-правової характеристики та практики розслідування злочинів цієї категорії. Підкреслюючи її значущість у контексті досудового розслідування, вважаємо, що саме вона є джерелом відомостей для визначення обставин, які підлягають установленню, типізації слідчих ситуацій і вибору алгоритму розслідування.

Водночас варто зауважити, що предмет злочинного посягання під час учинення захоплення заручників не наділений такими ознаками. Оскільки ст. 147 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за захоплення заручників, розміщена в розділі злочинів проти життя та здоров'я, предметом злочину є життя та здоров'я людини. Крім того, злочин завдає шкоди надзвичайно важливим людським благам, таким як право на свободу, особисту недоторканність і свободу пересування тощо. Тому такі права також слід визнавати предметом цього злочину.

Розглядаючи елементи криміналістичної характеристики захоплення заручників, варто зауважити, що предмет злочинного посягання як – це певні блага, про які йдеться у вимогах злочинців, що захопили заручників.

Також вимоги можуть полягати в учиненні або утриманні від учинення певних дій, прийнятті рішень. Найчастіше вимоги стосуються надання вигоди в грошовому еквіваленті – 91 %. Іноді такі вимоги мають суспільно небезпечний характер: надання зброї, наркотиків, спиртних напоїв, бронешилетів, транспортних засобів, квитків на транспорт тощо – 9 %.

Розмір грошової вимоги внаслідок захоплення заручників може коливалась у межах від 1 тис. грн до 2 млн доларів США (додаток В). Вимоги щодо звільнення заручників або задовольняються повністю, або частково, або ж неминучим стає силове вирішення ситуації.

Згідно з результатами нашого дослідження, вимоги осіб, які захопили заручників, у 16 % були задоволені; у 19 % – задоволені частково. Натомість у 65 % було відмовлено в задоволенні вимог (додаток В).

Предметом злочину в разі захоплення заручників можуть бути життя, здоров'я та свобода людини, особисті немайнові права (свобода, особиста недоторканність, свобода пересування тощо). Крім того, під час висування вимог додатково предметом злочину можуть визнавати певні матеріальні блага, що містяться у вимогах злочинців. Вимоги також можуть полягати в учиненні або утриманні від учинення певних дій, прийнятті чи відмові в прийнятті рішень.

Значний обсяг інформації про злочин міститься в способі вчинення злочину. Не випадково більшість криміналістів вважають його головним елементом криміналістичної характеристики злочину, адже він визначає основні шляхи й напрями розслідування. Саме таким він і є в контексті нашого дослідження. Унаслідок дії

низки причин способи злочинів повторюються, що дає змогу проводити їх систематизацію та використовувати отримані дані для розроблення криміналістичних рекомендацій загального призначення, застосування яких не обмежується завданнями розслідування конкретного кримінального провадження.

На підставі аналізу диспозиції ст. 147 КК України можна виокремити такі способи вчинення цього виду кримінального правопорушення:

- захоплення, тримання особи як заручника;
- учинення злочину щодо неповнолітнього;
- учинення злочину організованою групою;
- учинення злочину, поєднане з погрозою знищення людей;
- унаслідок захоплення заручників спричинено тяжкі наслідки.

Захопленням особи вважають напад, пов'язаний з її затриманням з подальшим істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи. Тримання особи передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи уможливлення це зробити. Захоплення може бути таємним або відкритим, із застосуванням фізичного насильства або з погрозою його застосування. Так само фізичним чи психічним насильством може супроводжуватися і тримання особи. Проте захоплення або тримання, поєднані з погрозою вбивства заручника, є кваліфікованим видом злочину, а тому межі погрози, що застосовується під час учинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 147 КК України, не можуть бути нижчими за погрозу спричинення тяжкого тілесного ушкодження. Злочин може

полягати в захопленні особи з подальшим її триманням або лише в триманні особи¹.

У цьому контексті О. О. Володіна зазначає, що захоплення заручників може бути вчинено в будь-який спосіб. Такими є передусім фізичний і психічний вплив на потерпілого².

Учені-криміналісти переважно пропонують визначати просторово-часовий зв'язок способу вчинення та способу приховування, котрий виявляється в хронологічній послідовності зміни дій з готування, учинення злочину й їх приховування. Зумовлений він послідовністю вирішення завдань злочинців – підготувати знаряддя вчинення злочину, отримати необхідну інформацію про об'єкт і предмет злочинного посягання, заволодіти матеріальним майном або коштами, після чого приховати свою причетність до вчинення цих дій³.

Способи захоплення заручників, за нашими даними, зазвичай не є повноструктурними. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, це підтверджено у 83,6 % випадках (додаток В). Проте існують випадки неповноструктурності способу досліджуваного нами злочину, про які буде йтися далі.

Готування до вчинення досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень полягає в учиненні дій, які

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 339.

² Володіна О. О. Щодо питання про спосіб як ознаку об'єктивної сторони захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 156–159. С. 156.

³ Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2009. 304 с. С. 122.

пов'язані з реалізацією сформованого в злочинця умислу щодо захоплення заручників. Актуалізація конкретного способу вчинення злочину відбувається залежно від мотиву злочинця, особи потерпілого тощо. Готування може полягати в стеженні за особою, розробленні детального плану із захоплення особи, доборі людей та залученні їх до складу організованої групи, розподілі ролей, доборі зброяць і засобів учинення злочину, виборі місця утримання особи як заручника тощо. Так, під час аналізу кримінальних проваджень про захоплення заручників встановлено, що готування до вчинення злочину полягало в: пошуку об'єкта посягання – 16,3 %; підшуканні транспорту – 16,3 %; розробленні плану дій – 14,4 %; розподілі ролей – 15,8 %; маскуванні зовнішності – 15,2 %; одержанні інформації про об'єкт посягання – 12,8 %; підробленні документів – 3,5 %; інше – 5,6 % (додаток В).

Прикладом учинення дій з готування до вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, що відображено у вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 року, встановлено, що приблизно в березні 2015 року, обвинувачений ОСОБА_5, перебуваючи за місцем проживання в м. Донецьк, маючи умисел на захоплення та тримання як заручника потерпілої ОСОБА_1, яка є близьким родичем, а саме дружиною ОСОБА_6, що займає посаду секретаря Ради національної безпеки і оборони України, з метою спонукання до вчинення певних дій останнім, розробив злочинний план, відповідно до якого її чоловік повинен був вибачитись перед громадянами України за підписання ним під час перебування на посаді виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України, Указу від

14 квітня 2014 року № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”», що на його, ОСОБА_5, думку призвело до початку бойових дій на території Луганської та Донецької областей. Наступного дня ОСОБА_5 прибув за місцем роботи потерпілої, переконавшись, що потерпіла ОСОБА_1 працює на посаді завідувача відповідної кафедри Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на наступний день приблизно о 15 год 40 хв, знаходячись у коридорі університету, побачив викладачів, які йшли до аудиторії іноземних мов. У цей момент обвинувачений ОСОБА_5, допустивши помилку в об’єкті злочину, зокрема, помилково сприймаючи за потерпілу ОСОБА_1 потерпілу ОСОБА_2, схопив останню рукою за верхню частину тулуба та почав силою утримувати, позбавивши можливості фізичного опору й захисту свого життя, тобто захопивши її як заручника з метою спонукання ОСОБА_6 до вчинення певних дій як умови звільнення заручника, причому піднісши до її шиї заздалегідь підготовлений ніж, однак, вважаючи, що виконав усі необхідні дії для доведення кримінального правопорушення до кінця, не завершив кримінальне правопорушення з причин, які не залежали від його волі, оскільки був затриманий працівником охорони¹.

Водночас відомі випадки, коли готування до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, не було. Приклад з практики, де дії, не пов’язані з

¹ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квіт. 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67246771>.

готуванням до захоплення заручників, відображений у вироку Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2016 року. Так, ОСОБА_4, перебуваючи на вул. Бреуса, 59, біля загальноосвітньої школи № 8 у м. Одеса, після невдалої спроби здійснення крадіжки з квартири АДРЕСА_1, втікаючи від ОСОБА_11 та ОСОБА_12, які переслідували його та намагалися затримати, зупинився біля неповнолітньої дівчини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3. З метою використання ОСОБА_3 як заручника для спонукання ОСОБА_11 та ОСОБА_12 утриматись від подальшого свого переслідування, ОСОБА_4 схопив ОСОБА_3 своєю лівою рукою за її праву руку та, притиснувши до її спини ніж, який знаходився в нього в правій руці, почав словесно погрозувати ОСОБА_3 вбивством. Причому ОСОБА_4 наказав ОСОБА_3 висловити ОСОБА_11 та ОСОБА_12 свою вимогу, яка полягала в тому, щоб останні відмовилися від його переслідування¹.

Також судовій практиці відомі випадки приховання досліджуваного нами злочину. Так, згідно з вироком Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 червня 2014 року, було засуджено організовану злочинну групу, що захопила в заручники громадянина. Убивши потерпілого, злочинці підпалили його автомобіль разом з трупом потерпілого, намагаючись таким чином приховати сліди².

Захоплюючи особу в заручники, злочинці часто вдаються до обману. Наприклад, у вироку Соснівського

¹ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57057037>.

² Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 черв. 2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39435618>.

суду м. Черкаси йдеться про те, що член організованої злочинної групи протягом жовтня 2009 року з метою захоплення і тримання потерпілого як заручника, спонукання його родича – рідного брата передати гроші як умови звільнення шляхом обману, під приводом обговорення пропозицій, пов'язаних з бізнесом на взаємовигідних умовах, під час телефонних розмов і зустрічей з родичами та колишніми співробітниками ОСОБА_11 намагався організувати зустріч потерпілого з ним у задалегідь обраному ОСОБА_4 місці, і лише 4 листопада 2009 року ОСОБА_11, будучи введеним в оману щодо справжніх намірів ОСОБА_5, погодився зустрітися з останнім близько 18 год на території парку 50-річчя Жовтня м. Черкаси, де був захоплений як заручник¹.

Розглядаючи спосіб учинення злочину, слід також наголосити, що частими є випадки вбивства заручників. Так, Новокаховський міський суд Херсонської області визнав винною ОСОБА_3 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147, п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України. Зокрема, підсудний, переслідуючи корисливий умисел, спрямований на незаконне збагачення, з метою спонукання родичів потерпілого до сплати грошової винагороди в сумі 100 тис. доларів США як умови звільнення ОСОБА_4 вчинив захоплення останнього як заручника шляхом обмеження його волі, яке полягало в тому, що в процесі захоплення ОСОБА_4 як заручника підсудний з метою запобігання опору потерпілого й можливості покликати на допомогу, переслідуючи непрямий умисел, спрямований на протиправне позбавлення життя ОСОБА_4, тобто

¹ Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 груд. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36527380>.

усвідомлюючи суспільно небезпечний характер власних дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки і не бажаючи, але свідомо допускаючи їх настання, підійшов ззаду до потерпілого та, завдавши йому удару ногою під коліно, збив останнього з ніг, після чого накинув ОСОБА_4 на шию мотузку, якою почав здавлювати органи шії і спричинив тяжкі наслідки у вигляді смерті потерпілого, яка настала згідно з висновком судово-медичної експертизи внаслідок механічної асфіксії. Дії підсудного кваліфіковано за ч. 2 ст. 147, п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України¹.

Таким чином, можна дійти висновку, що спосіб учинення захоплення заручників здебільшого є повноструктурним. Водночас наявні випадки неповноструктурності, що означені відсутністю дій із готування чи приховування злочину. Загалом спосіб досліджуваного нами кримінального правопорушення слід класифікувати залежно від його кваліфікуючих ознак, вдаючись до теорії кримінального права.

Спосіб учинення злочину в досліджуваному контексті не можна повною мірою розкрити без знарядь і засобів, що використовуються під час учинення досліджуваного нами виду кримінального правопорушення. Неврахування знарядь і засобів у криміналістичній характеристиці досліджуваного злочину є необґрунтованим принаймні тому, що зникає з поля зору вкрай важливий компонент для формування доказів причиново-наслідкового зв'язку між діями і наслідком. Тому важливе значення для криміналістичної характеристики захоплення заручників

¹ Вирок колегії суддів Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. Справа № 2117/210/2012. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/25377478>.

мають знаряддя та засоби, які злочинець використовує в процесі вчинення протиправного діяння.

Детальне визначення знарядь учинення злочину в криміналістичному аспекті надав М. В. Салтевський, який визначив їх як знаряддя злому, інструменти й предмети, не пристосовані до трудової діяльності, які мають усталену зовнішню форму та відносну незмінність як певні матеріальні утворення. Виконуючи функції слідоутворюючих об'єктів, вони механічно рухаються відносно слідоприймаючого об'єкта¹.

З приводу знарядь злочину під час формування окремих криміналістичних методик розслідування слід зауважити, що А. І. Кунтій, розглядаючи методику розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання, типовими знаряддями вчинення злочину визначив предмети, які випадково опинилися в полі зору злочинця. Такими є предмети, підібрані на місці вчинення вбивства чи неподалік нього, а також предмети, що мав при собі останній². Використання таких знарядь засвідчує аналіз судової практики в кримінальних провадженнях за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 147 КК України³.

Визначаючи особливості розслідування захоплення заручників, слід класифікувати знаряддя його вчинення таким чином:

¹ Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків : КонСУМ, Основа, 1999. 416 с. С. 116.

² Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с. С. 49.

³ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57057037>; Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27847766>.

1) заздалегідь заготовлені:

– знаряддя, підготовлені для нападу та захоплення особи;

– знаряддя, підготовлені для утримання потерпілого(их);

2) випадково опинилися в полі зору.

Засобами вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення слугують транспортні засоби, які використовують для переміщення заручників, приміщення для утримання заручників тощо. Результати вивчення судової практики засвідчують, що найбільш поширеним знаряддям учинення захоплення заручників була зброя – 53,5 %; серед засобів слід виокремити: автотранспорт – 19,3 %; засоби маскування – 11,4 %; засоби зв'язку – 7 %; засоби проникнення в житло чи інше володіння – 5,3 %; засоби зв'язування – 3,5 % тощо (додаток В).

Слід зазначити, що в теорії криміналістики не існує вичерпного переліку знарядь кримінального правопорушення, оскільки з розвитком науки постійно з'являються нові їх види та форми. Зазвичай їх створюють для досягнення корисливої мети, проте згодом злочинці їх використовують у протиправній діяльності. Будь-які предмети стають знаряддями залежно від місця, часу, умов та інших обставин злочину. Тому під час формування особливостей розслідування захоплення заручників знаряддя вчинення є різними та використовуються залежно від обстановки кримінального правопорушення.

Важливими елементами в криміналістичній характеристиці захоплення заручників є мотив і мета злочину. Так, будь-яка дія відповідно до положень психології є результатом певних мотивів і спрямована на

певну мету. Попри те, що між мотивом і метою наявний внутрішній психічний зв'язок, їх слід розрізняти.

Мотив передуює появі в особи винного ставлення до її дій. У процесі формування мотиву відбувається одночасно й вироблення мети.

Як слушно зазначає М. І. Панов, мотив і мета впливають на вибір способу злочинної поведінки. Постановка мети завжди пов'язана з визначенням способів і засобів її досягнення. Причому спосіб учинення злочину слугує для злочинця засобом досягнення відповідної мети¹. Не можна також недооцінювати значення мотиву у встановленні ступеня вини та суспільної небезпечності вчиненого злочину, оскільки суспільна небезпечність визначається не лише ознаками складу, а й іншими обставинами, такими як обставини, що характеризують особу винного і його психічний стан у момент вчинення злочину. Таким чином, для правильного визначення спрямованості та суспільної небезпечності учинених особою дій слід знати мотиви її поведінки.

Мета злочину, так само як і мотив, характеризує суб'єктивні процеси, що протікають у свідомості особи у зв'язку з учиненням нею злочину. Мета й мотив злочину під час захоплення заручників, особливо за різного їх поєднання, підлягають обов'язковому з'ясуванню під час розслідування.

Попри те, що мотиви, які спонукають суб'єкта вдатися до захоплення заручників, у КК України не визначено, вони мають важливе криміналістичне значення. Найбільш

¹ Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков, 1982. 161 с. С. 44.

характерними з них є корисливий, політичний (на національному або релігійному підґрунті) і побутовий.

Мета захоплення заручників є кінцевим результатом, до якого прагнув злочинець. Метою здійснення захоплення заручників є спонукання держави, підприємства, установи, організації або окремих громадян учинити будь-яку дію чи утриматися від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручників, що є елементом кримінально-правової характеристики злочину.

Крім того, до захоплення заручників часто вдаються з метою вчинення інших злочинів (вимагання, зґвалтування, вбивства тощо). У цих випадках захоплення заручників є проміжним результатом, якого прагнув досягти винний. Водночас кінцевим результатом є реалізація мети того злочину, способом учинення якого є захоплення заручників. Тому встановлення мотиву й мети захоплення заручників сприяє його відмежуванню від суміжних злочинів – незаконного позбавлення волі або викрадення людини та вбивства заручників тощо.

Вивчаючи кримінальні провадження, О. О. Володіна стверджує, що мотив і мета викрадення людини, зокрема дитини, є досить різноманітними. Найчастіше цей злочин вчиняють з корисливих мотивів (з метою одержання викупу від родичів, близьких, інших осіб або заволодіння певним майном потерпілого чи правом на нього, звільнення від обов'язку нести матеріальні витрати тощо), з мотивів сексуального характеру, з помсти, з метою проведення експериментів, дослідів, зокрема медичного характеру, з використанням викраденої особи, з метою домогтися виконання певних дій, що сама викрадена особа або її близькі зобов'язані здійснити, з метою продажу або

вчинення іншого злочину, щодо викрадення дитини – з метою її фактичного тримання і виховання як своєї або передачі іншим людям, а також у зв'язку з поганим поведінням з дитиною її батьками¹.

Оскільки захоплення і тримання особи фактично означають позбавлення її волі, від злочину, передбаченого ст. 146 КК України, розглядуваний злочин відрізняється переважно спеціальною метою. Вона може мати альтернативний характер – спонукати родичів затриманого, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до: а) учинення будь-якої дії (передати зброю, наркотичні засоби, інші речі, транспортні засоби чи гроші, звільнити якогось заарештованого чи ув'язненого, забезпечити безперешкодний виліт за межі країни тощо); б) утримання від учинення будь-якої дії (неприйняття певної особи на ту чи іншу посаду, відмова від укладення угоди тощо)².

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень зазначеної категорії засвідчують, що мотивами злочину, передбаченого ст. 147 КК України, були: корисливі – 73,7 %; політичні – 7,9 %; релігійні – 2,6 %; інші (наприклад, з метою припинення переслідування) – 15,8 % (додаток В).

¹ Володіна О. О. Історичний аналіз розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини на території України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 15. С. 53–57.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 342.

Корисливим мотивом вважають прагнення внаслідок тих чи інших дій одержати майнову вигоду, матеріальну користь, наживу¹.

Приклад такого мотиву викладено у вирокі Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 грудня 2012 року. Згідно з обставинами злочину, чоловік захопив свою співмешканку в заручники для того, щоб помститися за те, що остання через постійне зловживання алкоголем вчинила сварку зі співмешканцем. Проходячи повз конфлікт, який виник між ними, сусід не привітався зі злочинцем, на що той відреагував, приставивши кухонний ніж до горла потерпілої, висловлював вимогу вибачень замість звільнення заручників, намагався залишити місце події, проте був затриманий правоохоронцями².

Дії, що спричинили бажання помсти, можуть мати як незаконний, так і аморальний характер (наприклад, помста свідку за давання показань, охоронцю за виконання ним своїх обов'язків тощо). Характер цих дій має важливе значення для відмежування помсти від інших мотивів, а також для визначення її низького змісту.

Під час захоплення заручників можуть також бути й політичні чи національні мотиви, за наявності яких потерпілих обирають за політичною або національною ознакою. Виникнення таких мотивів зазвичай зумовлено геополітичною ситуацією в регіоні (найчастіше це зони

¹ Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1728 с. С. 455.

² Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27847766>.

етнічних конфліктів)¹. Так, 2014 року Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу, провівши оцінку висновку стаціонарної судово-психіатричної експертизи, застосував примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричної лікарні з посиленням наглядом до визнаного неосудним громадянина Росії, який захопив у заручники свою співмешканку і звернувся до державної влади України з вимогою щодо передачі його та будинку, у якому він орендував квартиру, під юрисдикцію РФ, що було умовою звільнення заручниці².

Отже, мета захоплення заручників є кінцевим результатом, до якого прагнув злочинець. Такими є спонукання держави, підприємства, установи, організації або окремих громадян учинити будь-яку дію чи утриматися від учинення дії як умови звільнення заручників. Мотивами, які спонукають до вчинення захоплення заручників, є корисливий, політичний (на національному або релігійному підґрунті) і побутовий.

Ключовим елементом криміналістичної характеристики захоплення заручників є обстановка. Поняття обстановки науковці досліджують з позиції кримінального права, кримінального процесу, кримінології та криміналістики.

Так, у КПК України про поняття обстановки йдеться в декількох статтях, зокрема: ч. 1 ст. 240 КПК України, у якій передбачено порядок проведення слідчого експерименту у формі відтворення обстановки; п. 4 ч. 1, ч. 5 ст. 271 КПК

¹ Подільчак О. М. Мотиви і мотивація злочинів проти особистої волі людини. *Злочини проти особистої волі людини* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 19–20 верес. 2000р.) / за ред. В. В. Сташиса. Харків, 2002. С. 230–233.

² Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 7 серп. 2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40189175>.

України, де йдеться про контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину; ч. 1 ст. 487 КПК України, що зобов'язує слідчого (прокурора) під час дослідження умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого з'ясувати, зокрема, обстановку в сім'ї, обстановку в школі чи іншому навчальному закладі тощо.

У криміналістичній науці поняття обстановки кримінального правопорушення зазвичай впливає з поняття сприйняття та відображення об'єктів, явищ і слідів.

Наведені думки криміналістів дозволяють дійти висновку про відсутність єдиного підходу стосовно обстановки кримінального правопорушення. Тому обстановкою вчинення захоплення заручників слід вважати сукупність об'єктивних умов (місце, час, об'єктове середовище), у яких відбувається захоплення заручників. Дослідження її особливостей будемо проводити з урахуванням кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних властивостей¹.

Обстановку захоплення заручників злочинці обирають у період підготовки, учинення та після досягнення злочинної мети. Ідеться про сукупність просторово-часових (день – 70 %, ніч – 30 %), соціально-психологічних чинників (упевненість – 85 %, страх – 15 %) та інші фактори об'єктивної реальності, які можуть сприяти швидкому, повному, неупередженому розслідуванню злочинів вказаної категорії. Ці обставини різною мірою виявляються та впливають на ситуацію захоплення

¹ Вигівський І. М. Обстановка як елемент криміналістичної характеристики захоплення заручників. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали круглого столу (Дніпро, 31 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 133–136. С. 135.

заручників і здебільшого визначають зовнішнє середовище, факти об'єктивної реальності.

Під час розслідування захоплення заручників слідчому необхідно з'ясувати обстановку, за якої було вчинено злочин, з позиції зовнішніх обставин, що характеризуються привселюдністю або наявністю певних подій. Відмінною рисою обстановки вчинення захоплення заручників є те, що дії вчиняються відкрито, демонстративно, вони не обмежуються спрямуванням лише на особисті інтереси потерпілого, а посягають на більш широке коло відносин, що підкреслюються вимогами, які злочинці висувають в обмін на звільнення заручника.

Крім того, обстановка впливає на спосіб учинення захоплення заручників та безпосередньо позначається на особливостях і структурі його механізму.

Основними криміналістичними ознаками обстановки захоплення заручників є місце і час його вчинення. Саме встановлення таких ознак є однією з передумов звільнення заручників. За допомогою цих ознак працівники оперативних і спеціальних підрозділів можуть розробити план заходів щодо звільнення заручників, а слідчий – комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказів, які будуть використані в кримінальному провадженні.

У криміналістиці окремо існують поняття «місце кримінального правопорушення» та «місце події». Місцем кримінального правопорушення вважають місце безпосередньої реалізації злочинного умислу, де були спричинені якісь матеріальні зміни. Місце події – це певна територія або приміщення, у межах яких відбулася подія кримінального правопорушення або виявлено певні

наслідки. Щодо одного кримінального правопорушення може існувати декілька місць подій. Місце виявлення ознак кримінального правопорушення часто не збігається з місцем його вчинення¹. Проте, на нашу думку, поняття місця кримінального правопорушення є ширшим, адже охоплює категорію місця події. У межах нашого дослідження оперуватимемо власне поняттям місця кримінального правопорушення.

На нашу думку, місцем захоплення заручників є певний регіон, населений пункт (місто, селище міського типу, село), офіс, помешкання, відкриту місцевість тощо, де вчиняється захоплення заручників. Під час вчинення досліджуваного нами виду кримінального правопорушення таким може бути вулиця, під'їзд будинку, транспортний засіб. Отже, можливі місця досліджуваного нами кримінального правопорушення можна розподілити на такі групи:

- 1) місце захоплення особи як заручника;
- 2) місце утримання особи як заручника;
- 3) місце заявлення та виконання вимоги щодо звільнення заручників;
- 4) місце звільнення заручників.

Особливістю часу й місця захоплення заручників є те, що виконавці визначають час учинення захоплення залежно від поведінки потенційного заручника, на якого спрямований напад, а також поведінки адресатів вимог злочинців. Проте час як елемент обстановки характеризують як найменш очікуваний для потерпілого. Такими можуть бути час і місце, коли потерпілий не очікує

¹ Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с. С. 161.

на його захоплення в заручники. Прикладом є вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 липня 2013 року. Згідно з обставинами, приблизно о 23 год 15 хв, коли потерпілий увійшов до під'їзду будинку, за ним пішли ОСОБА_9 та ОСОБА_10, які вже очікували його у під'їзді та почали йти сходами назустріч потерпілому ОСОБА_13, з метою вчинення його силового захоплення, завдали близько 20 ударів кулаками та ногами по тілу, зв'язали та помістили до салону автомобіля, на якому вивезли у приміщення та утримували як заручника¹.

Також часом і місцем захоплення заручників слід вважати такі, де потерпілий перебуває з особою, щодо якої є впевненість у діях, і в цей час відбувається захоплення заручників. Прикладом цього може бути ситуація захоплення заручників, яка наведена у вирокі Ленінського РС м. Миколаєва від 23 лютого 2015 року. Так, згідно з обставинами, у яких відбувалося захоплення заручників, потерпілий зустрівся зі своїм знайомим, який створив умови двом іншим особам для раптового нападу на потерпілого та захоплення його як заручника. Надалі виявилось, що знайомий входив до складу організованого злочинного угруповання².

Захопленню заручника, учиненого з метою отримання викупу від третіх осіб, притаманна ще одна особливість – порівняна тривалість незаконного утримання потерпілого. Утримування зазвичай становить 1–2 доби – час, необхідний родичам потерпілого для того, аби зібрати потрібну суму й передати її злочинцям. Водночас і тут

¹ Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 лип. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32332625>.

² Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 23 лют. 2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42858408>.

трапляються винятки¹. Так, Соснівський районний суд м. Черкаси 2013 року засудив учасників організованої групи, які захопили та протягом 21 доби утримували підприємця з метою отримання від його брата грошової винагороди як умови його звільнення².

Також з'ясовано, що підозрювані визначають час і місце захоплення заручників, зважаючи на такі чинники:

– вибір найбільш безпечного часу та нелюдного місця (місця, де відсутні відеоспостереження) (85,2 %).

– можливість досягти мети у вигляді задоволення висловленої ними вимоги (91,6 %) (додаток Б).

Отже, обрання певного часу, як і місця вчинення захоплення заручників, має певний психологічний ефект раптовості, що чинить негативний вплив на людей, підсилюючи значущість способу викрадення та погрози, невідворотність настання злочинних результатів тощо.

Розглянемо такі важливі елементи криміналістичної характеристики, як потерпілого та особу злочинця. Учені неодноразово підкреслювали значущість вивчення цих елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Так, В. Ю. Шепітько зазначає, що особа потерпілого часто вказує на особу злочинця (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого злочину)³.

У контексті зазначеного А. П. Шеремет підкреслює, що дані про потерпілого посідають чільне місце в

¹ Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213–218. С. 214.

² Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 груд. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36527380>.

³ Криміналістика : підручник / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с. С. 286.

криміналістичній характеристиці. Це зумовлено двома обставинами: певною вибірковістю в діях злочинця, яка показує взаємозв'язок між особливостями особистості його і потерпілого; наявністю та характером зв'язків і стосунків між потерпілим та злочинцем, що впливають на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину¹.

Розглядаючи поняття особи потерпілого, слід зауважити, що це поняття в юриспруденції розглядають у багатьох аспектах, з-поміж яких важливе значення для розслідування мають кримінальний, кримінальний процесуальний, кримінологічний і криміналістичний.

Так, розглядаючи потерпілого з позиції кримінального права, М. В. Сенаторов виокремлює такі підходи до розуміння концепту «потерпілий»: 1) потерпілий є предметом злочинного впливу, що полегшує з'ясування «механізму» завдання шкоди об'єкту, а також сприяє встановленню розміру і характеру наслідків суспільно небезпечного діяння; 2) потерпілий – це матеріальний субстрат, а тому визначається як предмет злочину; 3) потерпілий – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство загалом), блага, праву чи інтересу якого, що охороняються кримінальним законом, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої².

Щодо кримінального процесуального трактування цього поняття, то відповідно до ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути

¹ Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [2-ге вид.]. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с. С. 345.

² Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія; за наук. ред В. І. Борисова. Харків : Право, 2006. 208 с. С. 60.

фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства¹.

У криміналістичній науці особа потерпілого є системою ознак, що має складну структуру. Вона охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта тощо), відомості про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Дані про потерпілого охоплюють також відомості про його віктимність (схильність окремих людей ставати через низку обставин жертвами певних злочинів). Існує взаємозв'язок між особливостями особи потерпілого і злочинця, певна вибірковість у діях останнього. Наявність і характер зв'язків та стосунків між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину². Саме криміналістичний аспект відображає відомості про потерпілого як особистість, його спосіб життя, зв'язки, відносини та контакти з оточенням, підозрюваним, його поведінка до, під час і після вчинення злочину. Такі дані використовують у методиці розслідування окремих видів злочинів для розкриття

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

² Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с. С. 185.

взаємозв'язку висування версій, визначення обставин, що підлягають з'ясуванню, засобів їх з'ясування тощо.

Так, безпосереднім потерпілим унаслідок учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, слід вважати фізичну особу (осіб), яку захоплено (утримують) як заручника. Здійснюючи аналіз слідчої та судової практики в досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень, встановлено, що потерпілими внаслідок захоплення заручників були: чоловіки – 73,7 %; жінки – 26,3 %. Вік потерпілих становив: до 18 років – 26,2 %; 18–29 років – 37,7 %; 30–39 років – 19,7 %; 40–59 років – 13,1 %; понад 60 років – 3,3 % (додаток В).

Автори наукового коментаря до КК України вважають, що заручником є особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи їй вбити, спричинити тілесні ушкодження, учинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі¹.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», заручник – це фізична особа, яка захоплена та (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена та (або) утримується².

Іноземні науковці заручника визначають як особу, яку утримують силою або загрозою (вираженою або

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 338.

² Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

непрямою), як забезпечення безпеки або для виконання певних вимог чи для посилення почуття влади злочинця або будь-якої комбінації вказаних вище чинників¹.

На думку М. О. Акімова, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 147 КК України, є фізична особа, яку захопили або утримують як заручника, та будь-яка інша фізична особа, якій посяганням завдано фізичну, моральну чи матеріальну шкоду (особа є адресатом вимог і вимоги були до неї звернені; шкода завдана їй під час захоплення, тримання чи під час звільнення заручників)².

Крім того, потерпілим (заручником) не можуть бути особи, які завідомо для винного є представниками влади, працівниками правоохоронних органів та їх близькими родичами, крім випадків, коли вони захоплені або тримаються як заручники з метою спонукання родичів затриманих або інших фізичних (неслужбових) осіб до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника³. Тому потерпілими внаслідок учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, слід визнавати фізичних осіб чи їх представників, яким висловлені вимоги щодо звільнення заручників. Такими можуть бути близькі родичі, представники влади, правоохоронних органів чи інші особи.

¹ Hostage Situation Management Policy. 18 September 2018. UK: NHS Foundation Trust. URL: <https://www.rdash.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/06/Hostage-Situation-Man.-Policy-v2.pdf>.

² Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 19 с. С. 8.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 338–339.

Прикладом, що підтверджує це положення, є вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 липня 2020 року, де допитана в судовому засіданні представник потерпілої ОСОБА_11 вказала, що вона прокинулася від телефонного дзвінка доньки, яка запитала, чи є вдома гроші. Потім у її доньки забрали слухавку невідомі чоловіки, які, говорячи з акцентом, запитали, скільки вдома є грошей. Вона повідомила, що 500 доларів США та 5000 гривень. Невідомі відповіли, що цього недостатньо та потрібно 20 тис. доларів США. Вона побігла до сусідів і попросила викликати правоохоронців, після чого написала заяву до поліції та в процесі досудового розслідування дала показання як потерпіла¹.

Характеризуючи особу потерпілого – фізичну особу як елемент криміналістичної характеристики захоплення заручників, слід наголосити, що такими можуть бути конкретно визначені або випадкові особи. Умовно їх можна поділити на:

- 1) тих, хто становить для злочинця особистий інтерес;
- 2) тих, хто випадково опинився в полі зору злочинців.

У першому випадку до таких осіб можна зарахувати:

– бізнесменів, власників підприємств, установ організацій, їхніх близьких родичів або особи, що вирізняються високим матеріальним становищем. Шляхом їх захоплення злочинці намагаються задовольнити майнові потреби, а іноді й політичні інтереси. Прикладом, коли потерпілий становить особистий інтерес для злочинця та є бізнесменом, можна вважати обставини, викладені у вирокі Соснівського суду м. Черкаси, коли члени організованої

¹ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 лип. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90435586>.

злочинної групи захопили його знайомого та висунули вимогу родичам про передачу їм грошей у сумі 100 тис. доларів США як умову звільнення заручника¹;

– іноземців. Прикладом захоплення іноземців є обставини, викладені у вироку Сихівського районного суду м. Львова від 4 квітня 2016 року. Так, обвинувачений громадянин Вірменії захопив і незаконно, проти волі, у приміщенні квартири утримував двох громадян В'єтнаму, висунувши вимогу через захоплених осіб їхнім родичам щодо надання грошової винагороди як умови звільнення заручників²;

– дітей. Вироком Славутського міськрайонного суду Хмельницької області 17 листопада 2014 року ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 147 КК України, що захопив у заручники шляхом завдання тілесних ушкоджень неповнолітню ОСОБА_2, яка відмовилася підтримувати з ним стосунки. Перебуваючи у квартирі, приставив до її шиї заздалегідь підготовлений ніж, видавав накази працівникам правоохоронним органам не заходити до квартири, погрожуючи вбивством заручниці, та не реагуючи на законні вимоги працівників міліції викинути ніж і відпустити останню. Близько 14 год 50 хв ОСОБА_2 втратила свідомість і ОСОБА_1, приставивши ніж до її грудної клітини, погодився на вимоги працівників міліції замінити неповнолітню заручницю на її повнолітню сестру ОСОБА_3. Після заміни заручниці обвинувачений, приставивши ніж до шиї

¹ Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 грудня 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36527380>.

² Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 4 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57158281>.

ОСОБА_3, продовжував висловлювати погрози, проте був затриманий працівниками поліції¹;

– політичних діячів, їхніх близьких родичів. Згідно з вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 року, встановлено, що в березні 2015 року обвинувачений ОСОБА_5, перебуваючи за місцем проживання в м. Донецьку, маючи умисел на захоплення та тримання як заручника потерпілої ОСОБА_1, яка є дружиною, а саме близьким родичем ОСОБА_6, призначеного Указом Президента України від 15 грудня 2014 року № 928/2014 на посаду секретаря Ради національної безпеки і оборони України, з метою спонукання до вчинення певних дій останнім, змусити її чоловіка – ОСОБА_6 вибачитися перед громадянами України за підписання ним під час перебування на посаді виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України Указу від 14 квітня 2014 року № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”», що на його, ОСОБА_5, думку призвело до початку бойових дій на території Луганської та Донецької областей²;

– працівників правоохоронних органів. Так, 23 липня 2020 року в м. Полтава зловмисник, якого підозрюють у незаконному заволодінні транспортним засобом, погрожуючи гранатою, захопив співробітника карного розшуку, а потім обміняв його на начальника УКР ГУНП в

¹ Вирок Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 17 листопада 2014 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42218726>.

² Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67246771>.

Полтавській області. З ним він поїхав на наданому на його вимогу автомобілі. Відповідно до решти висловлених вимог він хотів уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин (викрадення авто, взяття заручника) та втекти¹.

Прикладом, коли потерпілими від захоплення заручників виявилися випадкові особи, є вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 3 березня 2020 року. Так, 7 липня 2019 року близько 11 год 30 хв ОСОБА_3, діючи з корисливих мотивів, з метою особистого збагачення та умислом на заволодіння майном в особливо великих розмірах, зайшов до приміщення фінансової установи «Ваша готівочка» ТОВ «ЛАЙМ КЕШ», розташованої за адресою: м. Одеса, вул. Чорноморського козацтва, 3/5, у якому перебували раніше незнайомі йому працівники зазначеної установи, що стали заручниками².

Таким чином, у криміналістиці особу потерпілого вчені зазвичай розглядають як фізичну особу. Однак, аналізуючи криміналістичні особливості досліджуваного нами виду кримінального правопорушення, на нашу думку, потерпілого можна розглядати і як юридичну особу – державну або іншу установу, підприємство чи організацію, котру злочинці спонукають до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Наприклад, Апеляційним судом Київської області 2010 року засуджено двох братів-співучасників, які захопили й

¹ Захоплення заручника у Полтаві: поліція готова до силового вирішення питання. 2020. URL: <https://www.unian.ua/incidents/zahoplennya-zaruchnika-u-poltavi-policiya-gotova-do-silovogo-virishennya-pitannya-novini-ukrajina-11086499.html>.

² Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 3 берез. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87972756>.

утримували головного бухгалтера одного з київських підприємств з метою вимагання в керівництва цього підприємства передати їм грошові кошти в сумі 10 тис. доларів США як умову звільнення заручниці¹.

Так, участь у кримінальному провадженні з боку юридичної особи як потерпілого бере спеціально визначений суб'єкт – представник юридичної особи. Функції представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, можуть виконувати: особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами; працівник юридичної особи. Для відстоювання своїх правових позицій і законних інтересів юридичної особи представнику юридичної особи надано повноваження на рівні потерпілого, регламентовані ст. 56 КПК України. Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має також інші процесуальні права, передбачені КПК України (ч. 4–6 ст. 64-1 КПК України).

Крім того, на практиці трапляються випадки, коли потерпілого, якого захопили в заручники, вбивають. Так, згідно з вироком Новокаховського міського суду Херсонської області визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147, п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України, та встановлено, що підсудний ОСОБА_3, 19 жовтня 2011 року близько 21 год, знаходячись біля будинку АДРЕСА_1, переслідуючи корисливий умисел, спрямований на незаконне збагачення, з метою спонукання родичів потерпілого до сплати грошової винагороди у сумі 100 тис.

¹ Вирок Апеляційного суду Київської області від 15 січ. 2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52159660>.

доларів США як умови звільнення неповнолітнього ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_5, вчинив захоплення останнього як заручника шляхом обмеження його волі, яке виразилось у тому, що він підійшов ззаду до потерпілого та, завдавши йому удару ногою під коліно, збив останнього з ніг, після чого накинув ОСОБА_4 на шию мотузку, якою почав здавлювати органи шиї і спричинив тяжкі наслідки у вигляді смерті потерпілого, яка настала згідно з висновком судово-медичної експертизи внаслідок механічної асфіксії¹. У такому випадку потерпілим унаслідок захоплення заручників визнано родичів померлого.

Варте уваги також питання розгляду потерпілого з позиції кількості людей, які перебувають у заручниках. Проте на сьогодні чинним КК України додатково не передбачено кримінальної відповідальності, у разі якщо в заручники захоплено дві та більше осіб. На нашу думку, якщо кількість заручників становить більше ніж одна особа, слід передбачити більш сувору кримінальну відповідальність за таке діяння.

Таким чином, потерпілими в криміналістичній характеристиці злочину, передбаченого ст. 147 КК України, слід вважати фізичних осіб, яких безпосередньо захопили в заручники, фізичних і юридичних осіб чи їхніх представників, яким висловили вимоги щодо звільнення заручників, а також законних представників, які представляють інтереси вбитого заручника, чи інші особи, потерпілі внаслідок захоплення заручників (працівники правоохоронних органів, унаслідок проведення операції з їх звільнення, сторонні особи тощо).

¹ Вирок колегії суддів Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. Справа № 2117/210/2012.

Розглядаючи диспозицію ч. 1 ст. 147 КК України, вбачаємо за доцільне замість поняття «затриманий» вжити «захоплений», а в ч. 2 замість категорії «неповнолітній» вжити «дитина», доповнивши зазначену частину нормою, яка б передбачала відповідальність за попередньою змовою групою осіб, а також ч. 3, що передбачає відповідальність за захоплення в заручники двох і більше осіб. Диспозиції норм ст. 147 КК України слід викласти таким чином:

1. Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів *захопленого*, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені *за попередньою змовою групою осіб* щодо *дитини* або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

3. Дії, *передбачені частиною 1 або 2 цієї статті, якщо заручниками є дві і більше осіб.*

Підсумовуючи, слід зауважити, що особа потерпілого посідає чільне місце у формуванні криміналістичної характеристики захоплення заручників і тісно пов'язана з такими її елементами, як мотиви, спосіб та особа злочинця.

Водночас розроблення ефективної моделі розслідування захоплення заручників передбачає криміналістичне вивчення особи злочинця в кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Саме цей елемент

криміналістичної характеристики злочинів обумовлює тактику проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Вивчення особи, яка вчинила захоплення заручників, належить до обов'язків слідчого, передусім з огляду на те, що з особою злочинця пов'язана низка обставин, які підлягають з'ясуванню¹.

Слід зауважити, що питання, пов'язані з вивченням особи злочинця, належить до сфери наук кримінального права, кримінології, юридичної психології, криміналістики тощо.

В. В. Тіщенко зазначає, що дані про суб'єкта (суб'єктів) злочину містять різні відомості, що характеризують типову особу злочинця, який вчиняє злочин певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Криміналістично значущі властивості особи злочинця можна поділити на три групи: 1) біологічні, тобто статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й вольову сферу індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо².

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 147 КК України, має свою специфіку, він пов'язаний з її іншими елементами: обстановкою, способом вчинення, предметом злочинного посягання, особою потерпілого. Для характеристики зазначеного елемента криміналістичної

¹ Черенков А. М. Криміналістична характеристика суб'єкта декларування недостовірної інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 222–226.

² Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с. С. 62.

характеристики можуть бути використані дані з різноманітних сфер наукового знання: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, соціології, психології, психіатрії. Так, особа злочинця характеризується безліччю різноманітних ознак. Це соціальні зв'язки (політичні, трудові, побутові, сімейні тощо); морально-політичні якості (світогляд, спрямованість, переконання, інтереси), психологічні властивості й особливості (інтелект, вольові якості, емоційні особливості, темперамент), демографічні та фізичні дані (стать, вік, стан здоров'я; біографія, життєвий досвід, освіта, заслуги і провини перед суспільством тощо)¹.

Основними рисами, притаманними особі злочинця в досліджуваних кримінальних правопорушеннях, є холонокровність, виваженість за добре продуманого механізму вчинення, цинізм щодо сприйняття природи своїх протиправних дій, спрямованих на протиправне позбавлення волі особи, тощо. Передусім слід встановити, хто може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України. Так, зазначеним суб'єктом може бути особа, що досягла 14-річного віку (ст. 22 КК України).

Відповідно до ст. 1 Міжнародної Конвенції про боротьбу із захопленням заручників (далі – Конвенція), будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу, для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу

¹ Груздь О. Криміналістична характеристика умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/4403>.

осіб, здійснити чи утриматися від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника, вчиняє, відповідно до змісту цієї Конвенції, злочин захоплення заручників¹.

У вітчизняній науковій літературі виокремлюють чотири основні типи злочинців, що здійснюють захоплення заручників:

1) «душевно неврівноважені» особи, – параноїки, особи з депресивними розладами, особи антисоціальної спрямованості й особи з неадекватною реакцією;

2) злочинці, «що потрапили в пастку» у процесі здійснення злочину;

3) ув'язнені, що повстали;

4) політичні терористи, які намагаються вирішити соціальні проблеми шляхом насильства або погрози насильством².

Зарубіжні наукові джерела засвідчують, що злочинцями можуть бути злочинці чи в'язні, терористи або психічно неврівноважені люди. Зазвичай заручники висувають вимоги та погрожують поранити або вбити заручників, якщо вимоги не будуть виконані протягом певного періоду часу³.

Злочинця визначають як особу, яка захопила заручників і погрожує насильством своїм жертвам, іншим людям або

¹ Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

² Хряк А. П. Васильєв В. Т., Васильєв Є. В. Деякі аспекти ведення переговорів із особами, які утримують заручників. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 20–24. С. 22.

³ Chia-yi Lee. Hostage Taking. The SAGE Encyclopedia of Political Behavior. URL: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-political-behavior/i5351.xml>.

собі (у науковій літературі його часто іменують «захоплювач»)¹.

Результати аналізу судової практики в кримінальних провадженнях про захоплення заручників засвідчують, що злочинець і потерпілий зазвичай знайомі між собою (67 % випадків). Проте практиці відомі випадки, коли злочинець і заручник знайомими не були. Підтверджують це й зарубіжні науковці, які зауважують, що часто правопорушники беруть заручників випадково, під час учинення інших злочинних дій².

Прикладом відсутності зв'язку «потерпілий – злочинець» є вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 6 березня 2018 року. Так, захоплення в заручники неповнолітньої дівчинки засудженим відбувалося під час спроби залишити місце події після здійснення крадіжки мобільного телефону. Тікаючи від очевидців, злочинець захопив у заручники неповнолітню І., яка проходила повз нього, та погрожував вбити її, висловивши вимоги щодо припинення переслідування особами, які намагалися його затримати³.

Аналіз вивчених матеріалів слідчо-судової практики в кримінальних провадженнях за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, засвідчує, що особою злочинця у 100 % випадках були чоловіки (додаток В).

¹ Hostage Situation Management Policy. 18 September 2018. UK: NHS Foundation Trust. URL: <https://www.rdash.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/06/Hostage-Situation-Man.-Policy-v2.pdf>.

² Chia-yi Lee. Hostage Taking. The SAGE Encyclopedia of Political Behavior. URL: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-political-behavior/i5351.xml>.

³ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 6 берез. 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73132279>.

Зазначені дані підтверджують висновки А. В. Андрушка. Проведене науковцем дослідження засвідчує, що у відсотковому співвідношенні кількість осіб, які вчинили захоплення або тримання особи як заручника у віці від 18 до 30 років, становить 42,6 %, у віці від 30 до 40 років – 37 %, у віці від 40 до 50 років – 14,8 %, у віці понад 50 років – 5,6 %¹.

Аналіз судової практики в кримінальних провадженнях щодо захоплення заручників дає змогу констатувати такі дані, що стосуються особи злочинця: чоловіки – 100 %; 30–39 років – 65,6 %; непрацевлаштований – 96,7 %; у минулому притягався до кримінальної відповідальності – 84,7 % (додаток В).

Що стосується психічного стану злочинця в момент учинення ним інкримінованого йому злочину, то тут у 91 % випадків особи визнаються як такі, що не мають психічних відхилень, проте трапляються випадки часткових психічних відхилень. Попри це, зазначені особи на момент учинення злочину все ж зберігали здатність усвідомлювати свої діяння та керувати ними. Так, згідно з висновком стаціонарної судово-психіатричної експертизи, проведеної під час досудового розслідування кримінального провадження, вирок у якому ухвалила Колегія суддів Новокаховського міського суду Херсонської області 18 грудня 2012 року, ОСОБА_3 психічним захворюванням у значенні ч. 2 ст. 19 КК України не страждає, виявляє легку розумову відсталість з елементами симулятивної поведінки. На момент дослідження злочинець може усвідомлювати власні дії та керувати ними. У застосуванні

¹ Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213–218. С. 215–216.

примусових заходів медичного характеру він потреби не має¹.

Водночас у правозастосовній практиці іноді трапляються випадки захоплення заручників особами, які були позбавлені такої здатності. Так, 2014 року Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу, провівши оцінку висновку стаціонарної судово-психіатричної експертизи, застосував примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричної лікарні з посиленим наглядом до визнаного неосудним громадянина Росії, який захопив у заручники свою співмешканку і звернувся до державної влади України з вимогою щодо передачі його та будинку, у якому він орендував квартиру, під юрисдикцію РФ, що було умовою звільнення заручниці².

Таким чином, злочинців, які вчиняють захоплення заручників, тобто злочин, передбачений ст. 147 КК України, можна умовно поділити на такі категорії:

1) корисливі злочинці, тобто ті, що вчиняють злочин з корисливих мотивів (61 %). Прикладом із судової практики є вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 липня 2013 року, яким засуджено членів організованої злочинної групи, що захопили в заручники місцевого бізнесмена та вимагали в його родичів за звільнення заручника гроші в сумі 2 млн доларів США³;

¹ Вирок колегії суддів Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. Справа № 2117/210/2012.

² Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 7 серп. 2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40189175>.

³ Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 лип. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32332625>.

2) ідейні злочинці, тобто злочинці, що захоплюють заручників, з певною ідеєю, висуваючи вимоги, що не є корисливими (політичні, релігійні, з помсти, з ревнощів тощо) – 12 %. Так, згідно з вироком Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 грудня 2012 року, засуджений захопив свою співмешканку в заручники з метою помститися за те, що остання випроварила його з дому. Будучи поміченим сусідами, він приставив кухонний ніж до горла потерпілої, намагався залишити місце події, проте його затримали правоохоронці¹;

3) вбивці заручників, тобто злочинці, що захоплюють злочинців і вчиняють вбивство потерпілого – 7 %. Згідно з вироком Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 червня 2014 року, було засуджено організовану злочинну групу, що захопила у заручники громадянина. Вбивши потерпілого, злочинці підпалили його автомобіль разом з трупом потерпілого, намагаючись таким чином приховати сліди²;

4) випадкові захоплювачі, тобто злочинці, що захоплюють заручників під час вчинення іншого злочину – 5 %. Відповідно до вироку Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2016 року, обвинувачений, вчинивши крадіжку мобільного телефону, будучи помічений двома перехожими громадянами, почав втікати. Біжучи дорогою, він помітив невідому йому неповнолітню дівчинку, яку

¹ Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27847766>.

² Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 черв. 2014 р. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39435618>.

захопив у заручники, проте був затриманий працівниками поліції¹;

5) злочинці, що захоплюють заручників, вступивши в попередню змову з групою осіб, – 12 %. На жаль, у диспозиції такий вид відповідальності не передбачений, проте в судовій практиці такі випадки траплялися. Так, згідно з вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 24 квітня 2012 року, встановлено, що підсудний ОСОБА_6 та особа, стосовно якої матеріали виділенні в окреме провадження ОСОБА_2, на початку березня 2010 року, точної дати досудовим слідством не встановлено, у невстановленому досудовим слідством місці, переслідуючи корисливу мету, вступили в попередню злочинну змову щодо захоплення як заручника ОСОБА_1 з метою подальшого одержання від родичів останнього грошових коштів за його звільнення. Зазначених осіб судом було визнано за ч. 1 ст. 147 КК України. Тому, за відсутності вказаної норми, пропонуємо в ч. 2 ст. 147 КК України визначити норму, що передбачала б відповідальність за вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб²;

б) злочинці, що вчиняють захоплення заручників у складі організованої групи – 3 %. Так, вироком Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 6 квітня 2017 року було засуджено членів організованої злочинної організації, які захопили в заручники одного з місцевих підприємців та вимагали в родичів потерпілого грошову винагороду за його

¹ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57057037>.

² Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 24 квіт. 2012 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46485873>.

звільнення¹. Під час розслідування кримінального провадження слід також встановити, які сліди виявленні, адже сліди є тією інформативною частиною, що містять найбільшу цінність для доказування.

У криміналістиці інформацію, що відображена в слідах, науковці трактують по-різному. Наявні, наприклад, твердження про «сліди вчинення злочину», «слідові оточення», «слідову картину» як сукупність матеріальних та ідеальних відображень й умов, що існують на момент виявлення злочину², окремі навіть включають до обстановки вчинення злочину предмети та сліди злочину³. Загалом слідовою картиною вважають опис матеріальних та ідеальних відображень, особливостей місця й часу вчинення, розташування та види схованок і деякі інші ознаки⁴. Вважаємо, що поняття «слідова картина» розкриває самостійну сторону слідів, які здебільшого є матеріальними, характеризуються змінами в матеріальній обстановці та є ідеальними відображеннями у свідомості людей, тобто передбачають створення в пам'яті людини уявних образів про об'єкти і явища дійсності, раніше сприйнятих нею в обставинах учинення кримінального правопорушення.

Матеріальні сліди можна класифікувати за трьома групами: сліди-відображення; сліди-предмети; сліди-

¹ Вирок Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 6 квіт. 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65890710>.

² Салтвевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев : Высш. шк., 1982. Вып. 25. С. 13–20.

³ Громов В., Логовиер Н. Вопросы методики расследования убийств. Методика и техника следственной работы. Киев, 1934. 226 с. С. 114.

⁴ Дубовой А. П. Типичные следственные ситуации и криминалистическая характеристика в методике расследования краж с проникновением в жилище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1986. 21 с. С. 7–9.

речовини. Сліди-відображення вказують на ознаки об'єкта, що їх залишив, і механізм їх відображення. Під час контакту сліди об'єкта зазнають фізичного, хімічного або біологічного впливу. Слідча практика засвідчує, що захопленню заручників притаманний фізичний і механічний вплив.

Залежно від об'єктів, що утворюють сліди під час досліджуваного нами кримінального правопорушення, розрізняють такі сліди-відображення: 1) сліди людини; 2) сліди знарядь; 3) сліди транспортних засобів тощо. Стосовно слідів людини, що мають трасологічне значення під час захоплення заручників, можна виокремити: 1) сліди рук; 2) сліди ніг; 3) сліди взуття; 4) сліди зубів тощо. До слідів предметів і слідів речовин належать сліди зв'язування, маскування, сліди утримання людини в заручниках тощо. До таких слідів у досліджуваній категорії злочинів можна зарахувати показання потерпілого, його родичів, медичного персоналу, правоохоронців, випадкових свідків тощо. Саме встановлення кола осіб, які можуть повідомити відомості, корисні для розслідування, є одним з першочергових завдань слідчого.

У разі, якщо на місці події не виявлено жодних слідів злочинного діяння, це може свідчити або про відсутність факту злочину, або про їх знищення винною чи іншими особами з метою приховати злочин, або про невиявлення їх слідчим у зв'язку з незнанням специфіки розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення. Під час розслідування кожну з обставин потрібно вивчити, щоб мінімізувати можливість втрати слідів злочинного посягання.

У випадку встановлення факту знищення слідів злочину на місці події чи інших дій, спрямованих на приховування злочину, слід встановити: які способи та чому були використані для маскуванню злочинного діяння; хто вживав ці заходи; час і місце приховування. Під час встановлення особи чи осіб, які приховували злочин, доцільно встановити мотиви таких дій.

Важливими матеріальними слідами під час розслідування захоплення заручників є біологічні сліди людини, яку захопили в заручники. Так, за наявності ознак приховування злочину, дані сліди можна буде порівняти зі слідами, виявленими на місці приховування злочину. До цієї групи слідів можна віднести сліди, що є на людині або трупі (сліди удушення, тілесні ушкодження тощо).

Приклад такого типу слідів наявний у вироку Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 червня 2014 року, яким було засуджено організовану злочинну групу, що захопила в заручники громадянина. Вбивши потерпілого, злочинці підпалили його автомобіль разом з трупом потерпілого, намагаючись таким чином приховати сліди¹. У цьому випадку було встановлено особу потерпілого за його біологічними слідами.

Важливими матеріальними слідами є ті, що залишаються на певних об'єктах, які використовують як предмети висловлення вимоги щодо звільнення заручників. Це можуть бути голос, почерк тощо. Так, вироком Приморського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 6 квітня 2017 року було засуджено членів організованої групи, які, діючи умисно, з корисливих

¹ Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 черв. 2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39435618>.

мотивів, з метою реалізації свого злочинного наміру незаконно утримували як заручника ОСОБА_5 з метою спонукання родичів затриманого до вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, у період часу з 22 год 25 травня до 27 травня 2015 року, неодноразово телефонували на мобільний телефон дружині заручника – ОСОБА_17 та висували їй незаконні вимоги про передачу грошових коштів у розмірі 100 тис. доларів США як винагороди за визволення її чоловіка, погрожуючи в разі невиконання вказаних незаконних вимог вбити заручника. Крім того, 27 травня 2015 року ОСОБА_11 разом з ОСОБА_13, ОСОБА_10, ОСОБА_12 та особою, матеріали досудового розслідування відносно якої виділені в окреме провадження, записали чотири аудіозаписи на цифровий диктофон «Olympus», на яких потерпілий ОСОБА_5 просить свою дружину ОСОБА_17 виконати незаконні вимоги вказаних осіб з метою його звільнення із заручників¹.

Таким чином, криміналістична характеристика захоплення заручників утворює систему взаємозалежних узагальнених відомостей про найбільш типові криміналістично значущі ознаки елементів механізму вчинення вказаного кримінального правопорушення, у яких відображаються закономірні кореляційні зв'язки між цими елементами і які використовуються для розробки наукових рекомендацій, а також побудови та перевірки версій під час розслідування, з метою оптимізації процесу розслідування та практичного застосування засобів, прийомів і методів криміналістики у швидкому, повному й неупередженому

¹ Вирок Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 6 квіт. 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65890710>.

розслідуванні зазначеного кримінального правопорушення. Результати аналізу елементів криміналістичної характеристики захоплення заручників дають змогу встановити такий кореляційний зв'язок між її елементами: особа злочинця – мотив і мета – обстановка – спосіб учинення – знаряддя – особа потерпілого – слідова картина злочину.

2.2. Криміналістична характеристика особи, яка вчинила захоплення заручників

Криміналістична характеристика особи, яка вчинила захоплення заручників, є одним з найбільш складних завдань цього дослідження, реалізація якого передбачає виконання фрагментарних підзавдань, зокрема аналіз поняття криміналістичної характеристики особи загалом, а також використання обґрунтованих категорій для нашарування наявних криміналістичних знань про механізм учинення такого кримінального правопорушення, як захоплення заручників.

Водночас слід зауважити, що на сьогодні досить поліваріативним є питання використання науково-теоретичних напрацювань, пов'язаних з наданням криміналістичної характеристики особи, що вчиняє захоплення заручників. Це може значно спростити здійснення досудового розслідування у вказаній обстановці та зменшити використовувані трудовитрати слідчого на такий процес, що своєю чергою без шкоди якості такого досудового розслідування уможливить концентрацію на додаткових аспектах, або взагалі інших видах діяльності, що передбачена його функціональними обов'язками.

На важливості встановлення всіх елементів криміналістично значущої інформації в структурі розслідуваного кримінального правопорушення неодноразово наголошували різні дослідники та вчені, підкреслюючи, що належне планування досудового розслідування, а також урахування всіх тенденцій законодавства України¹, зокрема новітніх особливостей², мають бути враховані передусім як елементи організаційно-правових засад функціонування органів досудового розслідування Національної поліції України³.

Тому ми вважаємо, що обґрунтування криміналістичної характеристики особи, яка вчинила захоплення заручників, чітка деталізація відповідного портрета й визначення її найбільш суттєвих і змістових характеристик уможливить підвищення ефективності й раціоналізацію здійснення досудового розслідування, що можливо досягти шляхом почергової характеристики всіх аспектів цього правового феномену. Передусім належить визначити сутність відповідного поняття та його змістове наповнення.

¹ Drozd O., Kobzar O., Romanov M., Hryhorii D., Pohoretskyi M. Aspects of implementation of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law in Ukraine: Aspectos de la implementación de la función de aplicación de la ley del Estado bajo las condiciones del régimen legal de la ley marcial en Ucrania. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (75). P. 569–580; Досудове розслідування кримінальних проступків : монографія / В. Г. Дрозд, Л. В. Гаврилюк, М. Ю. Романов та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 568 с.

² Drozd V., Tsutskiridze M., Burlaka V., Romanov M., Pohoretskyi M. Considerations on the reform of Ukraine's wartime criminal justice system: Consideraciones sobre la reforma del sistema de justicia penal de Ucrania en tiempos de guerra. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (74). P. 779–803; Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень Національною поліцією України: актуальне законодавство, судова практика та інформаційні матеріали / М. Цуцкірідзе, Р. Дударець, В. Бурлака, М. Романов та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 682 с.

³ Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 264 с.

В. В. Бурлака наголошує на тому, що певний інтерес у практичному аспекті становить аналіз інформації про особу злочинця з урахуванням її статі й вікових показників, що визначають фізичний стан і можливості особи, коло потреб й інтересів, життєвих установок, орієнтацій, прагнень і бажань, реакцію на різноманітні конфліктні ситуації, мотивацію злочинної поведінки тощо. Питання виокремлення ознак особи злочинця вчені розглядають упродовж тривалого часу. Диференціація та правильна розстановка акцентів дадуть можливість сформулювати загальне уявлення про характерні ознаки особи злочинця, що вчиняє певне кримінальне правопорушення¹. Тому питання надання характеристики особі злочинця за певним переліком типових для вчинення відповідного правопорушення критерію дозволяє встановити системні та взаємопов'язані між собою ознаки й характерні риси, що безпосередньо впливають на визначення сутності й змісту інших криміналістичних категорій, а також на швидкість, неупередженість і повноту здійснення досудового розслідування.

Криміналістичну науку цікавлять в узагальненому вигляді лише ті об'єкти, які беруть участь в акті відображення злочину та його учасників, а також результати цього відображення в навколишньому середовищі, що містять у собі інформацію про всі істотні обставини аналогічних подій, тобто лише те, що утворює інформаційну основу для розкриття, розслідування й

¹ Бурлака В. В. Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 266 с.

запобігання злочину¹. На нашу думку, така позиція чітко розкриває потребу в аналізі всіх системних і чітко впорядкованих детермінантів такої злочинної поведінки, що в загальному розумінні та крізь призму статистичних і суміжних із ними практичних даних дозволяє встановити закономірності злочинної поведінки, відпрацювати механізми її ефективного документування та долучення цього матеріалу до досудового розслідування кримінального правопорушення.

А. Вознюк та Р. Пиняга також звертають увагу на те, що ознаки особи злочинця та злочинних груп як важливий елемент криміналістичної характеристики злочинів визначають особливості планування і проведення слідчих (розшукових) дій, а також інших заходів гласного й негласного характеру в процесі досудового розслідування цієї категорії злочинів². Ця позиція також додатково обґрунтовує положення про те, що зміст і сутнісні характеристики всіх учинених кримінальних правопорушень, надання криміналістичної характеристики всім відповідним елементам, перш за все дозволяють сформулювати уявлення про механізм здійснення досудового розслідування та напрацювати конкретний алгоритм і механізм подальших, післяпочаткових дій слідчого (формують уявлення про слідчі (розшукові) дії на першочерговому етапі здійснення такого досудового розслідування).

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с. С. 169.

² Вознюк А. А., Пиняга Р. О. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59). Ч. 1. С. 96–102. С. 101.

Водночас А. Закалок наголошує, що категорії «суб'єкт злочину», «особа злочинця», «особистість злочинця», крім свого загальнозживаного розуміння, мають відмінності та специфічні значення, зумовлені предметною сферою пізнання відповідної науки, попри те, що родовим поняттям є поняття «особа»¹. На нашу думку, така позиція потребує додаткового узгодження та співвідносного аналізу з іншими поглядами дослідників, оскільки станом на сьогодні кримінальне процесуальне та кримінально-правове законодавство України досить різноманітно трактує відповідні явища. У контексті криміналістичної характеристики слід звернути увагу на ті особливі та якісні риси відповідної категорії вказаної галузі науки, що безпосередньо впливають на формування методики здійснення досудового розслідування.

На нашу думку, важливим є використання досвіду інших дослідників і вчених, що застосовують відповідні знання під час опрацювання процесів здійснення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень. Так, К. М. Бруссо зазначає, що сучасний етап розвитку криміналістики, зокрема слідчої тактики й методики, завдання боротьби зі злочинністю та злочинами, вчиненими службовою особою з використанням своїх повноважень, вимагають ретельного вивчення з метою характеристики особи встановленого злочинця, передусім інформації про властивості: а) соціальні – соціальне становище особи, її освіта, національність, сімейний стан, професія та ін.; б) психологічні – світогляд, переконання

¹ Закалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 234.

особи, її знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо; в) фізіологічні – анатомічні та функціональні ознаки особи, біохімічні особливості її крові, слини, поту та ін. Визначити вичерпний перелік криміналістично значущих властивостей елементів злочинної події можна лише в результаті вивчення співвідношення суб'єкта до певного виду злочинів, наявності потреб, які задовольняються за рахунок вчинення злочину, тобто мотиву злочинної діяльності. Адже новий погляд на людину має виходити з того, що вона є активним учасником суспільних відносин, суб'єктом перетворення об'єктивної реальності і водночас не позбавлена своєї суто людської природи, неповторних індивідуальних властивостей, внутрішніх (суб'єктивних) особливостей¹. На нашу думку, з цією позицією варто погодитись, оскільки явище особи злочинця дійсно є досить поліваріативним і багатокомпонентним, проте всі зазначені компоненти мають бути розглянуті крізь призму об'єктів і предметів доказування. У контексті процесів збору доказової бази слід окреслити тісний взаємозв'язок злочинця із соціальною сферою, його взаємопов'язаність із суспільством, та крізь призму демонстрованої ним загрози чітко вказати на те, що саме в діянні є протиправним і суспільно небезпечним. Так, у випадку із захопленням заручників слід підкреслити, що в низці кримінальних правопорушень чітко простежується корисливий мотив і мета вчинення цього діяння. Крім того, низка особливостей пов'язані із фізіологією

¹ Брусо К. М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення у сфері житлового будівництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/121.pdf.

правопорушника, що під час захоплення заручника також має надзвичайне значення.

Теоретико-кримінологічну характеристику поняття «особа злочинця» О. Дикий наповнює такими змістовими характеристиками, як: фізіологічні характеристики; психовольові якості; мотиваційно-рольові установки; емоціо-ментальне розуміння оточуючої обстановки. Раціональна взаємопов'язаність вказаних характеристик дозволить спростити процес досудового розслідування й притягнути до кримінальної відповідальності винну особу¹. На нашу думку, цілком слушним є віднесення до категорії криміналістичної характеристики злочинця психовольових якостей, оскільки саме вони безпосередньо впливають на те, здатна чи не здатна людина наважитись на вчинення такого тяжкого кримінального правопорушення, що своєю чергою корелюється з успішністю та результативністю вказаного діяння. Зазначені елементи механізму злочинної поведінки передусім підлягають опису із встановленням причиново-наслідкових зав'язків з метою подальшого долучення необхідної інформації до матеріалів досудового розслідування як доказової бази, що стане фрагментом обвинувачення в суді.

Як зазначав П. Матишевський², поняття особи злочинця охоплює широке коло соціально значущих властивостей (ознак) особи (соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні), тобто комплекс його ознак: особисті властивості, його зв'язки й стосунки з

¹ Дикий О. В. Кримінологічні засади вивчення і попередження злочинів у сфері обороту житлової нерухомості в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2015. 239 с.

² Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с. С. 35.

іншими людьми, його моральний і духовний світ, індивідуальні особливості, життєві установки¹. Як було зазначено вище, ця позиція дослідника слугує додатковим підтвердженням вказаної доктрини та свідчить про необхідність використання вказаної категорії напрацьовань під час надання криміналістичної характеристики категорії особи злочинця як у теоретико-правових цілях, так і під час практичного застосування норм законодавства України.

Погоджуючись з наведеними положеннями, В. Динту² вказує, що особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики – це сукупність соціально значущих ознак і відносин, які характеризують винну в порушенні кримінального закону людину в поєднанні з іншими умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку³. Таким чином, установки, які містяться в поведінковому механізмі людини, що готова вчинити кримінальне правопорушення, пов'язане із захопленням заручників, мають передусім відображати зміст і сутність відповідних морально-вольових якостей.

Як зазначає С. Князев⁴, у характеристиці особи злочинця чільне місце посідає і його поведінка (що відображає об'єктивну сторону кримінального правопорушення з точки зору кримінального права, а способи підготовки, вчинення та маскування з точки зору

¹ Тихоненко В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах, передбачених ст. 355 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28 (3). С. 123–128.

² Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 237 с.

³ Рожик Є. М., Особа злочинця та наслідки злочину: криміналістичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020 № 48.

⁴ Князев С. В. Характеристика злочинів, що вчиняються на ринку нерухомості в процесі забудови житла. *Науковий вісник академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 110–117.

криміналістики). Цей елемент частково розглядали науковці, проте інформацію не систематизували взагалі, або систематизували з точки зору потреб інших наук, або систематизували в контексті вчинення шахрайства на ринку житла¹. Так, на нашу думку, підшукування способів, маскування зловмисника перед учиненням захоплення заручника є ключовим і безпосередньо впливає на характер учиненого діяння та дозволяє засвідчити рівень переконаності та ступінь підготовки його до вчинення такого діяння. Водночас механізм маскування зловмисника з криміналістичної точки зору дійсно впливає й на об'єктивну сторону кримінального правопорушення, оскільки для вибору ефективного маскування необхідним є передусім підбір місця вчинення кримінального правопорушення.

Характеризуючи особу злочинця як кримінально-правову категорію, А. Вознюк зазначає, що її вивчають за ознаками віку, статі, сімейного стану, судимості, працевлаштування, освітнього рівня, громадянства, національності тощо. Ознаки особи злочинця в криміналістиці вивчають для розроблення методики їх розслідування², що на нашу думку, безпосередньо вказує на тісну взаємопов'язаність усіх структурних елементів криміналістичної характеристики злочину (кримінального правопорушення) й безпосередньо впливає на алгоритм дій слідчого в досудовому розслідуванні, зокрема під час формування доказової бази.

¹ Комаринська Ю. Б. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із психологічним домашнім насильством. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/121.pdf.

² Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с. С. 81.

На нашу думку, такі традиційні визначення як рецидивність поведінки злочинця передусім вказують не неефективність його соціальної реабілітації та виправлення деструктивних елементів поведінки, що чітко свідчить про потребу застосування більш жорсткого покарання в межах санкції відповідної статті, більш як коли йдеться про притягнення до відповідальності за захоплення заручників.

М. Ю. Романов, спираючись на позиції авторитетних учених, стверджує, що аналогічну думку обстоюють більшість вітчизняних дослідників¹. Так, конкретні кримінальні правопорушення завжди вчиняють певні особи, оскільки цей елемент є невід'ємним у структурі складу правопорушення та становить певну сукупність ознак, установлення основних тенденцій і закономірностей у яких уможливує подальший мисленнєвий процес щодо досудового розслідування². Важливість такого процесу передусім означена тим, що сукупні елементи є непорушними й однозначно точними критеріями, які базуються не на здогадках чи є продуктом аналізу, а чітко відображають первинну інформацію про особу-правопорушника³. Це можна реалізувати в декілька способів. Для доведення відповідного злочинного замислу до результату особа має володіти певним рівнем розумових, вольових, емоційних здібностей, за деяких обставин обіймати певну посаду чи займати соціальне становище. Слушним є також зауваження окремих дослідників щодо

¹ Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 17 с.

² Удалова Л. Д. Особливості проведення вербальних слідчих дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 164–165.

³ Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

таких характеристик особи злочинця, як сімейний стан, соціальне становище, місце роботи (професія, галузь)¹. На нашу думку, відповідна криміналістична інформація є корисною не лише для встановлення особи злочинця. Вона також може бути використана в оперативно-розшукових цілях і чітко свідчити про належність правопорушника до того чи іншого місця проживання чи події, конкретної особи чи установи, організації тощо, що своєю чергою дозволить встановити його місцезнаходження за потреби та вплинути на ефективність дії механізму притягнення його до кримінальної відповідальності загалом.

С. Шалгунова визначає, що особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (статтю, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо). Ці ознаки відображаються в індивідуальних властивостях особи злочинця, його відносинах із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується в процесі виховання; досвід (знання, уміння, навички і звички, набуті особистим досвідом,

¹ Romanov M., Sergiienko N., Yevdokymov D. The essence and content of illegal obstruction of the organization or holding meetings, rallies, marches and demonstrations and forensic aspects of its analysis. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (56). P. 66–72. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.7>; Романов М. Ю. Методика розслідування незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій крізь призму ситуаційного підходу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94; Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення (емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять); біологічна обумовленість, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни¹. Слід підкреслити, що емоції і темперамент як елемент криміналістичної характеристики захоплення заручників передусім свідчать про здатність особи до імпульсивних рішень, що наведено в узагальнених нами статистичних показниках. Проте не завжди вчинення захоплення заручників може свідчити про намір особи загрожувати суспільству. Існують поодинокі випадки вчинення захоплення заручників особами з відчаю та безвиході з обставинки, що склалася в житті конкретної людини.

Є. Рожик зауважує, що закономірності в типології особи злочинця певного виду й типових наслідків злочинів є очевидними, наприклад, більшість побутових насильницьких злочинів вчиняються в стані алкогольного сп'яніння між особами, які знаходяться в сімейних або близьких відносинах. Це своєю чергою дозволяє слідчим звужувати коло причетних осіб до події злочину, що впливає на характеристику особи злочинця, у якій її особистісні ознаки існують в нерозривній єдності з поведінковими аспектами. Крім того, набір таких якостей і властивостей є суто індивідуальним для кожної особи, однак піддається класифікації та типології, що створює передумови до розвитку криміналістичних напрямів досліджень розслідувань конкретних типів або груп

¹ Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с. С. 128–129.

злочинів. У першу чергу криміналістично значущими є властивості особи, що виявляються під час учинення злочину та які відображаються у вигляді наслідків злочину. Саме виявлення і дослідження цих наслідків, а через них – властивостей особи злочинця (в окремих випадках жертви) є пріоритетним напрямом у встановленні фактичної події злочину¹. З огляду на зазначену позицію, варта уваги поведінка злочинця вже після вчинення захоплення заручника. У цьому контексті важливим є поведінковий аспект, що виявляється в тривалому проміжку часу від моменту захоплення заручника до його звільнення. Лінія поведінки злочинця, його наміри та криміналістична характеристика інших елементів й особливостей його особистості тісно пов'язані з процесом доказування та встановлення його вини.

Криміналістичну структуру особистості злочинця можна уявити як таку, яка складається з певних елементів, а саме: 1) що містять такі соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження й стан, сімейний стан і посада, національна й професійна належність, рівень матеріальної забезпеченості; 2) які визначають рівень розумового розвитку, освітньо-культурний рівень, знання, навички, уміння; 3) до яких входять моральні якості, ціннісні орієнтації й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; 4) що формують психічні процеси, властивості та стани особистості; 5) що складаються із соціального змісту й вияву таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан

¹ Рожик Є. М. Особа злочинця та наслідки злочину: криміналістичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020 № 48. (Серія «Юриспруденція»). URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/juspradenc48/juspradenc48.pdf#page=83>.

здоров'я, особливості фізичної конституції тощо¹. У будь-якому випадку така криміналістична структура особливостей і характеристик особи злочинця передусім характеризує його як члена соціуму, а вже після – дозволяє встановити взаємовідповідності й детермінанти у функціонуванні окремих злочинних механізмів і процесів, що впливають на причини та умови вчинення кримінального правопорушення, а також повинні бути встановлені в ході досудового розслідування.

П. Матишевський характеризує поняття особи злочинця як таке, що містить у собі значну кількість саме соціальних властивостей і ознак особи, зокрема: соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні, а також розглядає їх у взаємозв'язку з іншими, як особисті властивості, зв'язки й стосунки з іншими людьми, моральний і духовний світ, індивідуальні особливості та життєві установки². Слід зауважити, що соціально-демографічні зв'язки та стосунки з іншими людьми також можуть бути надзвичайно важливими в процесі здійснення досудового розслідування захоплення заручників, оскільки саме такий злочинний інструмент обирається як форма найбільш негативного вияву девіантної поведінки стосовно особи, з якою в злочинця складаються суперечливі стосунки.

Таким чином, планування будь-якого досудового розслідування крізь призму визначення його перспектив і цілей має надважливе значення, що водночас із наданням криміналістичної характеристики різноманітним елементам

¹ Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102. С. 101.

² Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

злочинного механізму може суттєво впливати на його результативність.

Узагальнене поняття особи злочинця є певною абстракцією, поки воно не наповнюється конкретним змістом, зокрема соціально-демографічною, психологічною та моральною характеристиками, адже комплексне вивчення особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто характеризують особу поверхово, а має проводитися з необхідною глибиною в їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генези особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення нею нових злочинів¹. Водночас злочинна поведінка та сутність особи є об'єктом конкретного дослідження, що в умовах динамічності не може бути абстракцією. Власне особа як соціальний індивід є об'єктом дослідження, а ті напрацювання науки й практики, що пропонуються до застосування та використання, в аналізі змісту такої поведінки є лише науковими і практичними інструментами, котрі, на нашу думку, потребують системного та суттєвого вдосконалення.

Ще за часів існування України в складі СРСР зазначав, що криміналістична структура особи злочинця складається з елементів: 1) що містять такі соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження й стан, сімейний стан і посада, національна й професійна належність, рівень матеріальної забезпеченості; 2) які визначають рівень розумного розвитку, освітньо-культурний рівень, знання, навички, вміння; 3) до яких належать моральні якості,

¹ Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

ціннісні орієнтації й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; 4) що формують психічні процеси, властивості та стани особистості; 5) які складаються із соціального змісту й вияву таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо¹. В. Тихоненко, аналізуючи механізм виконання злочину на замовлення (виконавцем одноосібно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою), дійшов висновку про те, що потерпілий може не бути знайомий з особами, які безпосередньо вчиняють злочинні дії, однак знати або здогадуватися про замовника їх здійснення. За результатами вивчення кримінальних проваджень вдалося встановити, що в 40 % випадків кредитори діють не самостійно, а залучають до реалізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань «спеціалістів з вибивання боргів» – злочинну групу, яка діє за відповідну винагороду, що обчислюється у відсотковій ставці щодо суми боргу (вартості майна тощо). Також вдалося встановити, що учасниками такої групи зазвичай є особи, які вже неодноразово вчиняли злочинні дії (ст. 355 КК України). Це свідчить про те, що до реалізації злочину долучаються «фахівці», а також вказує на наявність стійкої тенденції в учасників таких груп до рецидивності вчинення злочину, передбаченого ст. 355 КК України². Така інформація безпосередньо підтверджує можливість

¹ Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

² Тихоненко В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах, передбачених ст. 355 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28. Т. 3. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6916/1>.

учинення захоплення заручників на замовлення, що цілковито нівелює відповідну складову в наданні характеристики особі злочинця, оскільки потребує також його аналізу як особи замовника (з метою визначення причин і підстав учинення вказаного діяння, конкретного злочинного мотиву), а також особи виконавця.

С. Денисов зауважує, що особа злочинця є складним, інтегруючим і багатовекторним поняттям, що у своїй теоретико-правовій структурі містить такі складові: комплекс біологічних, соціальних і психологічних сторін; характеристика особи злочинця у зв'язку з учиненням нею злочину та наявністю причинового зв'язку між суспільно небезпечним діянням та особою; стан особи в момент учинення злочину, а саме коли, до та після вчинення злочину (часовий термін) особа не може вважатися «особою злочинця»¹. Водночас, урахуовуючи складність підготовки до реалізації механізму захоплення заручників, на нашу думку, вірогідність появи таких проміжків зведена до мінімуму, що своєю чергою також є елементом криміналістичної характеристики та має бути враховано як один з найменш вірогідних кризових факторів.

Це, на думку М. Ю. Романова, може бути зумовлено тим, що вчинювана категорія кримінального правопорушення суттєво впливає на суспільні відносини, наприклад ті, що стосуються мирних зібрань з метою висловлення, наприклад, протесту щодо дій працівників органів державної влади, чи державницької структури загалом – є антиподами явищу державної влади загалом. Аналогічне судження можна застосувати й у контексті

¹ Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

порівняння жертв і правопорушників, за умови силового розгону мирного зібрання, оскільки в цьому випадку особи-правопорушники є антиподом не лише соціально свідомому та активному громадянину, а й нейтральному члену соціуму загалом, оскільки така поведінка є девіантною та суттєво порушує права і свободи інших осіб¹. Водночас у контексті проблематики дослідження слід зауважити, що захоплена в заручники особа зазвичай знайома зі зловмисником, оскільки, як було зазначено вище, попередньо між ними виникає конфлікт або формується підстава для соціальної деструкції.

Тому питання, пов'язане з визначенням криміналістичного портрета особи злочинця, є досить поліваріативним і багатоманітним, що зумовлено передусім складністю цього феномену. На сучасному етапі важливим є зауваження про те, що криміналістичний портрет особи злочинця, який вчиняє захоплення заручників, є комплексним та охоплює не лише фізіологічні критерії, а й морально-вольові, соціально-демографічні тощо. Водночас станом на сьогодні, з урахуванням особливостей і механізму вчинення відповідного кримінального правопорушення важливим є питання, пов'язане з визначенням суб'єктного складу цього кримінального правопорушення, оскільки триваюча збройна агресія внесла

¹ Романов М. Сучасний стан нормативного забезпечення реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї, проводити мітинги, походи і демонстрації. *Честь і закон*. 2021. Т. 4 № 79. С. 54–60; Romanov M. Tactical provision of pre-trial investigation of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations. *Traditional and innovative approaches to scientific research: theory, methodology, practice* : monograph. Latvia : Baltija Publishing, 2022. 668 p.; Романов М. Ю. Криміналістична характеристика незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *The European dimension of modern legal science* : monograph. Latvia : Baltija Publishing, 2022. 548 p.

значну кількість новацій у механізм досудового розслідування відповідної категорії кримінальних проваджень.

2.3. Підходи до визначення способів учинення захоплення заручників

Криміналістична характеристика вчинення кримінального правопорушення, зокрема захоплення заручників, полягає в необхідності надання змістового й вичерпного аналізу всіх складових відповідного явища. Крім того, принципи та стандарти організації досудового розслідування передусім спираються на якість і зміст надання криміналістичної характеристики окремим кримінальним правопорушенням, її вичерпність і структурну наповненість.

Вивчення способу вчинення конкретного кримінально протиправного посягання є надзвичайно важливим, адже суд, постановляючи вирок, індивідуалізує покарання, ураховуючи спосіб учинення кримінального правопорушення, який характеризує подію кримінального правопорушення. Спосіб учинення кримінального правопорушення – один з ключових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, який дає найбільший обсяг криміналістичної інформації, що дає змогу зорієнтуватися слідчому в події кримінального правопорушення та визначити оптимальні методи його розслідування¹.

¹ Швець А. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поведінням із небезпечними матеріалами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Vol. 12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/38.pdf>.

Відповідно, спосіб учинення кримінального правопорушення безпосередньо впливає на кваліфікацію відповідного діяння, а також формування слідчих версій і вибір методики здійснення досудового розслідування конкретно розслідуваного кримінального правопорушення. На нашу думку, у контексті досудового розслідування захоплення заручників надважливим є надання характеристики способу його вчинення, оскільки від нього залежать подальші дії слідчого, що спрямовані на збір доказової інформації та конструювання процесу доказування вчиненого й установлення причиново-наслідкового зв'язку.

Водночас слід зауважити, що не лише вчені-криміналісти характеризують спосіб учинення кримінального правопорушення, він так само є популярним у контексті характеристики з кримінально-правової точки зору.

Так, кримінально-правовий аспект способу вчинення злочину пов'язують з його характеристикою як одного з елементів об'єктивної сторони складу злочину. Кожний конкретний злочин вчинюється певними особами, у визначений час, у конкретному місці й чітко вираженим способом. Водночас законодавець не вважає за необхідне зазначати ці обставини в кожній конкретній кримінально-правовій нормі. Адже недоцільно та й неможливо визначити і розтлумачити в законі всі поняття й терміни, що вживаються в правовій науці й на практиці. Це стосується і способу вчинення злочину. Зокрема, спосіб уведено до диспозиції кримінально-правових норм лише для тих випадків, коли він визначає кримінальну караність діяння або впливає на характер суспільної небезпечності

злочинного діяння¹. Відповідно, учинення захоплення заручників, у поєднанні з погрозою знищення людей є надзвичайно важливим для кваліфікації відповідного діяння, оскільки безпосередньо впливає на тяжкість учиненого, що позначається на кваліфікації такого діяння, збільшуючи обсяг застосовуваної кримінальної відповідальності.

В. Шепітько стверджує, що спосіб учинення злочину – це образ дій злочинця, що передбачає певну систему операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування)². Саме стадія готування до вчинення захоплення заручника, на нашу думку, має доктринальне значення, оскільки на цьому етапі зловмисник прораховує всі ймовірні варіанти вчинення, підбирає місце вчинення правопорушення, розраховує на певний рівень супротиву жертви й обирає способи та шляхи його подолання, що безпосередньо позначається на ймовірному злочинному результаті, тобто наслідках.

В. Лога зауважує, спираючись на позицію Г. Гросса та Г. Маннса, що визнання права дослідження способу вчинення кримінальних правопорушень у криміналістиці, поряд з кримінальним правом, кримінологією та кримінальним процесом, відбулося не відразу. Адже не всі вказані науки вивчають, як дослідити ці способи і розкрити їх зміст, якими були мотиви вчинення кримінального правопорушення. Зазначені питання є предметом саме

¹ Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Legas Viata*. 2012. Vol. 9. URL: <http://legeasviata.in.ua/archive/2012/9/08.pdf>.

² Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с. С. 328.

криміналістики¹. Відповідно, на нашу думку, найбільш важливим є формулювання комплексного криміналістичного портрета в контексті вчиненого кримінального правопорушення, що своєю чергою дозволяє належно кваліфікувати дії, відкриваючи поле для слідчого – у частині вибору належного та законного інструментарію здійснення досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення.

В. Весельський зазначає, що виявлення способу вчинення того чи іншого злочину (його діагностика) пов'язане з розкриттям та аналізом ознак, що відображають певні риси, під час розслідування злочину. Ознаки злочину можуть належати до будь-якого елементу складу злочину, але найчастіше його співвідносять зі способом учинення злочину. Між ознаками злочину та способами його вчинення існує взаємозв'язок. За ознаками роблять висновок про спосіб учинення злочину, а знання способу дозволяє виявити його ознаки². Відповідно, такий аксіоматичний зв'язок передусім забезпечує можливість планування під час досудового розслідування, що власне й свідчить про поступовість дій слідчого та безпосередньо впливає на результат такого процесу. Крім того, на нашу думку, слід підкреслити, що встановлення сталих і логічних взаємозв'язків між елементами складу кримінального правопорушення дозволяють оперативніше та більш результативно здійснити досудове розслідування та не

¹ Лога В. М. Способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження типових об'єктів власності. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 178–184. С. 178.

² Весельський В. К. Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

лише встановити особу, яка його вчинила, а й сприяти швидкому, неупередженому та всебічному притягненню її до кримінальної відповідальності.

Інформація про спосіб учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням з небезпечними матеріалами, слугує основою для: 1) розроблення криміналістичних характеристик цього виду кримінальних правопорушень; 2) виявлення взаємозв'язку між структурними елементами криміналістичної характеристики (спосіб – особа правопорушника, спосіб – сліди, спосіб – предмети посягання тощо); 3) побудови слідчих версій; 4) планування досудового розслідування; 5) розроблення конструкції тактики проведення слідчих (розшукових) дій; 6) розроблення криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень¹. Ми вважаємо, що криміналістична характеристика будь-якого кримінального правопорушення також дає змогу надання йому більш глибокого наукового змісту, що уможливорює побудову типових слідчих ситуацій, а отже, алгоритмів дій слідчого в такій обстановці, що позитивно впливає на процес здійснення досудового розслідування.

Більшість вітчизняних науковців зазначають, що спосіб учинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики є найбільш значущим у її структурі та слугує джерелом отримання інформації, яка має значення для розкриття кримінального правопорушення. Спосіб учинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної

¹ Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 752 с.

характеристики методики розслідування має значення для встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення, особи злочинця та його характерних особливостей, взаємозв'язку елементів криміналістичної характеристики та їх взаємозалежності. Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення дає змогу сформулювати рекомендації щодо методики розслідування кримінальних правопорушень, а на практиці – здійснення попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, висунення слідчих версій і застосування тактичних прийомів щодо збирання доказової інформації та виявлення осіб злочинців¹. Безперечно, у сучасних реаліях активної фази війни з росією, боротьби українського народу за незалежність слід звернути увагу на те, що висунення слідчих версій стосовно скоєного правопорушення та попередження (із застосуванням криміналістичного версіювання) планованих протиправних діянь суттєво впливає на охорону й захист прав і свобод людини та громадянина в Україні, які можуть бути порушені безліччю способів.

Спосіб учинення кримінального правопорушення набуває значення для матеріального права в трьох основних випадках. По-перше, коли спосіб слугує критерієм розмежування різних складів злочинів (наприклад, злочинів проти власності – крадіжки, грабежу, розбою тощо). По-друге, якщо вказівка на спосіб учинення кримінального правопорушення може встановлювати межі кримінальної відповідальності (зокрема, коли діяння є злочинним лише в

¹ Войшичен М. В. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/41.pdf>.

разі вчинення його в певний спосіб). По-третє, спосіб учинення кримінального правопорушення набуває значення для кримінального права в разі, якщо він є кваліфікуючою ознакою (наприклад, такі кваліфіковані склади умисного вбивства, як «способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), «з особливою жорстокістю» (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України)¹. На нашу думку, всі три запропоновані варіанти є одним цілим, оскільки набуття вчиненого діяння певних кваліфікаційних ознак автоматично тягне за собою посилення кримінальної відповідальності (за винятком кваліфікації за пом'якшуючих обставин), що своєю чергою може коригувати обрані слідчим інструменти та способи (засоби) здійснення досудового розслідування. Водночас захоплення заручника та незаконне позбавлення волі або викрадення людини є дотичними один до одного правопорушеннями, та саме спосіб і кінцева мета визначають зміст і сутність наданої кваліфікації.

Про необхідність детального дослідження способів учинення будь-якого кримінального правопорушення прямо йдеться в ст. 91 КПК України як про обставину, що встановлюється під час доказування події кримінального правопорушення². Це, на нашу думку, аксіоматично спричиняє потребу в більш глибокому дослідженні відповідного явища, надання характеристики всім його структурним елементам і проведенні порівняльного аналізу у вказаній сфері.

¹ Гора І. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. Закон и жизнь. 2012. № 9. С. 35–38.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Спосіб учинення злочину розглядають як сукупність (систему) прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягають злочинну мету. Спосіб учинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину лише в тих випадках, коли він прямо визначений у законі, зокрема обман чи зловживання довірою в складі шахрайства (ст. 190 КК України), або однозначно впливає зі змісту диспозиції кримінально-правової норми: наприклад, способом погрози вбивства (ст. 129 КК України) є психічне насильство¹. Таким чином, дослідники розглядають спосіб як комплекс дій, а не лише одне діяння, що свідчить про вказівки на суб'єктивну та об'єктивну сторону кримінального правопорушення, що після належної кримінально-правової характеристики впливає на здійснення досудового розслідування, його межі та зміст.

Про це також зауважує В. Весельський, підкреслюючи, що в кримінальному законі спосіб учинення пов'язаний з іншими елементами об'єктивної сторони та слугує кваліфікуючою ознакою злочину. Кореспонденція кримінально-правового та кримінального процесуального значення способу вчинення злочину полягає в тому, що спосіб входить до структури обставин, які підлягають доказуванню. Встановлення способу розкриває зміст і спрямованість умислу особи, що пов'язує спосіб із встановленням вини в учиненні злочину та мотивами. У криміналістиці за допомогою способу вчинення злочину розшукують осіб, які його вчинили, з'ясовують

¹ Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник*. 2016. № 1 (13). С. 247–252. С. 247; Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

закономірності механізму слідоутворення, що в одних випадках дозволяє довести власне спосіб, а в інших, ґрунтуючись на закономірностях механізму слідоутворення, знайти всі інші сліди, що стосуються вчиненого злочину¹. На нашу думку, аналогічна теоретико-правова конструкція застосовна також і до захоплення заручників, оскільки в цьому випадку спосіб визначає механізм слідоутворення, а їхня кількість, якість і сутність, впливають на кваліфікацію відповідного діяння та надання характеристики вчиненому зловмисником, а також може свідчити про його мотив і мету.

Варто розрізнати спосіб учинення кримінального правопорушення як елемент предмета доказування та як елемент криміналістичної характеристики. Так, спосіб учинення кримінального правопорушення входить у предмет доказування, тому що є основним компонентом об'єктивної сторони кримінального правопорушення: зіставляючи характер дій (бездіяльності) особи з кримінальним законом, слідчий і суд визначають, чи є в цьому діянні ознаки кримінального правопорушення, чи містять дії винного обтяжливі та пом'якшувальні його відповідальність обставини тощо². Відповідно, не кожне діяння пов'язане з обмеженням фізичної волі особи може мати ознаки захоплення заручників, що комплементарно співвідноситься з кримінальним законом, а відповідно, спосіб учинення, у цьому разі, у поєднанні з мотивом і

¹ Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пяковский. Київ : КНТ, 2009. 160 с. С. 27.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с. С. 85.

метою вчинюваного відіграє ключову роль для кваліфікації в кримінально-правовому аспекті, а також під час формування плану здійснення досудового розслідування та кола слідчих (розшукових) дій, які необхідно здійснити, та процесуальних рішень, що потрібно прийняти.

Наприклад, В. Березняк, В. Ємельянов, В. Лень, В. Примаченко надали таку характеристику протиправним діям із порнографічними предметами: увезення в Україну – такі дії, у результаті яких вказані твори переміщуються через державний або митний кордон на територію України; виготовлення – процеси, які передбачають як авторство (створення твору чи внесення змін у вже наявний твір), так і відтворення, розмноження таких творів – друкування, зняття копій, монтаж; збут полягає в оплатній передачі іншій особі, включаючи продаж, обмін, як оплату за виконану роботу чи надання послуги; розповсюдження – безоплатна передача іншим особам, включаючи друкування, передачу в спадок, надання в тимчасове користування; перевезення або інше переміщення – зміна місця знаходження, доставлення з одного місця в інше будь-яким способом; зберігання – будь-які дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням предмета кримінального правопорушення у володінні винного (при собі, у сховищі, приміщенні, іншому місці) незалежно від його тривалості¹. Відповідно, за аналогією, слід указати, що спосіб учинення захоплення заручників також відіграє доктринальну роль під час кваліфікації відповідного діяння,

¹ Науково-практичний коментар ст. 300, 301 розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» Особливої частини Кримінального кодексу України / В. С. Березняк та ін. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 46 с. URL: <http://dduvs.in.ua/biblioteka/biblioteka-studenta-dduvs/pidruchniki-posibnikinukovo-praktychnyj-komentar/>.

оскільки захоплення може відбутись із застосуванням фізичної сили, або ж у соціально небезпечний спосіб, може також бути пов'язаним із завданням каліцтв і катуванням осіб, а може, навпаки – бути реалізованим лише завдяки психологічному примусу. Причому захоплення заручника, фізіологічно міцнішого за зловмисника, зазвичай відбувається в спосіб залучення додаткових технічних ресурсів (або в особливій, сприятливій для зловмисника, обстановці).

Установлення способу вчинення незаконного поводження з радіоактивними матеріалами, незаконного виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, незаконного виробництва, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збуту отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами є основною для висунення оперативно-розшукових і слідчих версій та розробки окремих тактичних прийомів, які застосовують підрозділи в боротьбі з цими видами кримінальних правопорушень. Це дає змогу сконцентрувати необхідні сили й засоби в місцях імовірного вчинення незаконного поводження з небезпечними матеріалами, забезпечити ефективне оперативне обслуговування найбільш криміногенних об'єктів¹. Відповідно, різноманітність способів захоплення заручників у контексті вчинення такого злочину може бути досить широкою, що

¹ Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів : монографія / за ред. П. Д. Біленчука. Київ : КНУВС, 2009. 88 с. С. 12.

безпосередньо впливає на різноманіття слідчих версій і необхідність проведення слідчих (розшукових) дій, а також прийняття процесуальних рішень. Особливим у цьому аспекті є призначення та проведення експертних досліджень, що залежно від способу можуть різнитися.

Наприклад, як зазначають дослідники в галузі злочинів проти життя і здоров'я особи, складність виявлення та фіксації слідів систематичного вчинення удушення з метою контролю жертви виявляються в поєднанні відсутності видимих травм від цього типу нападу разом з недостатньою підготовкою щодо того, як розпізнавати й документувати ознаки та симптоми з боку перших осіб реагування (наприклад, поліцейських або персоналу екстреної медичної допомоги). Крім того, загальна відсутність систематичної підготовки правоохоронних органів на цю тему вказує на те, що поширеність удушення може бути занижена¹. Проте в контексті здійснення досудового розслідування захоплення заручників наявна можливість повідомлення власне потерпілим (уже після його звільнення) про способи, методи та форми насилля, які було застосовано зловмисником з метою утримання цієї особи. У випадку захоплення заручника, якого в подальшому було вбито, безперечно, важливим є проведення якісного огляду місця події з указанням усіх необхідних деталей, що можуть вплинути на встановлення

¹ O'Dell A. Why do police arrest victims of domestic violence? The need for comprehensive training and investigative protocols. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2007. № 15 (3–4). P. 53–73; Pritchard A., Reckdenwald A., Nordham C., Holton J. Improving Identification of Strangulation Injuries in Domestic Violence: Pilot Data From a Researcher–Practitioner Collaboration. *Feminist Criminology*. 2018. № 13 (2). P.160–181.

причиново-наслідкового зв'язку в межах такого досудового розслідування.

Дотичним до захоплення заручників вважається незаконне позбавлення волі або викрадення людини, оскільки ці кримінальні правопорушення є складовими одного розділу Кримінального кодексу України та мають спільний загальний об'єкт.

Наприклад, дослідниця Ю. Комаринська зазначає, що одним з видів кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством в психологічній формі, є незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Такі дії є складним кримінальним правопорушенням та, відповідно, мають різноманітні способи його вчинення, що обумовлено багатьма факторами. Якщо говорити про позбавлення волі або викрадення людини в поєднанні з домашнім насильством, то таке кримінальне правопорушення переважно вчиняють з метою психологічного тиску. Такий висновок підтверджено результатами анкетування практичних працівників (26 %). Також слід зазначити, що вказане кримінальне правопорушення вчиняється у співучасті¹. Відповідно, у контексті аналізу предмета та об'єкта дослідження слід зауважити, що нерідко захоплення заручників супроводжується незаконним позбавленням волі або викраденням людини, проте характерною рисою захоплення заручників є те, що зловмисник вимагає від родичів чи близьких (у тому числі службових) осіб учинення певний дій, у той час як позбавлення волі або

¹ Комаринська Ю. Б. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із психологічним домашнім насильством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/75.pdf.

викрадення людини торкається переважною більшістю пересічних громадян і використовується злочинцями для залякування окремих соціальних груп.

Сутність способу вчинення злочину полягає в тому, що він становить операційний (динамічний) аспект виконання злочинної дії, вказує на те, як, яким чином, шляхом використання яких сил, прийомів, засобів та в яких об'єктивно-предметних умовах ця дія виконується. Найбільш поширеними способами вчинення злочину, відображеними і закріпленими в нормах КК, є такі: фізичне насильство (завдання ударів, побоїв, спричинення тілесних ушкоджень), психічне насильство (погроза застосування фізичного насильства, вчинення інших протиправних насильницьких дій, шантаж), обман, зловживання довірою, загальнонебезпечний, жорстокий чи особливо жорстокий спосіб тощо¹.

Так, М. Акімов² зазначає, що викрадення людини може бути вчинене лише шляхом дії (на відміну від незаконного позбавлення волі, яке можливе і за бездіяльності винної особи щодо звільнення потерпілого з місця, куди він прибув або де опинився самостійно). Крім цього, викрадення людини – набагато складніше діяння, оскільки воно становить послідовність трьох дій: протиправне обмеження фізичної свободи потерпілого в будь-який спосіб; вилучення особи з місця перебування всупереч його волі; переміщення потерпілого в інше місце на розсуд винної особи з наступним обмеженням там свободи. Як

¹ Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Харків : Право, 2017. 1064 с. С. 907.

² Акімов М. О. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 Кримінального кодексу України): деякі проблеми складу злочину. *Актуальні проблеми кримінального права*. 2016. С. 131–134. С. 132.

засоби впливу на жертву застосовують загрозу спричинення шкоди потерпілому аж до позбавлення його життя; загрозу завдання шкоди близьким родичам викраденого; загрозу розголошення компрометуючих відомостей¹. У будь-якому разі вибір певного способу дії завжди залежав від мотивів і мети злочинців². На нашу думку, спираючись на позицію, висловлену дослідниками попередньо, за умови набуття вчиненого ще однієї ознаки – спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, такі діяння набувають ознак іншого кримінального правопорушення. Відповідно, спосіб учинення в цьому разі має значення в контексті завдання чи не завдання потерпілому шкоди (фізичної чи моральної).

Водночас якщо говорити про способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі, слід звернути увагу на їх класифікацію, запропоновану вченими-кримінологами, а саме: а) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням бюджетних коштів; б) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним витрачанням бюджетних коштів; в) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням бюджетних

¹ Комаринська Ю.Б., Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із психологічним домашнім насильством, URL: http://lsej.org.ua/9_2022/75.pdf.

² Бурлака В.В. Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 266 с. С. 61.

коштів¹. Для вирішення криміналістичних завдань цього роду цей поділ має надто загальний характер, а отже, ускладнює можливість деталізувати окремі способи вчинення злочинів, що може призвести до плутанини в процесі зіставлення зі слідчими ситуаціями, з метою отримання дієвих практичних рекомендацій з розслідування вказаних кримінальних правопорушень². Аналогічно, на нашу думку, має бути досліджено питання, пов'язані зі спонуканням окремих посадових осіб до незаконного отримання бюджетних коштів, а також незаконним їх витрачанням під загрозою завдання фізичних страждань захопленим у заручники близьким особам, відповідних посадових осіб.

Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики є основою для:

- виявлення криміналістично значущих ознак інших елементів криміналістичної характеристики;
- виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (спосіб учинення – особа злочинця; спосіб учинення – слідова картина; спосіб учинення – предмет злочинного посягання тощо – висунення і перевірка криміналістичних версій);
- планування розслідування;
- визначення особливостей організації й тактики провадження слідчих (розшукових) дій;

¹ Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / [В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко та ін.]. Запоріжжя : Дніпров. металург, 2011. 289 с. С. 55–76.

² Кікічук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/03_2013/13kvvvak.pdf.

- криміналістичного прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів;
- розроблення рекомендацій щодо криміналістичної профілактики злочинів певного виду тощо¹.

Водночас, як зазначають О. Кобзар і М. Романов, планування відіграє надзвичайно важливу роль у досудовому розслідуванні, воно має бути об'єктивним та вказувати безпосередньо на стратегічність і системність здійснення досудового розслідування, а кожен наступний крок – наближати власне процес до мети – притягнення до кримінальної відповідальності зловмисника². Таким чином, важливість визначення способів захоплення заручників є доктринальним, безпосередньо впливає на зміст і сутність досудового розслідування, його кінцевий результат, законність, об'єктивність та неупередженість здійснюваної діяльності.

Дослідники підкреслюють, що захоплення заручників здійснюється як самостійно, так і в сукупності з іншими злочинами, зокрема з кримінальними правопорушеннями, які посягають на безпеку руху й експлуатації транспорту. Воно супроводжується захопленням (заволодінням) транспортних засобів, транспортної інфраструктури, їх пошкодженням, які слугують місцем учинення цього злочину, утриманням заручників, їх транспортуванням

¹ Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергеева Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою : монографія / за ред. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2014. 300 с.

² Kobzar O., Romanov M., Benkovskyi S., Povzyk Y., Trach S. Principles for pre-trial investigation planning under simplified procedure. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (47), P. 216–225; Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України : монографія. Кропивницький : Донец. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 498 с.

тощо. Кримінально-правова заборона цих діянь передбачена передусім у ст. 278 (Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна), ст. 279 (Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства), ст. 280 (Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків), ст. 289 КК України (Незаконне заволодіння транспортним засобом). Способи захоплення можуть бути різноманітними, у тому числі з використанням зброї. Використанням зброї визначають як її демонстрацію з метою залякування потерпілого, тобто особи, яку захоплюють як заручника, оточення, а також для ураження будь-кого з вказаних осіб. Причому використовувати можуть як вогнепальну, так і холодну зброю. Тримання – це насильницьке позбавлення затриманого свободи пересування в певних місцях, які він не може залишити за власним бажанням¹. Слід акцентувати на тому, що з огляду на специфіку вчинення відповідного кримінального правопорушення важливим є чітке відмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини від захоплення заручників. Крім того, контекст застосування способу вчинення кримінального правопорушення свідчить про ймовірність готовності (змісту й сутності стадії готування) до вчинення такого протиправного діяння, а також безпосередньо впливає на встановлення причиново-наслідкового зв'язку під час досудового розслідування, між

¹ Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 12–17.

учиненим діянням, а також безпосередньо особою, що його вчинила.

На думку О. Володіна, обпоювання, отруєння заручника одурманюючими, отруйними чи іншими сильнодіючими речовинами в результаті обману або зловживання довірою з метою його захоплення не можуть розглядатися як фізичне насильство, оскільки в цьому разі наявне заподіяння шкоди здоров'ю без застосування фізичного насильства (ненасильницький спосіб). Відповідальність у таких ситуаціях настає за наслідки, що фактично настали, тобто за шкоду, заподіяну здоров'ю заручника, і за захоплення його, учинене шляхом використання безпорадного стану потерпілого. Безпорадним станом потерпілого слід визнати ті випадки, коли він унаслідок свого фізичного або психічного стану не здатний розуміти характер і значення вчинюваних з ним дій, або хоча й розуміє те, що відбувається, однак не має можливості чинити опір винному, й останній усвідомлює, що потерпілий знаходиться в такому стані. Якщо ж потерпілого примушують до вживання названих речовин з метою подолання його можливого або наявного опору, застосувавши щодо нього силу, вчинене слід розглядати як фізичне насильство. Вивчення судової практики засвідчує, що фізичне насильство під час захоплення заручників може застосовуватися винним у різних цілях, різних формах, а також на різних етапах учинення злочинної діяльності. Застосовуючи фізичне насильство під час учинення цього злочину, винна особа або діє з метою припинення опору потерпілого, або має на меті примусити його до певної поведінки. У цьому разі насильство над особою становить лише проміжну мету для досягнення іншої цілі та зрештою

завдання шкоди іншому благу – особистій недоторканності людини¹. Водночас, на нашу думку, учинення будь-яких дій, пов'язаних із завданням шкоди потерпілій особі, мають знайти належне відображення у кваліфікаційній складовій відповідного правопорушення. Водночас спосіб як криміналістична категорія безпосередньо впливає на мотивацію під час учинення правопорушення, упевненість у безкарності, а також зміст і сутність протиправної поведінки, котра є прямопропорційною завданій шкоді суспільним відносинам, що охороняються законом.

Слід також констатувати безперечну взаємопов'язаність між криміналістичним і кримінально-правовим змістом способу вчинення відповідного кримінального правопорушення, що відповідно до норм КПК України є критично необхідним і потрібним у контексті встановлення всіх об'єктивних обставин учинення протиправного діяння, а також перспектив його досудового розслідування та притягнення до відповідальності винних осіб.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у потребі в більш глибокому аналізі способів учинення захоплення заручників з урахуванням позицій і думок учених, а також використанні статистичних даних та результатів соціологічного опитування, яке фрагментарно застосовано в інших підрозділах монографічного дослідження.

¹ Володін О. О. Щодо питання про спосіб як ознаку об'єктивної сторони захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/42.pdf.

2.4. Обстановка вчинення захоплення заручників

Обстановка як криміналістична категорія та складова криміналістичної характеристики вчинюваних кримінальних правопорушень є чи не найважливішим елементом відповідної категорії. Від обстановки зазначеного кримінального правопорушення залежить низка кваліфікаційних критеріїв, а також слідчий інструментарій, який застосовують для здійснення досудового розслідування відповідного кримінального правопорушення. Особливість цієї категорії в сучасних умовах також розглядають дослідники крізь призму дії правового режиму воєнного стану в Україні, запровадженого через широкомасштабне вторгнення російських військ на територію нашої країни.

Саме тому потреба в дослідженні обстановки вчинення захоплення заручників у сучасному світі, зокрема в Україні, постає в новому світлі, а нагальність оптимізації функціонування органів досудового розслідування Національної поліції України лише підсилює наявний науковий інтерес.

О. Астахова зауважує, що обстановка вчинення злочину є об'єктом вивчення таких наук, як кримінальне право, кримінологія, кримінально-процесуальне право, криміналістика. Кожна з них виокремлює в цьому об'єкті пізнання свій предмет дослідження. У вказаному контексті слід зазначити, що норми законодавства про кримінальну відповідальність і положення доктрини кримінального права як матеріального права є основоположними стосовно кримінально-процесуального права, кримінології та криміналістики. Це положення законодавства про

кримінальну відповідальність і науки кримінального права зумовлено тим, що дослідження питання про обстановку вчинення злочину стосується, зокрема, таких основних понять, як злочин, склад злочину тощо¹. Таким чином, розглядаючи можливість надання характеристики обстановці вчинення такого кримінального правопорушення, як захоплення заручників, на нашу думку, слід передусім звертати увагу на внутрішній взаємозв'язок усіх елементів і складових відповідного явища, оскільки станом на сьогодні окремим питанням під час здійснення будь-якого досудового розслідування постає необхідність якомога більш раціонального вибору слідчого інструментарію для здійснення досудового розслідування.

Відповідно, зазначене прямопропорційно впливає на здійснювану слідчим діяльність з доказування вчиненого конкретною особою правопорушення та засвідчує важливість чіткого формулювання понятійно-категоріального апарату та всіх інших складових криміналістичної характеристики.

На думку В. Шепітька, обстановка нерозривно пов'язана з місцем вчинення злочину та розглядається як частина матеріального середовища, що включає, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки між ними. Причому обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників². Відповідно, як ідеться про вчинення захоплення заручників, найбільш актуальним

¹ Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49–67.

² Криміналістика / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с. С. 277.

є складові та елементи такої обстановки, що пов'язані з особливістю та змістом вибору форматів і способів учинення такого правопорушення, конкретно прийнятими рішеннями та вчиненими діями злочинця, що прямопропорційно вплинули на досягнення відповідного злочинного результату. Слушним, на нашу думку, є аналіз поняття обстановки крізь призму словникового тлумачення відповідної категорії.

Так, у тлумачному словнику української мови обстановку визначено як сукупність умов, у яких щонебудь відбувається; умови життя кого-небудь; становище на місці воєнних дій, зумовлене їх протіканням, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості тощо; меблі, оздоби та предмети побуту, якими обставлено й прикрашено приміщення, житло¹. На нашу думку, надзвичайно важливим є додатковий аналіз особливостей обстановки вчинення кримінального правопорушення (передусім захоплення заручників), що вчиняється в умовах дії правового режиму воєнного стану, оскільки така обстановка спричиняє додаткову соціальну небезпечність, негативно впливає на стабільне й стале функціонування інституту прав і свобод людини та громадянина.

О. Лускатов переконує, що обстановкою вчинення злочину необхідно вважати систему різних взаємодіючих між собою до та в момент учинення злочину об'єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові й інші умови навколишнього середовища, а також інші фактори

¹ Словник української мови : в 11 т. Т. 5. 1974. URL: <http://sum.in.ua/s/obstanovka>.

об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та деякі обставини вчинення злочину. Обстановка вчинення злочину багато в чому визначає вибір і корегує спосіб скоєння діяння, впливає на його механізм. У ній виявляються окремі важливі особистісні риси злочинця, який формує (частково або цілком) певну обстановку та пристосовується до неї¹. Ми вважаємо таке тлумачення поняття обстановки вчинення злочину досить розгорнутим і таким, що широко охоплює всі складові відповідної категорії та корелюється як з напрацюваннями вчених і дослідників щодо змісту обстановки вчинення злочину, так й інших елементів криміналістичної характеристики злочину.

На нашу думку, особливістю під час здійснення досудового розслідування захоплення заручників важливим є як побутова обстановка – за умови вчинення його в приміщенні, так і кліматичні умови (за умови вчинення на вулиці). Крім того, окремі особливості, що об'єктивно унеможливають захоплення в заручники особи, яка за біолого-фізіологічними показниками розвиненіша, ніж зловмисник, спричиняють обставини, за яких останній змушений застосовувати додаткові технічні чи інші інструменти, що допоможуть досягти злочинного результату (наприклад, темні ділянки місцевості, нерівності ландшафту, тихі та безлюдні місця тощо).

О. Астахова обстановкою вчинення злочину вважає сукупність об'єктивних умов (обставин), визначених у законі про кримінальну відповідальність, або таких, що впливають з його змісту, у яких вчиняється злочин або є

¹ Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський та ін. Дніпро, 2017. 480 с. С. 412–413.

збігом подій та обставин, у яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що впливають на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у зв'язку з цим кримінально-правового значення¹. Відповідно, надзвичайно важливою є взаємопов'язаність обстановки вчинення злочину та власне змісту кримінально протиправного посягання з конструкціями й тезами, викладеними в законодавстві України про кримінальну відповідальність, оскільки саме співвідношення вказаних елементів з наявними в КК України кваліфікаційними ознаками безпосередньо впливає на можливість щодо здійснення досудового розслідування та загалом підстав його початку.

Відповідно до напрацювань учених з галузі кримінального права, обстановка вчинення злочину постає як комплекс ознак, здатних підвищити чи зменшити суспільну небезпечність діяння та вплинути на його кваліфікацію, оскільки зазвичай відповідні положення відображені в нормах Кримінального кодексу України². Відповідно, кримінальний закон також визначає певні особливості вчинення захоплення заручників суспільно небезпечним способом (про що йдеться в ч. 2 «Ті самі дії, якщо вони ... були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки»), а тому пропорційно свідчить про підвищення суспільної небезпечності такого діяння та впливає на його кримінальну караність (обсяг і зміст безпосередньо).

Наприклад, характерною особливістю вчинення злісного невиконання обов'язків стосовно догляду за

¹ Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49–67.

² Маслово О. О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України. *Право України*. 2015. № 6. С. 148–152. (Серія «Право і суспільство»).

дитиною або особою, щодо якої встановлено опіку й піклування (у контексті визначення часу вчинення злочину), є тривалість протиправних діянь винної особи. Такий висновок можна сформулювати на підставі аналізу обвинувальних вироків суду, де вжито значну кількість формулювань «у період часу» або «точного часу досудовим і судовим слідством неможливо було встановити». Причому період часу між учиненням протиправних діянь, точніше їх зовнішнім виявом, та настанням суспільно небезпечних наслідків може обчислюватись у днях, тижнях, місяцях або навіть роках¹. Оскільки теоретико-правова конструкція відповідної статті КК України, що передбачає відповідальність за вчинення захоплення заручників, не містить кваліфікуючих ознак, пов'язаних з такими особливостями, та взагалі має формальний склад, питання про тривалість утримання заручника залишається поза увагою. Проте слід констатувати можливість заподіяння спричинення тяжких наслідків, що впливає з КК України та відповідних судових рішень, наприклад через тривале утримання особи в заручниках або нелюдське поводження з особою, яку взяли в заручники, а отже, відповідний кваліфікаційний критерій підлягає аналізу.

В. Бурлака обстановку вчинення злочину у вузькому значенні тлумачить як місце події (злочину), а в широкому – надає таких ознак, як «матеріальна» обстановка місця події, обставини, умови зовнішнього середовища та інші елементи, що створюють загальне розуміння про вчинене правопорушення. Спираючись на дослідження інших учених, науковець стверджує, що обстановкою вчинення

¹ Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 10 груд. 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86407270>.

злочину є система об'єктів, явищ і процесів, які взаємодіють до і після вчинення злочину, характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, інші чинники об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину¹. На нашу думку, оскільки ця позиція (про визначення широкого та вузького розуміння обстановки вчинення кримінального правопорушення) превалює в дослідженнях учених, вона однозначно має бути врахована на теоретико-правовому рівні. Проте в практичній діяльності можливості визначити широке та вузьке розуміння не спостерігається, оскільки всі без винятку факти й інформація про подію та зміст учиненого кримінального правопорушення є значущими та повинні бути досліджені в досудовому розслідуванні.

У цьому контексті О. Кривопуск стверджує, що обстановкою злочину є також низка суб'єктивних факторів, пов'язаних із ставленням батьків до виховання своїх дітей, ступінь їх освіченості й пильності, а також рівень виконання службових обов'язків представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають здійснювати контроль і вживати заходів щодо усунення причин та умов злочинної діяльності². Крім того, на нашу думку, наявний також суб'єктивний фактор обстановки вчинення захоплення заручників, адже саме стосунки

¹ Бурлака В. В. Криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Митна справа*. 2014. Ч. 2. Кн. 2. С. 445–451.

² Кривопуск О. Г. Обстановка та умови вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/111.pdf.

зловмисника та потерпілого (переважно негативні) або необхідність отримання злочинно корисного результату для себе особисто чи близьких для себе осіб у результаті примушення до прийняття певного рішення під загрозою заподіяння шкоди захопленій у заручники особі слугують підґрунтям мотивації вчинення такого правопорушення та свідчить про необхідність встановлення взаємозв'язку зазначеного з іншими елементами криміналістичної характеристики.

На думку Д. Нестерова, обстановкою вчинення злочину слід вважати сукупність обставин (природно-кліматичних, просторово-часових, поведінково-психологічних і виробничо-побутових), які характеризують місце, час, предмет посягання, склад учасників, характер їх взаємовідносин з потерпілим та інших матеріальних елементів навколишнього середовища, які вплинули на спосіб і механізм учинення злочину¹. Слід наголосити на тісному взаємозв'язку між способом, механізмом та обставинами, у яких безпосередньо було вчинено відповідне кримінальне правопорушення, адже, як було зазначено вище, особливістю реалій сьогодення в Україні є дія правового режиму воєнного стану та фактично триваюча активна фаза розв'язаної росією війни проти територіальної цілісності й недоторканності Української держави.

Окремі кваліфікаційні критерії кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею КК України щодо відповідальності за захоплення заручників,

¹ Нестеров Д. М. Обстановка вчинення умисних убивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_05_2019/pdf/30.pdf.

прямо передбачає «спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника», що має бути встановлене як елемент соціально-психологічного й організаційно-управлінського середовища.

О. Сіренко¹ зауважує, що обстановку вчинення злочину більшість учених визначають як сукупність різноманітних об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ і процесів, які характеризують умови місця й часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними й інші обставини об'єктивної реальності, що склалися в момент злочину та впливають на спосіб і механізм його вчинення, що виявляються в різних слідах, які дають змогу сформулювати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину². Відповідно, у дослідженнях деяких учених обстановка вчинення кримінального правопорушення дещо ототожнюється зі слідовою картиною вчиненого правопорушення, оскільки саме сліди як об'єкт дослідження, достовірне джерело криміналістично значущої інформації можуть слугувати аргументами в процесі доказування та сприяти встановленню причиново-наслідкового зв'язку, деталізації механізму вчинення

¹ Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm.

² Буждиганчук Є.Ю., Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою, 01.12.2021, URL:https://otherreferats.allbest.ru/law/01321444_0.html

кримінального правопорушення для подальшого притягнення до відповідальності винної особи.

У контексті дослідження сутенерства М. Куратченко вказує, що обстановка вчинення злочину – це широке поняття, складові якого характеризують середовище, у якому вчинено суспільно небезпечне діяння. До таких складових належать час, місце й умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження¹. На думку автора, їх послідовний розгляд у межах вивчення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики. Місце вчинення злочину слід досліджувати з різних аспектів: з одного боку, як географічне поширення досліджуваного кримінально караного посягання, з іншого – конкретне місце його вчинення. Місце вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є частиною події. Воно охоплює значний обсяг відомостей щодо способу вчинення кримінального правопорушення, певних даних про особу злочинця². Аналогічним є підхід до вивчення процесу досудового розслідування захоплення заручника, оскільки місце фактичного обмеження волі особи та взяття її в заручники може бути одним, а місце утримання такої особи до виконання висунутих до відповідних осіб вимог її звільнення – зовсім іншим, що своєю чергою дозволяє будувати додаткові слідчі версії, встановлювати інші

¹ Куратченко М. В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 236–242. С. 238.

² Буждиганчук Є. Ю. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/01321444_0.html.

обставини й детермінанти такого правопорушення з метою якомога більш якісного притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Як зазначає В. Динту, спираючись на позицію В. Лукашевича, під час дослідження обстановки злочину слідчий використовує як емпіричне, так і теоретичне пізнання реалій дійсності. Він виявляє середовище, у якому було вчинено злочин, вивчає внутрішню складову, аналізує її, встановлює криміналістично важливу інформацію, визначає зв'язки з іншими обставинами справи. Основна мета пізнавальної діяльності слідчого полягає в пошуку, виявленні, фіксації, дослідженні, аналізі, оцінці, передачі й використанні інформації (доказів) та її джерел стосовно події, що розслідується¹. Пізнавальна діяльність слідчого має певні особливості, які вирізняють її серед інших видів пізнання: 1) пізнавальна діяльність слідчого має ретроспективний характер, тобто відтворення події, яка сталась у минулому, відбувається на підставі наявної інформації в теперішньому часі; 2) означена обмеженим об'ємом інформації, що здебільшого має фрагментарний характер і низький рівень достовірності; 3) спрямовується на встановлення істини, тобто з'ясування всіх обставин злочинної події; 4) процес пізнання обмежується правовим полем, тобто діяльність слідчого суворо регламентується нормами закону, що певною мірою ускладнює та звужує можливості пізнання реалій дійсності; 5) пізнавальна діяльність слідчого є обмеженою щодо суб'єктного складу, оскільки він також визначається в нормативно-правових актах; 6) об'єктом пізнання є злочин на етапі його

¹ Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : монографія. Київ : КНТ, 2008. 184 с. С. 29.

готування, реалізації й подальшого приховання слідів учинення¹. Відповідно, зазначене чітко регламентує необхідність якомога більш змістового та широкого формування уявлення про вчинене кримінальне правопорушення на підставі різноманітних компонентів, чітке коло встановлення яких належить окреслити слідчому в процесі здійснення досудового розслідування, оскільки, як слушно зауважив попередній автор, така пізнавальна діяльність відбувається вже постфактум, після вчинення протиправного діяння. Інколи можуть траплятися випадки триваючого правопорушення, коли особа все ще перебуває в заручниках, проте комплекс елементів встановлення причиново-наслідкового зв'язку між учиненим діянням та особою, яка його вчинила, є незмінним.

В. Шепітько тлумачить поняття «обстановка місця вчинення злочину» в широкому значенні, трактуючи його як частину матеріального середовища, що містить не лише території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними, а й механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників². На нашу думку, такий підхід є найбільш об'єктивним і змістовним, оскільки дійсно, обстановка вчинення кримінального правопорушення не обмежується конкретним географічним місцем і є багатокomпонентною, що пов'язано з необхідністю забезпечення процесу доказування значною кількістю доказової (фактичної) бази. Не менш важливою є необхідність концентрації наукової уваги на обстановці приховування такого злочину, як

¹ Динту В. А. Обстановка злочину як об'єкт пізнання. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/62.pdf>.

² Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

захоплення заручника, оскільки зловмисник намагається так захопити заручника, щоб про цей факт стало відомо публічно лише в той момент, коли він буде чітко переконаний у надійності утримання заручника та безпечності їх місця знаходження.

Досліджуючи обстановку вчинення приховування злочинів, учені зазначають, що особливістю місця їх вчинення є те, що комплекс дій з приховування злочину часто відбувається в декількох місцях. Наприклад, предмет злочинного посягання, труп і знаряддя злочину були сховані в різних місцях. Результати узагальнення практики розслідування приховування злочинів засвідчують, що часто приховування злочинів починається з місця вчинення злочину. Крім того, об'єкти приховування можуть переховуватися декілька разів. Матеріали слідчо-судової практики свідчать, що типовими місцями приховування злочинів, які вчинено шляхом неповідомлення про злочин і приховування трупа, є ділянки місцевості, що рідко відвідуються людьми. До таких місць належать лісиста місцевість, береги водойм, власне водойми, смітники й чагарники біля них, парки в містах¹. Відповідно, місце приховування особи, яку взяли в заручники, однозначно може бути безлюдним, а у випадку збройного захоплення заручника – може мати характер публічності та бути вчиненим безпосередньо на місці та в присутності осіб, від яких вимагається вчинення певних дій з метою отримання наживи.

¹ Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/18.pdf.

М. Романов зазначає, що обстановку вчинення кримінального правопорушення досить часто у своїх дослідженнях науковці розглядають як змістову характеристику навколишнього середовища. Оскільки ця категорія досить широка за своїм сутнісним характером, на нашу думку, у контексті формування методики розслідування окремого виду кримінального правопорушення, обстановкою, у її криміналістичному розумінні, є лише ті обставини та чинники, що мають кримінально-правове чи кримінальне процесуальне значення. Водночас із кола чинників та обставин, що створюють обстановку вчинення кримінального правопорушення, можна виокремити, наприклад, ті, що впливають на кваліфікацію правопорушення безпосередньо, а також ті, що мають певне криміналістичне значення і визначають порядок, зміст й обставини проведення чи непроведення додаткових слідчих (розшукових) дій і прийняття процесуальних рішень¹. Водночас, на нашу думку, слід взяти за основу та інтерпретувати запропоновані категорії (групи) елементів криміналістичної категорії «обстановка вчинення кримінального правопорушення», яку формують такі частини.

Місце й час учинення захоплення заручників. Місце та час у контексті вчинення захоплення заручників відіграє найбільш важливу роль, оскільки може бути вдіяно конкретно в місці значного скупчення людей, поєднане із суспільно небезпечним способом, або відносно неповнолітньої особи – наприклад у приміщенні школи чи

¹ Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

дитячого садку, це своєю чергою суттєво впливає на суспільну небезпечність такого діяння та корелюється з особливостями його кваліфікації.

Українські дослідники неодноразово акцентували увагу на відсутності наукової інформації, пов'язаної з категорією «місце вчинення злочину» або «місце кримінального правопорушення», оскільки цей термін був проаналізований на дисертаційному рівні лише в межах міжнародного гуманітарного права, а на фрагментарному – у межах розмежування понять «місце» та «обстановка» вчинення¹. Крім того, час учинення в контексті дії правового режиму воєнного стану також відіграє значну роль, хоч диспозиція відповідної статті й не має такої кваліфікаційної ознаки, як учинення в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Погодні умови, предмети, що оточують (збраряддя та засоби) під час учинення захоплення заручників. Ураховуючи, що погодні умови вчинення захоплення заручників суттєвого значення не мають, варто зауважити, що іноді погодні умови загалом впливають на обставини злочину, наявність чи ступінь вини, а інколи доводять правдивість чи неправдивість показань. Так, екстремальні погодні умови викликають екстремальну поведінку осіб, інколи дії в стані крайньої необхідності (для ліквідації наслідків стихійного лиха, порятунку людей чи майна)². Предмети, що оточують зловмисника на місці вчинення кримінального правопорушення, можуть як сприяти, так і завадити вчинюваному діянню, оскільки особа, яку

¹ Комаха В. А. К вопросу о понятии «места преступления» и его соотношении с «местом совершения преступления» и «местом происшествия». *Актуальні проблеми держави та права*. Одеса : Одеська нац. юрид. акад., 1996. Вип.3. С. 230–235.

² Коташевський О. В. Посібник для слідчого : наук.-метод. рек. Рівне : Рівнен. ін-т Ун-ту «Україна». 2005. 107 с.

намагаються взяти в заручники, також, імовірно, володіє певними навичками та здібностями. Водночас окремі особливості погодних умов, наприклад дощ чи сніг, можуть вплинути на встановлення окремих обставин та уявлення про слідову картину вчиненого правопорушення безпосередньо на місці події.

Психологічна обстановка (психологічний стан) під час захоплення заручників. Психологічна обстановка є одним з криміналістично значущих детермінантів учинення відповідного кримінального правопорушення, оскільки активність чи пасивність суб'єкта вчинення кримінального правопорушення (стан його агресивності, міра готовності до застосування сили, здатність контролювати себе в період впливу на свідомість надзвичайних психоемоційних чинників тощо) безпосередньо зумовлює ступінь суспільної небезпечності відповідної особи, подекуди може скоригувати способи вчинення відповідного діяння, а також указати на додаткові цілі правопорушника вже на момент учинення правопорушення¹. Відповідно, здатність зловмисника до вчинення тих чи інших діянь, пов'язаних із завданням фізичної шкоди потерпілій особі, а також іншим оточуючим, стан потерпілої особи, що може межувати з непритомністю та неможливістю подальшого пересування з ним зловмиснику, а також інші об'єктивні критерії та фактори, що свідчать про попереднє знайомство відповідних учасників події тощо. Усі зазначені елементи впливають на формування уявлення криміналістичної картини вчинюваного кримінального правопорушення,

¹ Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

корелюються з процесом доказування та притягнення винної особи (винних осіб) до кримінальної відповідальності.

Висновки до розділу 2

Узагальнення дослідження наукових поглядів щодо основних елементів криміналістичної характеристики та обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників, дозволяє дійти таких висновків:

1. Криміналістичною характеристикою захоплення заручників є система взаємозалежних узагальнених даних про найбільш типові ознаки, які виявляються в предметі злочинного посягання, способі, знаряддях, засобах і мотивах його вчинення, обстановці, особі злочинця та потерпілого, а також слідовій картині злочину.

2. Предметом злочинного посягання захоплення заручників слід розглядати життя та здоров'я людини, а також такі надзвичайно важливі людські блага, як право особи на свободу, особисту недоторканність і свободу пересування тощо. Предметом злочину є блага, що містяться у вимогах злочинців, котрі або задовольняються повністю, або частково, або ж неминучим стає силове вирішення ситуації. Кожен предмет злочинного посягання впливає на вибір способів підготовки, учинення та приховування захоплення заручників. За допомогою криміналістично значущих характеристик предмета цього виду злочинів можна сформулювати уявлення щодо мотиву злочинців, знарядь і засобів, їх навичок та спеціальної підготовки.

3. Спосіб учинення захоплення заручників є ключовим елементом криміналістичної характеристики та

здебільшого повноструктурним. Його слід класифікувати залежно від кваліфікуючих ознак, вдаючись до теорії кримінального права. У процесі визначення особливостей розслідування захоплення заручників зняряддя його вчинення класифікують на заздалегідь заготовлені для захоплення або утримання потерпілого, такі, що відібрані в потерпілого чи випадково опинилися в полі зору.

4. Важливими для криміналістичної характеристики захоплення заручників є мотив і мета злочину. Мотив передує появі в особи винного ставлення до її дій. Найбільш характерними з них є корисливий, політичний (на національній або релігійній основі) і побутовий. Мета захоплення заручників є кінцевим результатом, до якого прагнув злочинець. Метою захоплення заручників є спонукання держави, підприємства, установи, організації або окремих громадян вчинити будь-яку дію чи утриматися від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручників.

5. Обстановкою вчинення захоплення заручників є сукупність об'єктивних умов (місце, час), у яких відбувається захоплення заручників. Дослідження особливостей обстановки слід проводити з урахуванням її кримінально-правових, кримінологічних і криміналістичних ознак. Місцем учинення досліджуваного нами злочину є місце захоплення особи як заручника; місце утримання особи як заручника; місце заявлення та виконання вимоги щодо звільнення заручників; місце звільнення заручників. Особливістю часу й місця захоплення заручників є те, що виконавці визначають час учинення захоплення залежно від поведінки потенційного заручника, на якого націлений напад, а також поведінки адресатів вимог злочинців.

6. Особою потерпілого внаслідок захоплення заручників є фізична особа, а також юридична особа – державні або інші установи, підприємства, установи, організації, яким висунули вимогу щодо виконання або утримання від певних дій щодо звільнення заручників. Участь у кримінальному провадженні з боку юридичної особи як потерпілого бере спеціально визначений суб'єкт – представник юридичної особи.

7. Злочинців, які вдаються до захоплення заручників, тобто вчиняють злочин, передбачений ст. 147 КК України, можна умовно поділити на: корисливих злочинців; ідейних злочинців; вбивць заручників; випадкових захоплювачів; злочинців, що захоплюють заручників, вступивши в попередню змову з групою осіб; злочинців, які вчиняють захоплення заручників у складі організованої групи.

8. Слідовою картиною захоплення заручників є сукупність матеріальних та ідеальних слідів, що залишені злочинцями. Типові матеріальні сліди за результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень про захоплення заручників включають відображення, предмети й речовини. Особливу увагу під час пошуку слідів слід звертати на біологічні сліди потерпілого. Важливими матеріальними слідами є також ті, що залишаються на певних об'єктах, які використовують як предмети висловлення вимоги щодо звільнення заручників. Такими можуть бути голос, почерк тощо. Ідеальні сліди відображаються в пам'яті потерпілого, свідків і підозрюваного та отримуються під час їхнього допиту. За кожним фактом учинення захоплення заручників перелік і послідовність слідів буде залежати від різних обставин.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

3.1. Обставини, що підлягають доказуванню в розслідуванні злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану

До структури організації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень належить низка елементів, проте стосовно деяких із них донині тривають певні дискусії, передусім щодо обставин, які підлягають доказуванню.

На думку М. В. Салтевського, структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають з'ясуванню. Він вважає, що всі елементи предмета доказування не можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики, які здебільшого описують типові властивості й ознаки злочину, проте їх поєднання є допустимим¹. Обидві системи, на перший погляд, є схожими: у тому й іншому випадку до них належать час, місце, спосіб, обставини, що характеризують особу підозрюваного, тощо. Проте ми, поділяючи думку представників другого підходу, вважаємо, що криміналістична характеристика й обставини, які підлягають з'ясуванню, є поняттями різноплановими, під час розкриття особливостей розслідування захоплення заручників обставини, що підлягають з'ясуванню, слід розглядати відокремлено. Основний взаємозв'язок між обставинами, які підлягають з'ясуванню, і

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с. С. 419.

криміналістичною характеристикою полягає в такому: якщо предмет доказування визначений законом, то коло допоміжних обставин обумовлене особливостями криміналістичної характеристики виду чи групи злочинів, а також змістом слідчих ситуацій, які складаються на певному етапі розслідування.

Водночас тут наявний і зворотний зв'язок: криміналістична характеристика окремого виду злочинів формується шляхом аналізу й узагальнення криміналістичних характеристик сукупності конкретних злочинів, проте дати таку характеристику можна лише за умови їх розкриття, тобто встановлення кола обставин, які підлягають з'ясуванню. Акцентуючи на значенні досліджуваних обставин, В. В. Тіщенко зазначає, що обставини, які підлягають з'ясуванню, мають криміналістичне значення, оскільки обумовлюють кінцеві завдання розслідування, спрямованість слідчих версій, постановку проміжних завдань розслідування на його різних етапах і в різних слідчих ситуаціях¹.

Поділяючи позицію В. А. Журавля, вважаємо, що обставини, які підлягають з'ясуванню, є результатом синтезу кримінально-процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування в кримінальному провадженні, передбачених чинним законодавством, а також кримінально-правових і криміналістичних ознак злочину певного різновиду².

¹ Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса : Юрид. літ., 2002. 360 с. С. 208.

² Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. 2010. Вип. 10. Харків : Право. 660 с. С. 13.

Найбільш вдалим видається підхід до класифікації В. В. Тіщенка, який аргументує доцільність виокремлення груп обставин, які належать до: 1) події як процесу діяльності, що наповнена повним змістом (правова сутність події, спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, знаряддя і засоби, які використовували) і здійснюється в конкретних умовах; 2) суб'єкта злочину та його психологічного відношення до задуманих і вчинених дій; 3) об'єкта злочинних дій: майна, яке викрадають, і потерпілого; 4) наслідків, що наступили внаслідок вчинення злочину¹. Справді, найважливіші й найзагальніші з таких обставин закріплено в ст. 91 КПК України, однак перелік цих обставин не враховує особливості різновидів і груп злочинів, змісту складу злочинів, різнобічних відомостей про особу злочинця та потерпілого, інших факторів. Тому в процесі формування обставин, які підлягають з'ясуванню в контексті особливостей розслідування захоплення заручників, урахуємо його кримінально-правову та криміналістичну характеристику, а також обставини, що підлягають доказуванню, передбачені нормами КПК України. З огляду на окреслені теорії, обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального провадження про захоплення заручників, на нашу думку, доцільно об'єднати в чотири групи:

1) обставини, що стосуються події кримінального правопорушення. До цієї категорії слід віднести відомості про: час вчинення злочину; місце вчинення злочину; спосіб вчинення злочину; знаряддя злочину; сліди злочину.

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с. С. 145.

Обставини першої групи є визначальними, тому що в разі відсутності події кримінального правопорушення кримінальне провадження підлягає закриттю на підставі ч. 1 ст. 284 КПК України. Після виявлення зникнення людини слід ретельно перевірити всі початкові слідчі версії, а передусім час і місце останнього перебування потерпілого. Далі, у разі встановлення факту захоплення особи як заручника й отримання вимог щодо звільнення заручника, перевірити їх. Адже важливе значення обставин цієї категорії полягає у встановленні вимог, що висуває злочинець, з метою звільнення заручників, їх категорії та характері виконання. Зокрема, адресатом вимоги можуть бути такі суб'єкти: 1) родичі затриманого або інші фізичні особи (до прикладу, його знайомі); 2) державна або інша установа, підприємство чи організація (посадові особи органів законодавчої, виконавчої влади, суду, господарського товариства, банку тощо), серед них іноземні або міжнародні; 3) службові особи та ін. Тож вчинення або невчинення певних дій адресатом вимоги є умовою звільнення заручника. Також особливим є встановлення характеру зв'язку особи захоплювача – злочинця – адресата вимоги. З'ясування способу та знарядь вчинення є необхідним для формування версій про захоплення заручників.

Доходимо висновку, що обставини першої класифікаційної групи є вихідним елементом для встановлення обставин інших трьох груп¹;

¹ Вигівський І. М. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників. *KELM*. 2020. No. 3 (31), Vol. 1. P. 141–146. P. 146.

2) персональні обставини: відомості про особу потерпілого; відомості про особу злочинця; відомості про наявність зв'язку потерпілий – злочинець – адресат вимоги щодо звільнення заручників; обставини щодо розподілу ролей між учасниками захоплення заручників, у разі вчинення злочину організованою групою; відомості щодо розвитку, кола інтересів дитини, у разі якщо заручником є дитина.

Насамперед слідчому слід з'ясувати кількість потерпілих, а потім – особисті дані потерпілого й підозрюваного, до яких належать: дані про прізвище, ім'я та по батькові; вік, місце народження і місце проживання. Важливе значення мають рівень їх фізичного та психічного розвитку, фізіологічні ознаки: зріст, статура, наявність особливих примет зовнішності, особливості ходи, жестикуляції, міміки, голосу й мовлення; анатомічні дефекти, наявність хронічних фізичних і психічних захворювань; особливості характеру й емоційної сфери (жорстокість, запальність, наполегливість, мстивість тощо). Крім даних, що індивідуалізують особу, необхідно встановити відомості, які характеризують їхній соціальний статус: походження; професію, вид діяльності, місце роботи; якщо не працює – то у зв'язку з чим, як давно, які засоби існування; сімейний стан, наявність і вік дітей; чи працюють, де саме батьки; з ким із родичів проживає, у яких відносинах перебуває; служба в армії: якщо так, то де, коли, у яких частинах, на яких посадах.

У разі вчинення злочину групою чи організованою групою осіб, слід з'ясувати структуру групи, роль кожного з її учасників, наявність та оснащення зброєю, її походження, відомості щодо планування злочину, його

підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, час і місця захоплення, а також утримання заручників, характер та зміст вимог щодо звільнення заручників тощо.

Здобуті дані будуть формувати позицію слідчого щодо наявності чи відсутності специфічного зв'язку «потерпілий – злочинець», що надалі дасть відповідь на безліч запитань і допоможе підтвердити чи спростувати версію про мотиви захоплення заручників.

Найбільш значущими під час характеристики обставин другої групи слід вважати дії потерпілого та підозрюваного до, під час та після вчинення злочину, а також ставлення злочинця до наслідків захоплення заручників.

Слід зауважити, що потерпілими внаслідок захоплення заручників є як особа, яку захопили як заручника, так й особи, яким висунули вимоги щодо звільнення заручника, а також інші особи, що потерпіли внаслідок захоплення заручників (працівники правоохоронних органів унаслідок проведення операції щодо їх звільнення, сторонні особи та ін.).

До обставин, які підлягають з'ясуванню щодо потерпілого, належать:

- стать, вік, характер праці, матеріальне становище, поведінка в побуті, місце проживання;
- чи могла потерпіла особа розуміти характер і значення вчинених щодо неї дій; якщо ні, то внаслідок яких причин; чи могла потерпіла особа чинити опір захоплювачеві та чи не здатна особа до перекручування певних фактів або фантазуванню;
- за яких обставин потерпіла особа виявилася на місці злочину і з ким; чи відомий їй злочинець, звідки; якщо так, то в яких відносинах вони перебували до вчинення злочину;

- якою була поведінка потерпілої особи до вчинення злочину;
- якими були дії злочинця в процесі захоплення;
- де переховував злочинець потерпілого та як повадився під час цього;
- як повадився злочинець із заручником (якої була його поведінка, що говорив, чи давав їжу, воду, речі першої необхідності тощо);
- кому та які вимоги висував для звільнення та чи були вони задоволені;
- як відбувалося звільнення.

У разі якщо потерпілим є дитина, додатково з'ясовують обставини, передбачені ст. 465 КПК України, тобто вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічною хворобою, має бути також з'ясовано ставлення неповнолітнього до вчиненого щодо нього діяння.

Обставини, що підлягають з'ясуванню стосовно особи злочинця:

- дані, які індивідуалізують злочинця;
- чи є особа осудною;
- психічне ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення;
- коли і у зв'язку з чим у неї виник умисел на вчинення кримінального правопорушення;
- які мотиви вчинення злочину;
- що саме йому відомо про потерпілого (вік, стан здоров'я, міцність родинних зв'язків, характер праці, матеріальне становище);

- наслідки та форма вини щодо їх настання;
- чи перебувала особа в момент вчинення злочину в стані алкогольного або іншого сп'яніння;
- чи не вчиняла раніше особа злочинів, якщо так, то які саме; наявність судимості за їх вчинення та ступінь покарання;
- якщо злочин вчинено групою, то який ступінь участі кожного зі співучасників; чи була узгодженість у їхніх діях; чи стійка ця група; чи не вчиняли вони раніше аналогічні або інші злочини, якщо так, то які саме;
- наявність і походження зброї;
- місце й умови утримання заручників;
- відомості щодо переговорів стосовно звільнення заручників.

Слід акцентувати на важливості встановлення особистих даних потерпілого та злочинця, що необхідні для формування тактики ведення переговорів щодо звільнення заручників, а згодом – спецоперації з їх звільнення. Під час ведення переговорів зі злочинцями важливою є роль у взаємодії слідчого з представниками поліції діалогу та спеціальних підрозділів.

До прикладу, під час проведення спецоперації зі звільнення заручників у м. Луцьку поліції вдалося з'ясувати, що за авторством злочинця в інтернеті є книга «Філософія Злочинця», що «описує перебування автора в місцях ув'язнення та його погляди на життя». Завдяки детальному аналізу психологів і тісній взаємодії слідчого та спецпризначенців під час проведення переговорів зі злочинцем поліції вдалося звільнити 20 заручників¹;

¹ Захоплення заручників у Луцьку. У МВС розповіли подробиці. URL: <https://tyzhden.ua/News/245843>.

3) наслідкові обставини. До цієї групи належать наслідки, що настали в результаті захоплення заручників. Зокрема, у результаті захоплення заручника настають наслідки у вигляді тілесних ушкоджень, матеріальної чи моральної шкоди, погроза знищення людей, тяжкі наслідки (смерть однієї чи декількох осіб, самогубство потерпілого, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень принаймні одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком потерпілим, спричинення значної матеріальної шкоди (наприклад, унаслідок вибуху), суттєве загострення міждержавних чи міжнаціональних стосунків, тривала дезорганізація роботи установи, підприємства чи організації тощо).

Поняттям «тяжкі наслідки» у складі цього злочину охоплює заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, зокрема таке, що спричинило смерть потерпілого, спричинення значної матеріальної шкоди, суттєве загострення міждержавних чи міжнаціональних відносин, серйозне порушення діяльності установ, організацій та підприємств тощо¹.

Унаслідок вчинення злочину потерпілій особі передусім завдають фізичної шкоди у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. В окремих випадках захоплення заручників закінчується смертю заручника. Моральна шкода полягає в душевних стражданнях, стресах потерпілого. Матеріальна шкода виражається в ушкодженні майна потерпілої особи, а також у разі задоволення висуених вимог. Такі обставини з'ясовують шляхом

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 171.

проведення судових експертиз, у більшості випадків 54,5 % слідчих призначали судово-медичну експертизу (додаток В);

4) інші обставини: обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, які виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення (до прикладу, передбаченого ст. 146, 115, 349, 391 КК України).

Обставинами, що обтяжують відповідальність, є: вчинення цього злочину щодо неповнолітнього чи організованою групою, або якщо вчинені дії були поєднані з погрозою знищення людей чи спричинили тяжкі наслідки. Серед обставин, що обтяжують покарання під час вчинення захоплення заручників, поширеними є: вчинення злочину особою, яка перебуває в стані алкогольного сп'яніння або в стані, спричиненому вживанням наркотичних засобів або психотропних речовин; вчинення злочину з особливою жорстокістю; тяжкі наслідки, завдані злочином. Обставиною, що найчастіше трапляється серед обставин, які пом'якшують покарання, є щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину.

До цієї групи також відносять обставини, що виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження, а також обставини, що є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності, обставини, які виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення. Справді, встановивши

відсутність зазначених обставин, слідчий підтвердить версію про те, що було вчинено захоплення заручників.

Отже, теоретичне розроблення питання класифікації та характеристики окремих обставин, що підлягають з'ясуванню в кримінальних провадженнях про захоплення заручників, сприятиме визначенню напряму розслідування, розробленню версій, постановці відповідних тактичних завдань і засобів їх вирішення.

3.2. Методика розслідування злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану, крізь призму ситуаційного підходу

У криміналістичній науці організацію розслідування розглядають як комбінацію типових слідчих ситуацій, розроблення на їх основі оптимального алгоритму дій слідчого у взаємодії з іншими органами й підрозділами, тому з огляду на зазначене, завданням цього підрозділу є дослідження типових слідчих ситуацій та розроблення програм розслідування в разі їх виникнення.

У криміналістичній науці немає єдиного підходу до розуміння поняття, суті, змісту, наповненості й видів слідчих ситуацій, про що серед криміналістів тривають постійні дискусії. Зокрема, учені-криміналісти мають різні погляди стосовно цього питання. Одні вважають, що слідча ситуація – це «наявна в конкретний момент об'єктивна реальність, в умовах якої діє слідчий»¹, «статична на певний проміжок часу соціально-правова реальність, в

¹ Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с. С. 274.

умовах якої відбувається діяльність із розкриття та розслідування злочинів»¹, «сукупність умов та обставин, у яких на цей момент триває перебіг процесу доказування»² тощо.

Інша частина криміналістів поняття «слідча ситуація» тлумачить як «інформаційну модель, що сформувалася в суб'єкта розслідування (доказування) на основі пізнання реальних умов розслідування»³.

На наш погляд, потребує уваги трактування і роз'яснення аналізованого поняття М. В. Салтевським: «Ситуація – це реальний стан матеріальних речей, явищ, подій і фактів, з якими зіштовхується суб'єкт у практичній діяльності. Ситуація існує за наявності лише пізнаючого суб'єкта. Сукупність матеріальних предметів, їх стан і зв'язок між собою утворюють лише матеріальну обстановку – “слідову картину” взаємодії речей і людей, яка містить потенційну інформацію “вважати”, “витягти її” і зробити корисною для себе, тобто актуалізувати може тільки суб'єкт. Тому ситуація є категорією суб'єктивною». М. В. Салтевський доходить висновку, що «слідча ситуація – це сукупність актуалізованої суб'єктами

¹ Сабадаш В. П., Ларкін М. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 228 с. С. 79.

² Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с. С. 14.

³ Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с. С. 192; Татарин Н. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування самовільного зайняття земельної діяльності та самовільного будівництва. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : тези доп. учасників звітн. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (Львів, 17 жовт. 2014 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2014. С. 369–374. С. 373.

кримінального процесу доказової інформації, відображеної в матеріальній обстановці події злочину»¹.

Слідча ситуація формується під впливом сукупності низки умов й обставин, які відповідно утворюють визначену обстановку, стан. Ці умови постійно змінюються, але саме від суб'єкта розслідування залежить те, як саме і як часто змінюватиметься слідча ситуація, оскільки він, оцінюючи її, уживає можливих і необхідних, на його думку, заходів для успішного розслідування, тобто зміни ситуації на сприятливу, аж до закінчення досудового розслідування та виконання покладених на нього завдань, тому слідча ситуація не є сталою категорією. Однак цілком зрозуміло, що слідча ситуація як обстановка, реальність як така містять інформацію про стан цієї обстановки, її складові та взаємозв'язки між ними, а отже, завдання слідчого – виокремити цю інформацію, «відфільтрувати» значущу й використати її для розслідування.

Отже, слідча ситуація – це обстановка об'єктивної реальності на конкретний момент досудового розслідування, в умовах якої здійснюється досудове розслідування кримінального провадження, яка формується під впливом конкретних об'єктивних умов, обставин і діяльності суб'єкта розслідування та яка відображає і містить інформацію про вчинене, підготовлюване або приховуване кримінальне правопорушення, яке розслідують, умови й стан розслідування, іншу інформацію, необхідну для виконання завдань кримінального провадження, що уможлиблює висування слідчих версій,

¹ Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев : Вища шк., 1982. Вып. 25. С. 13–20.

вибір ефективних засобів і методів розслідування та прийняття тактичних рішень.

Щодо типізації слідчих ситуацій також є різні думки. Не вдаючись до дискусій, зауважимо, що ми поділяємо думку про поділ слідчих ситуацій залежно від рівня їх конфліктності: 1) конфліктні, коли суб'єкт, що володіє інформацією, не бажає її повідомляти; 2) безконфліктні, за яких суб'єкт повідомляє відому йому інформацію, нічого не приховуючи та не перекручуючи; 3) слабо конфліктні, за яких суб'єкт володіє значущою інформацією, бажає її передати, проте внаслідок певних суб'єктивних чи об'єктивних чинників сприйняв і відтворює її із несвідомим перекручуванням.

Саме слідча ситуація обумовлює тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, активно впливає на вибір тактичних прийомів, спрямованих на досягнення відповідних завдань¹. Вважаємо розроблення алгоритмів (програм) розслідування захоплення заручників необхідним атрибутом організації розслідування.

Прихильниками цього підходу є: В. А. Лилик², І. С. Літвінчук³, А. М. Черенков⁴ та ін. Тому будемо виокремлювати типові слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування. Тобто на початковому етапі з моменту отримання відомостей про кримінальне

¹ Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Харьков : Оригинал, 1995. 200 с. С. 27.

² Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2019. 239 с. С. 113.

³ Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 239 с. С. 89.

⁴ Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 270 с. С. 3.

правопорушення, його реєстрації та початку досудового розслідування, що триватиме до повідомлення особі про підозру, і наступного, що буде починатися з моменту повідомлення про підозру й триватиме до закінчення досудового розслідування, шляхом складання підсумкових документів кримінального провадження або його закриття.

Класифікацію типових слідчих ситуацій під час розслідування захоплення заручників здійснимо на основі їх поділу на початкові й подальші, конфліктні, неконфліктні, а також розглянемо їх з огляду на етапи розслідування, сформуємо алгоритм дій слідчого в разі виникнення таких ситуацій.

Найпоширенішою підставою для типізації слідчих ситуацій є інформаційний компонент, що стосується найбільш значущих обставин (стану) розслідування, а саме – джерела інформації про подію, яка може бути підставою для внесення відповідних відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування:

1) про захоплення заручників стало відомо від окремих громадян, підприємств, установ, організацій, а також з повідомлення в медіа;

2) про захоплення заручників стало відомо від працівників поліції, які затримали особу під час безпосереднього вчинення кримінального правопорушення;

3) про захоплення заручників стало відомо під час здійснення оперативно-розшукової діяльності;

4) захоплення заручників виявлене безпосередньо слідчим під час розслідування іншого кримінального правопорушення.

Залежно від події кримінального правопорушення, на початковому етапі розслідування захоплення заручників можливі такі типові слідчі ситуації:

1) виявлено факт зникнення людини, причини зникнення невідомі;

2) виявлено факт зникнення людини, є відомості щодо захоплення її в заручники;

2.1) виявлено факт зникнення людини, заявлено вимоги щодо її звільнення із заручників:

2.1.1) вимоги заявлені до родичів захопленого;

2.1.2) до державної або іншої установи, підприємства, організації, фізичної або службової особи до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії;

2.2) вимог щодо звільнення особи із заручників не заявлено;

3) виявлено труп особи, що зникла, є відомості щодо захоплення особи в заручники та подальшого вбивства.

Однією з поширених підстав (тобто інформаційним компонентом) для типізації слідчих ситуацій є наявність і повнота інформації про осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. На підставі цього інформаційного компонента під час розслідування захоплення заручників можна визначити такі слідчі ситуації:

1) наявна інформація, що кримінальне правопорушення вчинила встановлена особа, вона не переховується від органів досудового розслідування, не протидіє розслідуванню, її затримано;

2) є інформація, що кримінальне правопорушення вчинила встановлена особа, однак вона переховується від

органів досудового розслідування, її місцеперебування невідоме;

3) обставини кримінального правопорушення засвідчують, що його вчинила особа, яку не встановлено, однак наявні відомості про неї, що відображаються в матеріальних та ідеальних слідах;

4) обставини кримінального правопорушення засвідчують, що його вчинила одна з декількох можливих осіб, але невідомо чи недостатньо відомостей, яка саме з цих осіб є виконавцем чи іншим співучасником кримінального правопорушення;

5) обставини кримінального правопорушення засвідчують, що його вчинила група осіб, але невідомо чи недостатньо відомостей про вид і ступінь співучасті кожного співучасника тощо.

Залежно від особи заручника та напряму проведення тактичної операції щодо затримання злочинця слід виокремити такі ситуації:

- 1) у заручники захоплено дитину;
- 2) у заручники захоплено працівника підприємства, установи, організації;
- 3) у заручники захоплено політичного чи громадського діяча або його близького родича;
- 4) у заручники захоплено «випадкову» особу.

Крім того, із зазначених слідчих ситуацій витікають чотири ситуації з приводу поінформованості осіб, яких підозрюють у вчиненні захоплення заручників, щодо загрози їх затримання:

- 1) підозрюваній особі невідомо про факт виявлення кримінального правопорушення правоохоронними органами;

2) особи, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення чи причетності до його вчинення, поінформовані про факт виявлення вчиненого ними кримінального правопорушення, а отже, або припиняють свою злочинну діяльність, або вживають заходів для її приховування та знищення слідів;

3) підозрювані особи впевнені з приводу нез'явлення в поліцію осіб, яким висунуто вимоги щодо звільнення заручників;

4) підозрювані особи поінформовані щодо переслідування працівниками правоохоронних органів, оскільки заявлені вимоги про звільнення заручників безпосередньо правоохоронцям.

Під час опитування практиків на запитання, які із зазначених ознак можуть характеризувати слідчу ситуацію початкового етапу розслідування як сприятливу, 48,4 % опитаних віддали перевагу варіанту про наявність достатньої кількості фактичних даних для висунення конкретних версій та побудови чіткого алгоритму формування доказової бази в межах кримінального провадження¹. Адже на початку розслідування про більшість фактів можна отримати не істинні, а ймовірні, можливі знання. У низці випадків не можна точно стверджувати, ким було вчинено кримінальне правопорушення, з якою метою, коли, де і за яких обставин, про це можна тільки припускати. Часто на початку розслідування незрозуміло, чи був вчинений злочин, чи відсутній його склад, або ж це інсценування.

¹ Ковальська М. Ю. Основи методики розслідування бандитизму : дис. д-ра філософії : 081. Львів, 2020. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3516/1/kovalska_d.pdf.

Підсумовуючи, слід зазначити, що слідчі ситуації початкового етапу, типізовані на підставі джерела виявлення кримінального правопорушення, події кримінального правопорушення, наявності й повноти інформації про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, чи причетних до його вчинення осіб, особи заручника та напряму проведення тактичної операції із затримання злочинця, а також поінформованості злочинців мають ключове та визначальне значення на початку досудового розслідування, оскільки, залежно від цих обставин, слідчий вирішує питання про напрям розслідування з огляду на можливість застосування фактору раптовості й відповідно обирає необхідний алгоритм дій або програму розслідування.

Влучним вважаємо положення щодо алгоритму дій слідчого з огляду на ситуаційний підхід, про який зазначає О. Л. Мусієнко. Науковець окреслює ситуаційний підхід у методиці розслідування у вигляді послідовного виконання таких взаємопов'язаних завдань: побудова інформаційної моделі ситуацій, події, яку розслідують; моделювання початкової слідчої ситуації; типізація початкової слідчої ситуації; побудова програми її вирішення з огляду на розроблену наукою програму для типової ситуації; побудова індивідуальної програми розслідування; діагностика ситуації розслідування, що виникла; її вирішення¹.

Найсприятливішою, на наш погляд, є ситуація, коли про захоплення заручників стало відомо під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. У такому випадку

¹ Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 192 с. С. 109.

первинні матеріали здебільшого є доволі повними, тобто містять достатні й необхідні дані про підготовку до кримінального правопорушення. Саме в цьому випадку слідчий може в повному обсязі застосувати фактор раптовості з максимальною успішністю для результатів розслідування, тому слідчому необхідно досконало вивчити матеріали й згодом скласти детальний і продуманий план розслідування.

Прогресивним у цьому напрямі вважаємо положення п. 1 розділу III Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, про те, що під час ведення оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник оперативного підрозділу письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу¹.

Це дає, по-перше, змогу ефективно документувати злочинну діяльність оперативними працівниками шляхом надання порад і рекомендацій, по-друге, – можливість

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

слідчому бути обізнаним зі справою вже на момент здійснення оперативно-розшукової діяльності, що згодом економить час для ознайомлення з матеріалами й уможливорює планування розслідування.

Під час виявлення захоплення заручників слідчим шляхом, тобто безпосередньо під час розслідування іншого кримінального правопорушення, слідчий, у провадженні якого знаходяться матеріали кримінального провадження, у повному обсязі володіє ситуацією, знає детально всі обставини виявленого кримінального правопорушення, можливий механізм вчинення, сліди, осіб, які можуть бути причетні до його вчинення або ж яких підозрюють (не в процесуальному значенні) у його вчиненні, наявні докази, джерела виявлення інших доказів тощо. Зазначену ситуацію вважаємо також сприятливою для слідчого. Під час оцінки матеріалів слідчому необхідно проаналізувати обставини, які вже з'ясовано в матеріалах, які потрібно перевірити та які ще потрібно встановити, а також чи наявні ознаки злочину.

Щодо слідчої ситуації, якщо про захоплення заручників стало відомо від громадян, підприємств, установ, організацій, а також повідомлення в медіа, то ступінь сприятливості цієї слідчої ситуації залежить від того, хто саме повідомив про кримінальне правопорушення, а також на підставі чого встановлено факт захоплення заручників. Таким джерелом може бути працівник підприємства, установи, організації, який безпосередньо став жертвою захоплення заручників; особа, що стала очевидцем; особа, яка має відомості щодо підготовки або вчинення захоплення заручників; особи, які з метою інсценування повідомляють про захоплення заручників.

Найсприятливішою є ситуація, коли таке повідомлення надійшло від осіб, яка має відомості щодо підготовки або вчинення захоплення, або таких, що зазнали захоплення. У слідчого в таких умовах є можливість одержати від першоджерела відомості про події злочину. Ця ситуація передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати інформацію про місце захоплення заручників, сліди, що залишені злочинцями на ньому;

- встановити місце утримання заручників й унеможливити потрапляння туди сторонніх осіб, перекрити шляхи відходу злочинців;

- визначити основні заходи слідчо-оперативної групи після прибуття на місце події:

- 1) організувати охорону місця події;

- 2) з'ясувати відомості щодо потерпілих й очевидців кримінального правопорушення;

- 3) визначити межі проведення огляду місця події;

- 4) сформулювати завдання щодо проведення певних пошукових заходів:

- спостереження за особами, які зібралися на місці події; допити присутніх й осіб, які мешкають неподалік або в напрямі зникнення злочинців; огляд найближчих підвалів, сховищ й інших місць, де можуть зберігати зброю чи вибухові пристрої тощо;

- поквартирний чи подворовий обхід з метою встановлення очевидців кримінального правопорушення;

- обхід прилеглої до місця злочину території з метою встановлення місць засідки, відшукування речових доказів тощо;

5) орієнтування інших органів і підрозділів Національної поліції щодо факту захоплення заручників, прикмети злочинців, захоплених осіб тощо;

б) окреслити план і характер дій кожного з учасників огляду місця події;

– встановити інформацію про умови утримання заручників;

– встановити очевидців кримінального правопорушення та отримати інформацію щодо: злочинців (їх кількість, словесний портрет); виду та характеру використання зброї; транспортних засобів, а також знарядь і засобів, які використовували під час захоплення заручників, тощо.

Оптимальною є така послідовність слідчих (розшукових) дій після внесення відомостей в ЄРДР:

– огляд місця події на місці вчинення кримінального правопорушення;

– допит потерпілих, яких захоплено в заручники (якщо таких звільнено);

– допит як потерпілого чи представника потерпілого осіб, яким висловлено вимоги щодо звільнення заручників;

– допити як свідків очевидців вчинення кримінального правопорушення;

– допити осіб, які мають відомості, що характеризують особу потерпілого, встановлюють вид діяльності, особливі прикмети;

– проведення огляду/обшуку в житлі чи іншому володінні осіб, яких захоплено в заручники, з метою отримання біологічних зразків жертв;

– призначення судових експертиз за виявленими на місці події слідами.

На цьому етапі слід виокремити важливість призначення судово-психіатричної експертизи потерпілому, якого захоплено в заручники, з огляду на його вік і психічний стан. Зокрема, у разі якщо потерпілим є неповнолітній, призначення судово-психіатричної експертизи є обов'язковим. Таке твердження засвідчено випадком із судової практики, де потерпілому, яким був неповнолітній, було призначено такий вид експертного дослідження. Відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи від 12 листопада 2015 року № 58, проведеної під час досудового розслідування, патологічної схильності до фантазування та підвищеної навіюваності неповнолітня потерпіла ОСОБА_10 не виявляє¹.

Важливим є визначення алгоритму дій слідчого під час виникнення слідчих ситуацій залежно від події кримінального правопорушення. Зокрема, у разі виникнення ситуацій, коли виявлено факти зникнення людини, причини зникнення не відомі, зусилля слідчого повинні бути спрямовані на пошук інформації про особу потерпілого, пошук зв'язків, щоб визначити причини зникнення особи. Також необхідно отримати біологічні зразки потерпілого, що можливо зробити шляхом вилучення засобів особистої гігієни в помешканні чи іншому володінні особи під час огляду чи обшуку. Крім цього, слід провести допити родичів й осіб з найближчого оточення зниклого на предмет отримання відомостей, що характеризують зниклого та його діяльність. Є також можливість провести такі негласні слідчі (розшукові) дії, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних

¹ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 лип. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90435586>.

мереж, електронних інформаційних систем і встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ці самі дії слід виконати в разі наявності відомостей про захоплення особи в заручники та висловлення вимог щодо її звільнення шляхом отримання якомога більшого обсягу інформації про вимоги, що отримали їх адресати. Такі відомості можна отримати шляхом їх допитів та оглядів, якщо відомості заявлені невербальним шляхом. У разі виявлення трупа особи, яка зникла, слід першочергово провести судово-медичну експертизу трупа і встановити причини смерті, ретельно оглянути місце події та труп на факт отримання будь-яких доказів, що свідчили б про особу злочинця. Після виконання цих завдань слідчому необхідно оцінити слідчу ситуацію, що виникла, «відфільтровуючи» отриману інформацію на таку, яка має значення, і таку, яка не є суттєвою для досудового розслідування, аналізуючи її та систематизуючи.

Під час вирішення питання про внесення відомостей про виявлений злочин, який вчинено або готується, до ЄРДР слідча ситуація повинна пов'язуватися з постановкою тактичного завдання та прийняттям тактичного рішення, що визначає вибір тактико-криміналістичних засобів; їх застосування дає змогу виконати тактичне завдання. Під час реалізації цього тактичного завдання слідчий встановлює кваліфікацію кримінального правопорушення, що відображають у ЄРДР. Власне на цьому етапі відбувається відмежування захоплення заручників від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема викрадення людини. Крім того, захоплення заручників не вчиняють одинично, а переважно в сукупності з іншими

кримінальними правопорушеннями, що утворюють сукупність.

Після початку досудового розслідування слідчому необхідно ініціювати створення слідчо-оперативної групи, тому що аналізовані злочини, як засвідчує практика, є складними, що часто потребує застосування одночасних групових методів розслідування та проведення значного обсягу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, необхідність проведення яких може виникати одночасно в декількох різних місцях, зокрема з виїздом за межі області або й за кордон.

Цілком поділяємо позицію О. М. Бандурки та А. Ф. Волобуєва, які стверджують, що запорукою успішної діяльності слідчо-оперативної групи (до її складу може входити значна кількість слідчих й оперативних працівників) є оптимальне розподілення обов'язків між її членами, узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (які, відповідно до чинного КПК України, можуть проводити під час досудового розслідування в разі розшуку підозрюваного, який ухиляється від органів слідства), взаємний обмін інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення коректив у план роботи СОГ¹.

До складу СОГ входять: слідчий (керівник СОГ) або й слідча група за особливої складності провадження, рішення про створення якої приймає, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування, оперативні працівники, дільничний офіцер поліції (офіцер

¹ Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 272 с. С. 80.

громади) й інші представники, серед яких спеціалісти з комунікації, судові експерти та ін. Однак іноді постає необхідність створення міжвідомчих СОГ, до складу яких входять працівники різних органів і відомств. Зокрема, Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю, затверджена наказом МВС і Центрального управління СБУ від 10 червня 2011 року № 317/235, регулює та визначає порядок взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС і СБУ під час виконання покладених на них законодавством завдань у сфері боротьби з організованою злочинністю. Метою такої взаємодії є посилення протидії організованим злочинним угрупованням, зокрема міжрегіонального та транснаціонального характеру, створеним на етнічній основі, які мають корумповані зв'язки, попередження, розкриття й розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями, а одним із напрямів взаємодії є тактичний, який передбачає виявлення, документування та припинення діяльності організованих злочинних груп, організацій, попередження, розкриття і розслідування вчинених ними злочинів, розшук, затримання учасників організованих злочинних формувань, відшкодування збитків державі, фізичним і юридичним особам¹. Тому до складу СОГ можуть бути залучені представники інших відомств, зокрема СБУ. Слід пам'ятати, що успішно налагоджена взаємодія між слідчим й іншими членами СОГ, а також із працівниками інших органів та відомств є запорукою

¹ Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : наказ МВС України та Центрального управління СБУ від 10 черв. 2011 р. № 317/235 зі змінами і доповненнями в ред. від 28 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text>.

швидкого, повного та неупередженого розслідування. На цьому етапі слідчому слід вирішити питання інформаційного, організаційного й матеріально-технічного характеру.

Крім викладеного, слідчому необхідно вирішити питання про налагодження взаємодії зі спеціалістами різного профілю, участь яких необхідна в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Питання залучення таких осіб регулює Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339¹.

Після створення СОГ і вирішення питання взаємодії слідчому необхідно скласти детальний план розслідування. Діяльність СОГ здійснюють на підставі планів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, у яких відображають версії учинення кримінального правопорушення, конкретні виконавці й терміни виконання. Оперативне супроводження досудового розслідування забезпечують з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, а також у разі закриття кримінального провадження².

¹ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n7>.

² Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Фактично діяльність слідчого у спрощеному варіанті можна відобразити у вигляді циклу: встановлення та оцінка слідчої ситуації, на цій основі планування діяльності з розслідування, виокремлення тактичних завдань з огляду на особливості слідчої ситуації, прийняття на підставі поставлених тактичних завдань тактичних рішень, виконання тактичних рішень шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Ця діяльність є циклічною, повторюється до того часу, доки не буде завершено досудове розслідування: слідчі ситуації початкового етапу переходять на наступний, з ними переносять і тактичні завдання.

О. М. Бондарчук слушно визначає слідчі ситуації, що виникають на наступному етапі розслідування, на підставі бажання співпрацювати зі слідчим; наявності в розпорядженні слідчого доказової інформації. На основі обсягу доказової інформації науковець виокремлює такі типові ситуації: 1) слідчий володіє достатнім обсягом доказової інформації, що дає змогу повідомити про підозру та свідчить про винність саме цієї особи; 2) слідчий володіє доказовою інформацією, якої недостатньо для повідомлення про підозру і яка не дає стовідсоткової впевненості в тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення; 3) слідчий володіє незначним обсягом інформації, що не дає змоги відповісти на питання щодо того, хто вчинив кримінальне правопорушення, і повідомити про підозру¹.

¹ Бондарчук О. М. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування залишення в небезпеці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 130–134. С. 134. (Серія «Юридичні науки»).

Одночасно на наступному етапі розслідування за умови встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і повідомлення їй про підозру науковці найчастіше виокремлюють слідчі ситуації на підставі ставлення підозрюваного до повідомленої підозри¹.

Наступний етап характеризується наявним арсеналом доказів, що дають підстави слідчому повідомити затриманим особам про підозру.

До завдань наступного етапу розслідування належать: з'ясування й оцінка слідчої ситуації після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій; встановлення всіх епізодів злочинної діяльності особи й інших осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення². Інші вчені такими вважають: встановлення всіх причетних; формування обставин, що підлягають доказуванню; встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і вжиття заходів щодо їх усунення; забезпечення відшкодування шкоди внаслідок кримінального правопорушення; збирання характеризуючих даних³.

З огляду на зазначені думки, на наступному етапі ми можемо виокремити типові слідчі ситуації.

¹ Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150. С. 142; Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–3. Т. 2. С. 125–129. С. 126–127. (Серія «Юриспруденція»); Бондарчук О. М. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування загиблих в небезпечі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. (Серія «Юридичні науки»). 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 130–134. С. 134.

² Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 376–380. С. 378.

³ Данилюк М. І. Подальший етап розслідування корупційних злочинів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2011. № 1 (2). С. 293–299. С. 295–298.

Типова слідча ситуація 1. Зібрано достатньо доказів для того, щоб повідомити особі (особам) про підозру (81 %).

Зазначена типова слідча ситуація є сприятливою для досудового розслідування. Після повідомлення особі про підозру проводять допит підозрюваного. Під час виникнення такої слідчої ситуації можуть додатково виникати типові слідчі ситуації, що формуються в процесі допиту підозрюваного:

1.1. Підозрюваний погоджується в повному обсязі з положеннями повідомлення про підозру у вчиненні захоплення заручників, визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення та дає правдиві показання (34,4 %).

1.2. Підозрюваний погоджується із частиною викладених у повідомленні про підозру положень (не визнаючи або кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, або додаткову кваліфікацію, або інкримінування вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією; або розміру заподіяних ним збитків; або виду умислу, або мети, або мотиву вчиненого тощо), визнає себе винним частково та дає показання, що потребують додаткової перевірки (21,3 %).

1.3. Підозрюваний не погоджується з положеннями повідомлення про підозру, не визнає свою причетність до вчинення захоплення заручників і дає неправдиві показання або відмовляється їх давати (44,3 %) (додаток В).

Тактичними завданнями під час цього є з'ясування мотивів вчинення злочину, ролі підозрюваного у вчиненні захоплення заручників, діяльності організованої групи, ролі

її членів у вчиненні захоплення заручників, а також питання щодо: часу функціонування групи та її складу; кількості потерпілих; епізодів злочинної діяльності; характеру й розміру вимог для звільнення заручників тощо. Алгоритм дій слідчого під час виникнення цієї ситуації передбачатиме:

- обшук житла чи іншого володіння (обшук за місцем проживання підозрюваного (підозрюваних), обшук за місцем тримання особи в заручниках). Такі обшуки мають бути здійснені одночасно з метою уникнення знищення чи приховування доказів;

- накладення арешту на вилучені предмети;

- одночасні допити двох чи більше раніше допитаних осіб (якщо є для цього підстави);

- повідомлення про підозру й допит як підозрюваного;

- вирішення питання щодо застосування запобіжного заходу;

- отримання зразків від підозрюваного, необхідного для проведення судових експертиз;

- призначення судової психологічної (комплексної психолого-психіатричної) експертизи для визначення психічного стану підозрюваного й усвідомлення значення ним своїх дій у момент вчинення кримінального правопорушення;

- призначення судових експертиз (судово-медичної, для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; товарознавчої експертизи для встановлення реальної вартості предметів злочинного посягання; фоноскопічної експертизи для ідентифікації осіб за голосом, який зафіксований на аудіо-, відеозаписах, одержаних унаслідок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних

мереж чи під час аудіо-, відео контролю особи; балістичної або іншої експертизи щодо зброї, яку вилучили під час звільнення заручників, інших, щодо яких виникне потреба.

Ситуація 1.1 є сприятливою та неконфліктною. Під час виникнення типової слідчої ситуації 1.1 наступного етапу розслідування захоплення заручників слід зазначити, що, відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України, у разі вчинення тяжкого злочину, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою, за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою чи організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами, може бути укладено угоду про примирення.

Ситуація 1.2 також є неконфліктною та сприятливою під час наступного етапу розслідування, на протипагу типовій слідчій ситуації 1.3, яка є конфліктною та несприятливою.

Типова слідча ситуація 2. Зібрано недостатньо доказів для того, щоб повідомити особі (особам) про підозру (19 %).

Тактичні завдання під час виникнення цієї типової слідчої ситуації спрямовані на збирання доказів щодо формування доказів на підтвердження доказів щодо вчинення захоплення заручників.

Відзначимо, що після проведення необхідних процесуальних дій можлива зміна слідчих ситуацій, які можуть переходити, доповнюючи та змінюючи одна одну. До прикладу, за наявності несприятливої слідчої ситуації, що засвідчує відсутність відомостей про місцеперебування

заручника, за результатами проведення комплексу заходів можуть бути встановлені; за наявності несприятливої слідчої ситуації щодо відсутності відомостей про особу злочинця їх може бути встановлено під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій; за відсутності зізнання особи злочинця щодо вчинення нею кримінального правопорушення, причетність може бути встановлено в процесі проведення допитів свідків чи інших процесуальних дій. За відсутності можливості особи добровільно співпрацювати з правоохоронними органами таку згоду може бути отримано внаслідок застосування належних заходів процесуального примусу. За відсутності слідів у пам'яті, їх може бути здобуто в процесі проведення оглядів, обшуків і допитів тощо.

Частково підсумовуючи викладене, зауважимо, що ми проаналізували найтипівіші ситуації початкового й наступного етапів розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням заручників, а обрана підстава для їх класифікації надала можливість максимально деталізувати систему завдань й алгоритмів їх виконання для кожної з них.

Висновки до розділу 3

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників, доцільно згрупувати в чотири окремі групи: обставини, що стосуються події кримінального правопорушення; персональні обставини; наслідкові обставини; інші обставини, кожна з яких охоплює обставини цієї групи, що підлягають доказуванню.

Досудове розслідування захоплення заручників доцільно проводити у два етапи: початковий і наступний. Виокремлено типові слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування захоплення заручників. З огляду на типові слідчі ситуації, запропоновано алгоритм дій слідчого на початковому й наступному етапах розслідування. Ураховуючи класифікацію на вербальні слідчі (розшукові) дії, проведено дослідження тактики допиту потерпілого, підозрюваного та свідків, а також невербальних – слідчого огляду й обшуку. Допит потерпілого досліджено з позиції проведення його в контексті того, що ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (підприємства, установи, організації). До допиту потерпілих, яких було захоплено як заручників, слід залучати психолога, залежно від психологічного стану потерпілого, і фіксувати за допомогою відеозапису.

Розділ 4. ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

4.1. Тактика проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників

Кримінально-процесуальна діяльність полягає в реалізації завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, що фактично є основою доказування, яке є стрижнем усього кримінального провадження, пронизує кожен його етап і здійснюється шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Основними засобами доказування є слідчі (розшукові) дії, перелік і процесуальний порядок яких визначено в главі 20 КПК України.

Щодо класифікації слідчих (розшукових) дій у науці криміналістики сформувалися різні підходи. Зокрема, К. О. Чаплинський групує слідчі (розшукові) дії залежно від відображень і вирізняє:

– нонвербальні, тобто слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання доказової інформації, що міститься в ідеальних джерелах (об'єктах матеріального світу). До таких слідчих дій належать огляд, освідування, обшук;

– вербальні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання доказової інформації, що міститься в ідеальних джерелах, тобто внаслідок яких одержують словесну

інформацію. До таких слідчих (розшукових) дій належать допити;

– слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання доказової інформації від складних (змішаних) джерел «люди–речі», тобто внаслідок яких отримують інформацію, як словесну, так і ту, що міститься в об'єктах матеріального світу. До таких слідчих (розшукових) дій належать пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, експертиза¹.

Схожу класифікацію пропонують А. І. Кунтій², І. С. Літвінчук³ та інші науковці.

Під час проведення анкетування слідчих Національної поліції з приводу розслідування захоплення заручників було встановлено, що під час здійснення досудового розслідування в зазначеній категорії кримінальних правопорушень слідчі найчастіше проводять: слідчий огляд – 18 %; слідчий експеримент – 6 %; допит – 18 %; обшук – 18 %; пред'явлення для впізнання – 13,6 %; призначення експертизи – 18 %; освідування – 2,7 % (додаток Б).

Аналіз кримінальних проваджень про захоплення заручників дає підстави для висновку, що найпоширенішими слідчими (розшуковими) діями в цій категорії проваджень є: слідчий огляд, допит, обшук і призначення експертизи – 76,4 %; слідчий експеримент та

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с. С. 20–21.

² Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с. С. 106–107.

³ Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 239 с. С. 133–134.

решта слідчих (розшукових) дій – 23,6 % випадків (додаток В).

Тож вважаємо за доцільне висвітлити тактику огляду, обшуку як невербальних слідчих (розшукових) дій, а також таких вербальних слідчих (розшукових) дій, як допит свідків, потерпілих, підозрюваних.

Найпоширенішими слідчою (розшуковою) дією та способом отримання доказів є допит. І це закономірно, адже жодне кримінальне провадження не проходить без цієї слідчої (розшукової) дії.

В. Ю. Шепітько характеризує допит як процесуальну дію, що становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, які беруть у ній участь, спрямований на отримання показань про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини¹. Л. Д. Удалова зазначає, що допит у процесуальному доказуванні є пов'язувальною ланкою між засобами збирання доказів, які спрямовані на отримання показань, та їх перевіркою, яку здійснюють шляхом проведення слідчих дій. На її думку, зазначене обумовлено тим, що гносеологічна природа допиту, що ґрунтується на методі пізнання, стосується й інших слідчих дій, що їх зближує та обумовлює їх тісний взаємозв'язок². Це твердження є актуальним передусім щодо розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с. С. 73.

² Удалова Л. Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 4. С. 123–126. С. 125–126.

У криміналістичній літературі більшість учених залежно від підстав класифікують допит за різними ознаками, проте, на нашу думку, найширше коло класифікаторів запропонував К. О. Чаплинський, виокремлюючи допит за такими критеріями: залежно від етапу досудового розслідування; за слідчою ситуацією, що склалася; за процесуальним становищем допитуваного; за суб'єктом проведення; за змістом, послідовністю, місцем і часом проведення; за віковими особливостями та психофізичним станом допитуваного; за колом учасників; за приналежністю до певної категорії осіб; за якістю отриманих відомостей; за використанням науково-технічних засобів і процедурними особливостями проведення допиту тощо¹.

У контексті нашого дослідження пропонуємо акцентувати увагу на класифікації допиту за критерієм процесуального становища допитуваного, з'ясуємо докладніше тактику допиту потерпілого, представника потерпілого, підозрюваного та свідка.

Допит потерпілого є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із захопленням заручників, адже лише потерпілий може надати максимально повну й достовірну інформацію про злочинців у зв'язку з перебуванням у безпосередньому «контакті» з ними. Допит потерпілого в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії дає змогу одержати інформацію не тільки про кількість злочинців, мотиви їх дій, ознаки зовнішності, особливості

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій / К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с. С. 130.

поведінки, ступінь організованості групи, погодженість дій її учасників, спосіб його вчинення, а також з'ясувати роль кожного зі злочинців у вчиненому злочині, а також отримати додаткові докази. Водночас слід урахувувати, що потерпілі після їх звільнення можуть перебувати в важкому фізичному та психологічному стані, спричиненому пережитим страхом, перенесеним фізичним насильством тощо. Тому в процесі допиту бажано створювати умови для довірливого спілкування з потерпілим, уникаючи без потреби загострення ситуації, демонструвати зацікавленість в одержанні повної та достовірної інформації. У разі виникнення різних ускладнень, пов'язаних із необ'єктивністю допитуваного, його бажанням приховати деякі неприємні для нього факти, доцільно виявляти наполегливість в одержанні достовірних показань, однак поводитися коректно, не вдаватися до зайвого загострення ситуації¹.

Допит потерпілого вирізняється тим, що така слідча (розшукова) дія може бути проведена як на початковому, так і на наступному етапі розслідування, залежно від того, хто саме є потерпілим, урахувуючи його психологічний стан².

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа. Розглядаючи особу потерпілого внаслідок захоплення заручників, слід зауважити, що такими можуть бути як фізичні, так і

¹ Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВСУ, 2011. 19 с. С. 8.

² Вигівський І. М. Тактика допиту при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з захопленням заручників. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16), т. 5, ч. 1. С. 123–126. С. 134.

юридичні особи, тобто фізичні особи, яких захоплено в заручники, яким висловлено вимоги щодо звільнення заручника чи їх представники. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 58 КПК України).

Насамперед необхідно дослідити процесуальну регламентацію і тактику допиту потерпілого внаслідок захоплення заручника – фізичної особи. Такий допит може бути проведено на початковому етапі розслідування, після звільнення його як заручника. Допит потерпілого здійснюють за правилами допиту свідка, з поправками, що зумовлені його процесуальним статусом. Потерпілому роз'яснюють його права й обов'язки. Давання показань – право, а не обов'язок потерпілого. Він може відмовитися від давання показань, за це відповідальності не передбачено, проте за давання заздалегідь неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України¹.

Крім цього, з огляду на той факт, що ситуація допиту потерпілого в більшості випадків (63 %) є конфліктною через його психологічний стан (додаток В), слід використовувати можливість проведення допиту слідчим суддею під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України). У такому випадку потерпілого може допитати одноразово в судовому засіданні слідчий суддя, потім

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с. С. 42.

визнати такий доказ належним і достатнім під час судового розгляду.

Допит потерпілого в кримінальних провадженнях про захоплення заручників проводиться за загальними тактичними правилами допиту, він відбувається в три етапи (початковий, робочий та завершальний).

На підготовчому етапі допиту потерпілого слід визначити коло осіб, що присутні під час цього, і вид фіксування такого. Характеризуючи осіб, що повинні бути присутніми під час допиту потерпілого, передусім слід з'ясувати необхідність присутності психолога.

Щодо необхідності залучення до проведення допиту спеціаліста-психолога є різні позиції. З огляду на психологічний стан потерпілого, що перебував у заручниках, його допит, на нашу думку, обов'язково слід проводити за участю психолога. Для фіксування допиту потерпілого в такому випадку слідчому слід використовувати відеозапис. Крім цього, на підготовчому етапі важливими є складання плану й розроблення тактики проведення допиту. План, який складає слідчий, може бути письмовим або усним. Письмовий план допиту складають тоді, коли передбачено складний допит, пов'язаний із з'ясуванням широкого кола обставин, з використанням значного обсягу вихідної інформації, зокрема й тактичної. У плані формулюють основні запитання допитуваному, які можуть бути доповнювальними, уточнювальними, які нагадують, а також контрольні. Під час розслідування захоплення заручників рекомендують складати письмовий план і заздалегідь розробляти перелік запитань потерпілому. У цьому випадку корисними будуть знання спеціаліста-психолога.

Для ефективнішого залучення знань психолога та його практичної допомоги під час допиту слідчому необхідно провести попередню роботу із психологом щодо порядку проведення майбутнього допиту за його участю, отримати психологічні рекомендації щодо налагодження психологічного контакту з допитуваною особою. Коли допит здійснюють у формі запитань і відповідей, психолог ставить допитуваному запитання лише з дозволу слідчого після того, як той з'ясує все заплановане. Запитання психолога мають стосуватися деталей, щодо яких допитуваний надавав інформацію. У процесі вільної розповіді останнього він уважно слухає його пояснення стосовно спеціальних запитань і за необхідності робить собі помітки, але в допит не втручається, навіть якщо допитуваний надає завідомо неправдиві показання¹.

Слід зазначити, що основним тактичним прийомом під час допиту потерпілого є перевірка його фактів шляхом постановки уточнювальних запитань і ретельна перевірка окремо викладених ним фактів.

Отже, спробуємо визначити типовий перелік обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілого, якого було захоплено в заручники:

- 1) стан матеріального забезпечення та вид діяльності;
- 2) події, що передували захопленню;
- 3) механізм захоплення в заручники:
 - місце захоплення в заручники;
 - кількість і характеристика нападників (зовнішні ознаки, особливості голосу, жестів тощо);
 - засоби та знаряддя, які було використано;

¹ Циркаль В. В. Некоторые особенности тактики допроса с участием специалиста. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1981. Вып. 22. С. 51–54. С. 54.

- транспортні засоби, що використовували;
- присутність свідків, а також слідів захоплення в заручники;

4) місце утримання в заручниках і кількість утримуваних у заручниках осіб;

5) адресати та спосіб висловлення вимог щодо звільнення;

6) характер вимог, які ставили для звільнення заручників;

7) відомості щодо реакції адресатів на вимоги заручників;

8) поведінка захоплювачів під час утримання в заручниках;

9) механізм проведення операції щодо звільнення заручників:

- спосіб і засоби комунікації про звільнення заручників;

- спосіб звільнення заручників;

- число правоохоронців, що брали участь у проведенні операції щодо звільнення заручників;

10) збитки, спричинені внаслідок захоплення в заручники.

Якщо потерпілим від захоплення заручників є особа, якій висловлені вимоги щодо звільнення, у такому випадку слід з'ясувати: 1) ким для захопленого є та в яких відносинах перебувають; 2) коли та за яких умов дізналися про захоплення в заручники потерпілого; 3) як і за яких обставин було заявлено вимоги щодо звільнення заручників; 4) предмет заявлених вимог; 5) які характерні ознаки голосу, почерку знаків тощо були помітні у заявлених вимогах захоплювачів; 6) як слід було здійснити

вимоги – безпосередньо чи через посередників; 7) коли та як виконали вимоги; 8) як і коли повідомили правоохоронні органи щодо захоплення заручників, а також щодо заявлених вимог щодо їх звільнення; 9) що відомо про утримання чи звільнення заручників тощо.

Слід зауважити, що потерпілим від захоплення заручників, на нашу думку, також будуть державні або іншої установи, підприємства чи організації, тобто юридичні особи, яким заявили вимогу вчиняти або утриматися від вчинення дій, унаслідок захоплення заручників. Якщо розглядати потерпілого як юридичну особу, то такий допит може бути проведено на початковому етапі розслідування. У процесі допиту представника потерпілого необхідно з'ясувати такі обставини: 1) загальні обставини й дані щодо потерпілої сторони (якщо це юридична особа, то назва повна й скорочена, організаційно-правова форма, форма власності, інформація про фінансове становище, дані про засновників, керівників, структура юридичної особи, юридична та фактична адреси місцезнаходження, вид діяльності тощо; 2) на якій посаді працює представник потерпілого, протягом якого періоду, що належить до його обов'язків, хто й на підставі чого уповноважив його представляти інтереси потерпілої юридичної особи тощо; 3) кого, за яких обставин було захоплено в заручники; 4) хто виявив відсутність особи, яку захопили в заручники; 5) які обставини передували захопленню особи в заручники та кому саме про це відомо; 6) хто та як заявив вимогу щодо звільнення заручника; 7) кому було заявлено вимогу щодо звільнення заручника; 8) які вимоги висунуто та які кроки здійснено щодо заявлених вимог; 9) чи наявні відомості щодо місця утримання заручника; 10) чи підозрює потерпілий або його

представник конкретну особу, якщо так, то кого саме й чим обґрунтовує такі підозри; 11) хто та до якого саме правоохоронного органу звертався з приводу захоплення заручників; 12) які подальші дії потерпілої сторони та правоохоронців; 13) які дії вчиняли щодо звільнення заручників; 14) які збитки було спричинено внаслідок учинення кримінального правопорушення¹.

Це не вичерпний перелік обставин, які необхідно з'ясувати в потерпілого. Він є типовим, а слідчий, зважаючи на умови слідчої ситуації, повинен установити й інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

На завершальному етапі допиту здійснюють фіксацію допиту в протоколі слідчої (розшукової) дії та за допомогою технічних засобів фіксації, якими найчастіше є відеокамера. Також проводять ознайомлення потерпілого з матеріалами відеозйомки допиту.

Під час узагальнення слідчо-судової практики в кримінальних провадженнях про захоплення заручників було встановлено, що 26,2 % потерпілих були особи віком до 18 років, тобто діти (додаток В). У разі якщо потерпілим є дитина, до участі в допиті разом із нею залучають її законного представника, педагога, психолога, а за необхідності – лікаря. Тактику допиту дітей висвітлено в працях Ю. М. Чорноус², Г. Ю. Нікітіної-Дудікової³. Після

¹ Викрито банду викрадачів людей, до складу якої входили правоохоронці. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=272403.

² Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22.

³ Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Чорноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182–190.

проведення допиту потерпілого, у випадках, якщо потерпілим є неповнолітній, на нашу думку, слід призначити судово-психіатричну експертизу для з'ясування психічного стану потерпілого й можливості усвідомлення потерпілим вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, а також визначення можливості правдивості показань чи схильності до фантазування та підвищеної навіюваності.

Одним із видів допиту за участю дитини є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Згідно з п. 4 ч. 9 ст. 224 КПК України, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведено за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним. Тобто під час розслідування захоплення заручників слідчому такого допиту проводити не варто.

Іншим видом допиту як різновиду вербальних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні про захоплення заручників є допит підозрюваного. Статусу підозрюваного особа набуває внаслідок процесуальних дій, що передбачені ст. 42 КПК України.

Результат допиту підозрюваного залежить від поінформованості слідчого щодо певного факту, який слід вивчити; від гостроти конфлікту, що виник між слідчим і підозрюваним; від умов, у яких проходитиме спілкування з конфліктуючою підозрюваною особою, й обстановки, що

створює відповідну атмосферу; вміння слідчого правильно застосувати тактичні прийоми допиту¹. Доречно акцентувати увагу на останньому положенні, оскільки завдяки тактично правильній лінії поведінки слідчого під час допиту досягають його мети.

Під час підготовки до допиту слідчий має ретельно вивчити наявні матеріали провадження, щоб мати змогу правильно спланувати проведення слідчої (розшукової) дії. Неабияку роль у підготовці до проведення допиту відіграє складання його плану. Попереднє планування проведення допиту не тільки надає слідчому можливість формувати логічні запитання, не залишити без уваги важливі деталі, а у психологічному аспекті відчувати себе впевненіше. При підготовці до допиту підозрюваного в захопленні заручників слід пам'ятати про важливу роль у його результативності питань, пов'язаних з вивченням слідчим особи допитуваних, рис їх характеру. Наприклад, урахування особливостей характеру й поведінки особи, яку допитують, життєвих інтересів і проблем, характеристики взаємин з рідними, близькими й іншими особами дасть змогу слідчому встановити психологічний контакт, і, навпаки, їх ігнорування призводить до загострення обстановки допиту й навіть відмови від спілкування². Поділяючи думку М. В. Костицького, вважаємо, що для роз'яснення психологічних аспектів планування та проведення процесуальної дії слідчому необхідно залучити

¹ Кришевич О. В. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів при допиті. *Право України*. 2001. № 3. С. 66–68. С. 66.

² Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту. Київ : Правник, 1997. 64 с. С. 6.

для надання консультацій психолога¹. Його діяльність дає змогу висвітлити й пояснити психологічні сторони злочину, поведінку осіб, їх особистісні риси, сутність окремих психологічних концепцій, теорій та підходів, що можуть бути застосовані на практиці. Наприклад, психолог у процесі підготовки до допиту обговорює зі слідчим: а) вивчення яких психологічних особливостей допитуваного має значення для встановлення психологічного контакту з ним, з огляду на зміст кримінального провадження та ситуацію розслідування; б) якими способами під час проведення слідчої (розшукової) дії вони можуть бути виявлені; в) які запитання та в якій формі доцільно ставити перед учасниками слідчої дії. До проведення допиту підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, слід обов'язково залучити захисника.

Під час безпосереднього допиту слідчий зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, на що останній має повідомити, чи зрозумілою є йому підозра та чи визнає він себе винним у вчиненні цього кримінального правопорушення. Підозрюваний може стверджувати, що він або визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення і погоджується з повідомленою підозрою в повному обсязі, або визнає свою вину частково й частково погоджується з повідомленою підозрою, але заперечує деякі обставини, або погоджується з тим, що здійснив відповідні дії, але категорично заперечує факт захоплення

¹ Костицкий М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. Киев : КВИШ, 1990. 259 с. С. 255.

заручника й не визнає свою вину у вчиненні цього кримінального правопорушення, або визнає факт вчинення дій, що сприяли, на його думку, вчиненню кримінального правопорушення, але він не усвідомлював протиправність своїх дій і не вважає їх такими, або в повному обсязі не визнає себе винним у вчиненні захоплення заручників і не погоджується з повідомленою підозрою.

Під час аналізу слідчої та судової практики в кримінальних провадженнях за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, підозрювані визнавали свою вину повністю – 34,4 %; частково – 21,3 %; не визнавали – 44,3 % (додаток В).

Приклад невизнання вини міститься у вироку Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 грудня 2012 року¹, вироку Солом'янського районного суду м. Києва від 5 липня 2013 року² та ін. Приклади часткового визнання вини містяться у вироках Ленінського РС м. Миколаєва від 23 лютого 2015 року³, Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 грудня 2013 року⁴ тощо. Визнання вини обвинуваченим у повному обсязі міститься у вироках Суворовського районного суду м. Одеси від 3 березня 2020 року⁵, Новокаховського

¹ Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27847766>.

² Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 лип. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32332625>.

³ Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 23 лют. 2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42858408>.

⁴ Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 груд. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36527380>.

⁵ Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 3 берез. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87972756>.

міського суду Херсонської області від 18 грудня 2012 року¹ тощо.

Важливим є встановлення в процесі допиту підозрюваного таких обставин, як: 1) рід занять, наявність попередніх судимостей, чи не страждає на будь-які психічні захворювання; 2) чи знайомий з потерпілим, у яких відносинах перебувають; 3) коли виник умисел на захоплення заручників, чи обговорював це з кимось; 4) якщо так, то хто запропонував, розробив план і розподілив ролі щодо захоплення заручників; 5) якими були дії з готування до вчинення злочину; 6) які знаряддя та засоби було заготовлено для здійснення нападу; 7) як обирали місце утримання заручника; 8) коли, за яких обставин відбувався напад; 9) якими були дії кожного з учасників нападу та заручника зокрема; 10) як було захоплено і транспортовано заручника до місця його утримання; 11) якою була поведінка потерпілого до, на момент захоплення та тримання як заручника; 12) умови, у яких утримували заручника; 13) які вимоги переслідували, кому та як їх висловлювали; 14) чи було задоволено вимоги щодо звільнення заручників та якими були дії адресатів вимоги щодо звільнення заручників; 15) як проводили операцію зі звільнення заручників; 16) хто та як затримав підозрюваного тощо. Проте ці відомості слідчий зможе з'ясувати в підозрюваного за умови відсутності протидії з боку останнього чи його захисника, а також у разі бажання підозрюваного «йти на контакт» зі слідчим, співпрацювати з органами досудового розслідування та давати показання.

¹ Вирок Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28182069>.

Як рекомендацію слід зауважити про доцільність використання під час проведення такого допиту відеозйомки, про переваги якої буде йтися далі. Показання до протоколу слід записувати від першої особи (допитуваного). Крім цього, за бажанням допитуваного, його показання можуть бути отримані шляхом власноручного викладення, під час вільної розповіді, які викладають у послідовності, у якій зазначає особа допитуваного, зазначені нею в протоколі. Після цього ставлять запитання від слідчого й учасників допиту, які викладають у протоколі дослівно. Після закінчення допиту особа, що проводить допит, ставить запитання та записує запитання учасників, які вносять до протоколу. За відсутності таких протокол зачитують вголос або пропонують особам, що брали участь у допиті, прочитати показання самостійно, після чого пропонують висловити заяви, доповнення чи зауваження до слідчої дії. У разі наявності їх вносять до протоколу, за відсутності допитувана особа зазначає про відсутність таких.

За допомогою відеозйомки можлива фіксація вербальної, наочно-образної, звукової, зорової інформації, а також емоційного стану відображених осіб, що важливо для оцінки об'єктивності отриманої інформації¹, що може бути згодом досліджено за допомогою спеціальних знань психолога чи психіатра, щодо вирішення питання про наявність специфічного емоційного стану в момент вчинення кримінального правопорушення.

¹ Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с. С. 80.

Щодо використання тактичних прийомів у процесі допиту підозрюваного слід зауважити, що вибір їх повинен ґрунтуватися на оцінці не лише особистісних специфічних рис особи допитуваного та обстановки допиту, а й тих обставин, за яких було вчинено кримінальне правопорушення. Саме сукупність цих умов дає змогу слідчому обрати той прийом, що буде ефективним і водночас не призведе до неприпустимих наслідків, які можуть бути розцінені як порушення прав та свобод людини, зокрема йдеться про приниження честі й гідності допитуваного, здійснення на нього психологічного тиску або інших порушень кримінально-процесуального законодавства¹.

Слід також зазначити про неочевидність вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення та емоційний стан особи злочинця. У межах проведення процесуальних дій з людиною відтворюється не вся інформація, якою володіє вона, частину може бути втрачено чи забуто, унаслідок чого виникає потреба в її актуалізації.

Сприяння відновленню в пам'яті допитуваної особи забутого нею матеріалу називають мнемонічною допомогою, що ґрунтується на збудженні відповідних нервових зв'язків або асоціацій². Для отримання показань підозрюваного важливим є встановлення психологічного контакту з допитуваним, що може бути встановлений за

¹ Сокиран М. Ф., Бобрик К. Ю. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачуваних) при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 172–179. С. 173.

² Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації); за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с. С. 35.

участю психолога, якого слід залучити до проведення допиту підозрюваного. Саме психолог допоможе налагодити такий зв'язок, сформулювати запитання в процесі допиту, ураховуючи психологічні, а подеколи й вікові особливості допитуваного.

Слід акцентувати на важливості здобуття фактичних даних під час розслідування захоплення заручників, які отримують шляхом допиту свідків, допит яких має певні особливості. А. Ф. Волобуєв зазначає, що під час розслідування кримінальних правопорушень повнота та правдивість показань свідків залежать від виконання слідчим таких тактичних завдань: правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, що має значення для розслідування; визначення можливої зацікавленості свідків у певних результатах розслідування чи залежності їх від осіб, які зацікавлені в цьому; нейтралізації факторів, які негативно позначаються на поведінці допитуваного під час допиту (відмова, ухилення від дачі показань, неправдиві показання); урахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного; ужиття заходів, спрямованих на попередження подальшої відмови від даних правдивих показань¹.

Необхідною передумовою успішного проведення такого роду допиту є підготовка до нього, яка охоплює низку конкретних заходів, серед яких слід виокремити: вивчення матеріалів кримінального провадження, ознайомлення з даними про особу допитуваного, а також складання плану допиту. Зокрема, перед допитом встановлюють особу свідка, повідомляють, у якому

¹ Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 272 с. С. 158–159.

кримінальному провадженні його викликано, попереджають про обов'язок розповісти все відоме йому про подію чи певних осіб, а також про кримінальну відповідальність за відмову дати показання та дачу завідомо неправдивих показань (ст. 384, 385 КК України). Слідчий з'ясовує стосунки його з підозрюваним і потерпілим, роз'яснює право не давати показань щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України). Після вільної розповіді свідок відповідає на запитання слідчого. Запитання треба ставити в певній послідовності. Це дасть змогу отримати необхідну інформацію, затрачаючи менше часу й зусиль. Під час формулювання запитання слід урахувувати культурний рівень особи та її обізнаність з нормативно-правовими актами. Законодавець заборонив під час будь-якого прямого допиту, зокрема під час досудового розслідування, ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (ч. 6 ст. 352 КПК України)¹. Тому одним з найважливіших завдань слідчого в процесі допиту під час розслідування захоплення заручників є встановлення належного психологічного контакту як з потерпілим, так і свідками захоплення заручників. Специфікою допитів у таких є множинність обставин, що підлягають з'ясуванню, для чого необхідно їх систематизувати й розробити детальний план допиту різних категорій свідків. Важливою особливістю допитів за участю потерпілих і свідків у розслідуванні захоплення заручників є необхідність

¹ Борусовський М. Тактика допиту свідків під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. URL: <https://epd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-6/49.pdf>.

розроблення та застосування особливого механізму забезпечення їх безпеки, а також ознайомлення допитуваних з такими можливостями.

На важливості показань свідків акцентує О. Л. Авраменко, попри те, що викрадення людини найчастіше вчиняють за їх присутності, встановити очевидців можливо не в усіх випадках, що зумовлено такими обставинами: по-перше, викрадачі прагнуть звести до мінімуму небезпеку появи очевидців; по-друге, з відчуття страху громадяни не мають наміру брати участь у кримінальному провадженні як свідки. Науковець виокремлює такі категорії свідків викрадення людей, вчинених злочинними групами: а) особи, яким пред'являли вимоги про виплату викупу за звільнення викраденого; б) очевидці спостереження за жертвою, яке здійснювали викрадачі перед її викраденням; в) очевидці захоплення потерпілого; г) очевидці насильницького утримання викраденого; д) очевидці, які були присутні під час передання викупу; е) очевидці, які спостерігали обставини звільнення викраденого¹. У разі відмови свідка давати показання під час допиту К. Ю. Бобрик рекомендує застосування такого тактичного прийому, як переконання в неправильності обраної ними позиції, використовуючи з цією метою отримані під час інших слідчих (розшукових) дій докази, зокрема показання інших осіб, які свідчать про причетність допитуваного до розслідуваної події².

¹ Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с. С. 9.

² Бобрик К. Ю. Методика розслідування створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 19 с. С. 12.

На нашу думку, свідків захоплення заручників можна поділити на такі категорії:

1. Свідки-очевидці, що перебували безпосередньо на місці вчинення захоплення заручників, його готування чи приховання, тримання особи як заручника або особи, яким відомі факти вчинення кримінального правопорушення.

2. Свідки, які можуть схарактеризувати особу злочинця чи потерпілого (до цієї категорії можна віднести рідних чи близьких родичів потерпілого чи особи злочинця, сусідів, співробітників та ін.).

3. Свідки, а також працівники правоохоронного органу, які виїжджали на місце події в складі СОГ, проводили спецоперації щодо звільнення заручників, проводили переговори чи затримували підозрюваного.

4. Свідки, яких залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (конфіденти, поняті, працівники правоохоронних органів, спеціалісти та ін.)¹.

Обставини, які слід з'ясувати під час допиту свідків першої категорії:

– відомості про те, як опинився в ситуації захоплення / що відомо про захоплення заручників (готування, вчинення, приховування);

– як і за яких обставин з'явилися злочинці;

– кількість нападників і конкретні дії кожного з них;

– докладний опис злочинців за методом словесного портрета;

¹ Вигівський І. М. Особливості допиту свідків під час розслідування захоплення заручників. Актуальні *проблеми правової науки в сучасних умовах* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 88–91. С. 90.

- докладний опис потерпілого та способів його протидії захопленню;
- чи знайомі з потерпілим/підозрюваним, у яких відносинах перебувають;
- характер спілкування злочинців між собою (що говорили, як зверталися один до одного);
- рівень і характер озброєння, засоби, які вони використовували;
- способи застосування зброї злочинцями, як вони погрожували і в чому полягала суть погроз;
- інформація щодо використання транспорту злочинцями (марка, колір, номерні знаки, особливості тощо);
- місцезнаходження транспорту під час нападу, у якому напрямі зникли злочинці;
- механізм захоплення заручника;
- де та як утримували заручника, умови утримання;
- що відомо про вимоги захоплювачів/адресатів вимоги;
- що відомо про обставини звільнення заручників.

Від другої категорії слід з'ясувати: яким видом діяльності займався потерпілий, якого захоплено в заручники; як характеризується потерпілий у побуті; відомості про погрози з боку певних осіб щодо здійснюваної діяльності потерпілого; відомості, що відомі з приводу захоплення в заручники; завдані збитки тощо.

Третю категорію осіб становлять переговорники та працівники правоохоронних органів, що брали участь в операції зі звільнення заручників. Показання таких осіб стануть основою для формулювання підозри й остаточної кваліфікації дій злочинців. Обставини, що слід з'ясувати

від цієї категорії свідків: час і місце звільнення заручників; зміст переговорів із захоплювачами; характер та зміст вимог захоплювачів; дії злочинців, потерпілих і правоохоронців на момент звільнення заручників; характер і способи застосування сили, спецзасобів, зброї тощо.

Від осіб, яких залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, можна отримати інформацію з приводу перебігу проведення таких дій, виду й кількості вилучених предметів, заяв і зауважень з приводу їх проведення. Окремо слід акцентувати на особливостях проведення допиту осіб, яких залучали до конфіденційного співробітництва. Таких осіб слід допитувати із застосуванням заходів безпеки, а саме зі зміною анкетних даних. Інформація, що буде надана такими особами, корисна для встановлення кількості учасників, ролі кожного з них. Також важливо отримати інформацію від психологів, яких залучали до допиту потерпілого та підозрюваного. Ці особи можуть надати інформацію щодо психічного стану допитуваних осіб, а також їхні показання можуть вплинути на результати проведення експертизи щодо психічного стану підозрюваного в момент вчинення кримінального правопорушення та здатність усвідомлювати власні дії та керувати ними. Якщо в процесі розслідування слідчий виявить розбіжності в показаннях раніше допитаних осіб, він має право провести одночасний допит зазначених осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

Отже, у межах дослідження схарактеризовано особливості проведення допиту свідків захоплення заручників, проведено їх умовну класифікацію, виокремлено очевидців події кримінального

правопорушення та свідків, що виконують допоміжну функцію (можуть схарактеризувати потерпілого чи злочинця, ті, яких залучають до участі в процесуальних діях, здійснювали виїзд на місце події чи брали участь в операції зі звільнення заручників). Для кожної з категорій свідків окреслено обставини, які підлягають з'ясуванню під час допиту. Водночас зауважено про важливість правильної побудови тактики слідчих (розшукових) дій, отриманих із вербальних джерел, якими є потерпілі, підозрювані та свідки під час розслідування захоплення заручників.

4.2. Тактика проведення невербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників

Інтерв'ювання практиків засвідчує важливість проведення такої слідчої (розшукової) дії під час досудового розслідування захоплення заручників, як слідчий огляд. Адже саме в процесі огляду та за кваліфікованого його проведення можна отримати максимально повну, розгорнуту інформацію щодо механізму вчинення кримінального правопорушення, його обставин та осіб, що причетні до його вчинення. Від успішного проведення огляду залежать планування подальших процесуальних дій та перебіг досудового розслідування.

Основним видом слідчого огляду та першочерговою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування захоплення заручників є огляд місця події, від результатів проведення якого безпосередньо залежить успіх розслідування цього виду кримінального правопорушення.

Власне така модель є важливою в межах розслідування захоплення заручників, тому такий огляд у більшості випадків проводять до початку досудового розслідування. На нашу думку, огляд місця події під час розслідування захоплення заручників вирізняється певними особливостями з-поміж інших видів слідчих (розшукових) дій. Такий вид огляду буде проведено за місцем захоплення заручників, місцем проживання заручника, а також місцем утримання, місцем встановлення заручника чи місцем затримання злочинця¹.

У разі якщо місце затримання злочинців і місце захоплення заручників є різними, проводять два різні огляди. Такі огляди може бути проведено на початку досудового розслідування, а також на наступному етапі розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення, адже на початковому етапі слідству таке місце може бути невідоме та може бути встановлено тільки після проведення допиту свідків чи потерпілого.

Під час огляду місця події в помешканні потерпілого чи місці його утримання як заручника слідчий повинен сконцентрувати увагу на пошуку слідів біологічного походження потерпілого, пошуку доказів, що підтверджували факт захоплення потерпілого в заручники та встановлення інших обставин, що підлягають з'ясуванню.

Проводячи такий огляд, слідчий у межах непроцесуальної взаємодії може доручити оперативному працівнику встановити свідків, очевидців злочину з метою

¹ Вигівський І. М. Особливості проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях про захоплення заручників. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали наук.-практ. конф. до Міжнарод. дня освіти (Київ, 24 січ. 2020 р.). Київ, 2020. С. 24–27. С. 25.

отримання інформації від них про події, що відбувалися, а також місцезнаходження камер відеонагляду в навколишній місцевості. У разі виявлення таких камер – у належний спосіб вилучити відеозапис із них та провести його огляд. Кінолог із собакою допоможе визначити напрямок руху злочинців.

Крім цього, на місці захоплення заручників слідчий повинен доручити оперативному працівнику провести радіорозвідку з метою встановлення радіоелектронних пристроїв, що працювали в зоні дії базової станції оператора мобільного зв'язку. Надалі за результатами радіорозвідки слідчий за погодженням із прокурором звертається до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів. Отримуючи відповідну ухвалу, слідчий скеровує її в представництва операторів мобільного зв'язку й отримує від них зведені дані. Аналізуючи дані, отримані від операторів мобільного зв'язку, слідчий доходить висновку про перебування певних осіб на місці вчинення злочину чи неподалік його вчинення. Встановивши таких осіб, слідчий з'ясовує причини їхнього перебування там і їх причетність до вчиненого злочину. Після проведення огляду місця події слід провести аналіз матеріалів кримінального провадження за фактами зникнення людей та аналогічними злочинами в минулому з метою встановлення аналогії у вчинюваному злочині. Після проведення огляду місця події на ділянці місцевості, де було захоплено заручника, слід провести огляд місця події за місцем проживання потерпілого з метою отримання будь-яких доказів, що вказували б на насильницьке його зникнення, а також отримання його біологічних зразків.

У випадку якщо місце захоплення особи в заручники та місце затримання злочинців є аналогічними, огляд місця події слід проводити одразу ж після закінчення дій групи захоплення із затримання підозрюваних і звільнення заручників. Саме в цей момент можна виявити значну кількість доказів – предметів одягу, речей потерпілих, знарядь злочину тощо, що дасть змогу висунути обґрунтовані версії, намітити оптимальні шляхи їх перевірки, визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, що зрештою сприяє швидкому й успішному розслідуванню та викриттю винних.

Огляд місця події під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із захопленням заручників, є однією з найскладніших слідчих дій і безпосередньо залежить від якості його підготовки, а також чіткої взаємодії слідчого як з оперативним штабом, так й іншими підрозділами, задіяними в операції зі звільнення заручників.

Під час надходження повідомлення про захоплення заручника керівник слідчо-оперативної групи вживає необхідних заходів щодо охорони місця події як на початку операції зі звільнення заручників, так і після її завершення.

Отже, під час підготовки до огляду місця події ще до прибуття на місце його проведення важливо отримати таку інформацію:

- час, місце, обставини та спосіб захоплення заручників;
- зміст висунутих вимог щодо звільнення заручників;
- знаряддя та засоби, що використовують під час захоплення;
- кількість злочинців та їх озброєння;

- кількість заручників і місце їх утримання;
- наявність інших осіб у місці утримання;
- стан потерпілих тощо.

Після прибуття на місце події слідчий:

- отримує від керівника операції зі звільнення заручників інформацію про обставини злочину та причетних до цього осіб;

- переконується в тому, що всі невідкладні заходи для ліквідації наслідків події прийнято, допомогу постраждалим надано, а в разі необхідності спільно з керівництвом операції вживає необхідних заходів;

- у межах непроцесуальної взаємодії доручає оперативним працівникам встановити очевидців і свідків (у разі необхідності для цього здійснюють подворовий або поквартирний обхід);

- доручає співробітникам оперативних підрозділів опитування очевидців і свідків (для отримання первинної інформації про подію, а також використання з цією метою криміналістичних обліків);

- місцезнаходження камер відеонагляду в довколишній місцевості. У разі виявлення таких камер у належний спосіб вилучити відеозапис із них і провести його огляд. Кінолог із собакою допоможе визначити напрямок руху злочинців;

- отримує інформацію про виявлені сліди й об'єкти, що мають доказове значення;

- визначає учасників огляду місця події, роз'яснює їм права й обов'язки.

У процесі спільного огляду місця події може бути виявлено речові джерела криміналістичної інформації (викинуті злочинцями знаряддя та засоби вчинення

злочину, різні предмети й документи, стріляні кулі, гільзи тощо). Крім того, під час огляду зовнішньої поверхні будівель або транспортних засобів, у яких здійснено захоплення заручників, слід зважати на можливе їх пошкодження (пробоїни), які могли бути утворені внаслідок застосування вибухових пристроїв або вогнепальної зброї. Важливо точно зафіксувати їх кількість, місцезнаходження та характер пошкодження (форми, розміри, напрямок каналу тощо). Усі пошкодження та пробоїни необхідно зафіксувати на відео або сфотографувати й долучити до протоколу огляду місця події. Під час огляду внутрішніх приміщень може бути виявлено будь-які предмети або документи, залишені злочинцями, волокна тканини, недопалки, кров, волосся, сліди пошкоджень будь-яких предметів і механізмів, сліди ніг, відбитки пальців тощо.

До складу слідчо-оперативної групи під час проведення огляду місця події в разі захоплення заручників буде входити значна кількість осіб. На нашу думку, до її складу слід включити: групу слідчих (слідчого, що спеціалізується на розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я, слідчого-криміналіста, слідчих); оперативних працівників; комунікатора (працівника поліції комунікації; органів безпеки та інших); працівників спецпідрозділів; дільничного офіцера поліції (офіцера громади); спеціалістів (криміналіста, вибухотехніка, судового медика та ін.).

У зв'язку із цим одна з основних вимог, які пред'являють до організації огляду, полягає в чіткому визначенні функціональних обов'язків осіб, які беруть у ньому участь. Керівник групи – слідчий – здійснює загальне керівництво та координацію дій всіх її членів,

проводить дослідження найскладніших та найінформативніших ділянок місця події. Для швидшого та якіснішого огляду місця події їх розділяють на окремі ділянки (вузли), огляд кожного з яких або декількох доручають конкретному слідчому, що входить до складу слідчої групи.

Починати огляд внутрішніх приміщень необхідно з вивчення та опису в протоколі їх розташування, характеру явно виражених змін. Передусім провадять огляд трупів, виявлених на місці злочину.

У разі виявлення трупів заручників судовий медик або лікар:

- констатує смерть і виявляє ознаки, які дають змогу висунути твердження про орієнтовний час настання смерті;
- встановлює наявність тілесних ушкоджень, їх характер і механізм утворення;
- надає слідчому допомогу у виявленні слідів, схожих на кров та інші виділення людини, різних речовин, предметів, знарядь злочину, а також у їх фіксації, вилученні, пакуванні.

Під час огляду трупа судовий медик або лікар спрямовує увагу слідчого на всі особливості, які мають значення, консультує слідчого з питань, пов'язаних із зовнішнім оглядом трупа на місці його виявлення і подальшим проведенням експертизи, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій.

Крім цього, фахівець з медицини може надати кваліфіковану першу медичну допомогу потерпілому у випадку наявності тілесних ушкоджень у потерпілого чи будь-яких осіб, яких залучають до операції зі звільнення

заручників, а також залучається слідчим до проведення освідування.

За необхідності до огляду місця події можуть залучати фахівців з інших галузей знань (у сфері судової балістики, вибухотехніки, хімії тощо), а також потерпілих (заручників), свідків, підозрюваних і захисників. Про участь останніх в огляді місця події слідчий приймає рішення залежно від того, чи буде сприяти їх участь уточненню обставин того, що сталося, відшукуванню слідів злочину та предметів, а також отриманню фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження.

На завершальному етапі проведення огляду місця події складають відповідний протокол і додатки до нього, ознайомлюються з ним учасники огляду. Здійснюючи огляд місця події, слідчий фіксує його за допомогою фото- та відеозйомки, які є додатками до протоколу.

Отже, огляд місця події є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників. За умови кваліфікованого його проведення можна одержати максимально повну й достовірну інформацію про мотиви захоплення заручників й осіб, що його вчинили, встановити обставини та механізм події, що відбулася.

Обшук – слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження будівель, приміщень і споруд, ділянок місцевості, іншого володіння особи, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні шляхом відшукування та вилучення матеріальних об'єктів (знарядь

кримінального правопорушення, майна, яке було здобуте злочинним шляхом, живих людей і тварин, трупів людей і тварин, біологічних об'єктів, слідів, документів тощо)¹. Метою проведення обшуку визначено виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України). Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників є встановлення місцезнаходження та звільнення заручників, встановлення місцезнаходження та затримання підозрюваних, а також відшукування знарядь чи засобів вчинення, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження.

Фактичною підставою проведення обшуку є наявність достатніх даних, які дають змогу вважати, що в певному місці або в певної особи перебуває особа, яку захоплено в заручники, знаряддя або предмети, які мають значення для розслідування, або переховується особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Юридичною підставою проведення обшуку під час досудового розслідування є ухвала слідчого судді. Тож обшук у досліджуваній категорії кримінальних проваджень у більшості випадків проводять за місцем утримання заручників і місцем проживання підозрюваного. На нашу думку, обшук за місцем утримання заручників може бути здійснено під час проведення спеціальної операції зі звільнення заручників чи після її

¹ Татаренко Г. В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 63–72. С. 106.

завершення, здебільшого таку процесуальну дію проводять в умовах невідкладності. Об'єктами обшуку можуть бути як заручники, так і знаряддя кримінального правопорушення, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання, у заявлених вимогах злочинців тощо.

Такі твердження засвідчені аналізом слідчої та судової практики, згідно з яким обшуки в кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії проводили: за місцем проживання підозрюваного – 4,6 %; за місцем утримання заручників – 89,6 %; інше – 4,5 % (додаток В).

Під час розслідування захоплення заручників обшук можна проводити як на початковому етапі розслідування, так і на наступному (на початковому етапі – здебільшого в разі виникнення слідчої ситуації про початок досудового розслідування за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, під час готування або безпосереднього вчинення захоплення заручників). Обшук також проводять за місцем проживання підозрюваного або осіб, які причетні до вчиненого кримінального правопорушення, з метою отримання доказів вчинення кримінального правопорушення, знарядь і засобів, що використовували для цього. Проте обшук у більшості випадків можуть здійснювати в місцях утримання заручників.

Як і під час інших слідчих (розшукових) дій, результативність обшуку визначають їх підготовкою, яка має охоплювати збір орієнтуючих відомостей, підготовку технічних засобів і розроблення тактичного плану. Ефективність обшуку забезпечують несподіваністю його проведення, застосуванням комплексу тактичних прийомів, описаних у криміналістичній літературі, відповідних

технічних засобів, використовуваних для фіксації перебігу та результатів обшуку¹.

Спробуємо визначити тактичні прийоми в процесі обшуку під час розслідування захоплення заручників. Зокрема, проведенню обшуку передує його детальне планування, яке за умов невідкладності слід провести якомога швидше. Розробити план обшуку слідчий може тільки за умови належної обізнаності щодо обставин, які характеризують особу злочинця та об'єкт обшуку. Посилену увагу необхідно спрямувати на вивчення способу життя злочинця, його професійних знань і захоплень, зв'язків і знайомств, особливості поведінки в побуті й на роботі, ступінь самовладання, рівень культури, склад і стосунки в сім'ї, із сусідами. Крім цього, встановлюють особливості об'єкта обшуку, підступи до нього, можливі шляхи проникнення, хто може там перебувати, наявність автотранспорту, телефону, зброї тощо.

Аналіз наукової літератури та матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії засвідчує, що на підготовчому етапі обшуку слідчому доцільно здійснити такі заходи:

1. Визначити місцезнаходження та планування приміщення, у якому планують обшук.
2. Встановити кількість осіб, які проживають (перебувають) у цьому приміщенні та можуть знаходитися в ньому під час обшуку.

¹ Борусовський Михайло Володимирович, Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя, Львів – 2021, URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3734/1/boruuosovskiy_d.pdf

3. Запросити понятих і спеціалістів, що мають достатні знання, уміння, навички, для надання дієвої допомоги слідчому в підготовці та під час проведення обшуку.

4. Визначити дату, час, місце проведення обшуку, його тривалість, а також заходи, спрямовані на забезпечення його оперативності та конфіденційності¹.

Проте поширеними є випадки проведення невідкладного обшуку в місцях утримання заручників, який проводять у присутності особи, що захопила заручників. Тобто такий обшук проводять паралельно з операцією щодо звільнення заручників. Він обов'язково має супроводжуватися налагодженням психологічного контакту з особою, що захопила заручників, щоб спонукати її до добровільної видачі заручників. У встановленні психологічного контакту слідчому необхідно орієнтуватися насамперед на позитивні риси особи обшукуваного (любов до сім'ї, близьких тощо). Важливе значення для встановлення психологічного контакту має і зовнішня поведінка слідчого (манери, вираз обличчя, тон мови, лексика). Тільки безпосередність і коректність слідчого в поєднанні з упевненістю в успіху обшуку, рішучістю та готовністю приступити до нього з максимальною віддачею «обеззброює» обшукуваного, забезпечує вищі шанси на успіх.

До обшуку в розслідуваній категорії кримінальних проваджень слід залучати спеціалістів з комунікації, а також криміналістів, що сприятимуть у вилученні доказів і фіксуванні обшуку технічними засобами, медиків – у разі

¹ Вигівський І. М. Організація та тактика проведення обшуку в процесі розслідування кримінального провадження, пов'язаного із захопленням заручників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5, т. 1. С. 142–146.

надання невідкладної медичної допомоги, працівників спеціальних підрозділів й оперативників.

Прикладом ефективного проведення обшуку із судової практики можна вважати кримінальне провадження, у межах якого в процесі досудового розслідування було встановлено, що ОСОБА_1, перебуваючи в приміщенні «Космолот» ТОВ «Лото-плюс», розташованому в місті Мелітополі Запорізької області, щоб спонукати підприємство ТОВ «Лото-плюс» до передачі йому грошових коштів у сумі 300 000 гривень як умови звільнення заручників із наявної в нього поліетиленової пляшки обливав приміщення за зазначеною адресою легkozаймистою речовиною – бензином, тримаючи в цей час у цьому приміщенні як заручника ОСОБА_2, права кисть руки якої була пристебнута до лівої кисті руки ОСОБА_1, що позбавило її можливості вільного пересування, і працівника цього підприємства – консультанта-розповсюджувача ОСОБА_3, тим самим позбавивши ОСОБА_3 можливості вільного пересування, тримаючи потерпілих ОСОБА_2 і ОСОБА_3 як заручників і погрожуючи знищенням майна та присутніх у приміщенні людей шляхом підпалу, вимагав у працівника колцентру ТОВ «Лото-плюс» як умови звільнення заручників передання йому ТОВ «Лото-плюс» грошових коштів у сумі 300 000 гривень. Унаслідок проведеного обшуку в приміщенні закладу, де утримували заручників, було вилучено: фрагмент килимового покриття із залишками легkozаймистої речовини, мобільний телефон, за допомогою якого підозрюваний здійснював дзвінки із заявленням вимог щодо звільнення заручників,

запальничку, полімерну пляшку з рідиною всередині¹. Здобуті в процесі обшуку речові докази стали підставою для повідомлення про підозру.

Іншим випадком проведення обшуку під час розслідування захоплення заручників є обшук за місцем проживання підозрюваного або осіб, які причетні до вчиненого кримінального правопорушення. У такому разі позитивні результати під час обшуку може дати «словесна розвідка» (надсилання слідчим словесного подразника (вислів, запитання) до обшукуваного з метою вияву в останнього мимовільних реакцій) мати можливість помітити в поведінці обшукуваної особи або родичів чи осіб, що перебувають поруч, ознаки, які вказують на місце переховування розшукуваних предметів². За допомогою зазначеного прийому оперативний працівник називає вголос чергові об'єкти обшуку (іноді й ті, які вже було оглянуто), а слідчий спостерігає за поведінкою особи, що перебуває в приміщенні, де проводять обшук. Для досвідченого слідчого очі, жести, голос нерідко дають більше інформації, ніж певні технічні засоби.

Під час обшуку можна використовувати не тільки метод психологічного спостереження за особами на місці обшуку, що безсумнівно підвищує ефективність цієї слідчої (розшукової) дії, а й прийом, що ґрунтується на видаленні цих осіб з місця проведення обшуку з тим, щоб використовувати їх необізнаність про його результати в процесі подальшого допиту.

¹ Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 лип. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90788319>.

² Шаповал О. В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71–79. С. 73–74.

Обшуку також можуть піддавати осіб, які перебувають у місці обшуку, а також злочинці після їх затримання, оскільки в них часто залишаються різні предмети й документи, які мають важливе значення для встановлення окремих обставин вчиненого кримінального правопорушення. Такий обшук відносять до категорії особистого обшуку або обшуку особи. Під час проведення такого обшуку слід дотримуватися заходів особистої безпеки, передбачити ймовірність опору або раптового нападу з боку обшукуваного. Тому під час обшуку слід залучати двох оперативних працівників, коли один обшукує затриманого, а інший уважно стежить за його поведінкою, не допускаючи передання будь-яких предметів іншим особам або інших спроб позбутися від них. Посилену увагу слід зосереджувати на об'єктах, що дають змогу підтвердити факт участі затриманого у вчиненні кримінального правопорушення (зброя, мобільний телефон тощо).

Спочатку обшукувану особу оглядають з метою виявлення вогнепальної або холодної зброї, будь-яких інших сипких або рідких речовин, які можуть використовувати для вчинення кримінального правопорушення. Потім проводять огляд обшукуваного зверху вниз і від одягу до тіла. Трапляються випадки, коли злочинці прикріплюють до тіла за допомогою клейкої стрічки вибухові речовини, тому як спідній, так і верхній одяг, а також ділянки під ним ретельно досліджують.

Прикладом судової практики щодо проведення обшуку особи одразу після затримання є вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 липня 2020 року. Згідно з обставинами кримінального провадження, у процесі затримання було проведено обшук

підозрюваного ОСОБА_1, під час якого виявлено та вилучено: кайданки з металу сірого кольору з маркуванням «K9177», металеве кільце, на якому ключ з металу сірого кольору¹. Цими кайданками обвинувачений обмежував рух потерпілого під час його захоплення в заручники.

Фіксування обшуку відбувається шляхом складання протоколу та супроводжується безперервною відеозйомкою. На заключному етапі відбувається ознайомлення з протоколом, відеозаписом учасників слідчої (розшукової) дії шляхом скріплення їх підписами. Другий примірник протоколу обшуку разом з описом тимчасово вилучених речей вручають особі, у якої проводили обшук, у разі відсутності залишають на видному місці.

Слід зауважити про важливість дослідження тактики обшуку під час досудового розслідування кримінального провадження щодо захоплення заручників. Такий обшук у переважній більшості випадків вирізняється невідкладністю, його проводять за місцем утримання заручників і місцем проживання підозрюваного, тактика їх проведення має певні особливості. Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників є встановлення місцезнаходження та звільнення заручників, встановлення місцезнаходження та затримання підозрюваних, а також відшукання зброяць чи засобів вчинення, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження. Об'єктами обшуку здебільшого можуть бути як заручники, так і знаряддя кримінального правопорушення, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання в заявлених вимогах злочинців.

¹ Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 липня 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90788319>

4.3. Використання спеціальних знань як засіб тактичного забезпечення розслідування захоплення заручників

У загальному значенні спеціальні знання дослідники розглядають з декількох аспектів, оскільки це поняття має різноманітний зміст і характеризується поліваріативністю підходів до його тлумачення, що спричиняє потребу в уточненні та деталізації його в контексті предмета та об'єкта дослідження. Саме тому, що спеціальні знання є засадничою загальноправовою категорією, на нашу думку, це питання потребує дослідження крізь призму сучасності та з огляду на її запити.

Необхідність використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником зумовлена насамперед особливостями визначення та встановлення обстановки лікувального процесу, виявлення знарядь і засобів, які спричинили тяжкі наслідки для здоров'я пацієнта. Також постає чимало інших специфічних завдань, для вирішення яких потрібна кваліфікована допомога фахівців, які володіють необхідними спеціальними знаннями та навичками¹. Зрозумілим видається і те, що здійснення досудового розслідування захоплення заручників не може відбуватися без використання тих знань, умінь і навичок, що однозначно позитивно позначаються не тільки на процесі здійснення

¹ Таранова А. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019/10. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.34>.

розслідування, а й на його результаті, що є основним, оскільки цей механізм спрямований на забезпечення притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Дослідники зауважують, що сутність використання певних знань у діяльності слідчого на стадії досудового розслідування неодноразово тлумачили науковці й дослідники, проте залежно від ситуації та обстановки форм і видів застосування спеціальних знань у цьому контексті може бути безліч, а результати, отримані внаслідок застосування такого методу забезпечення досудового розслідування, насичують його неоскаржуваними доказами, тими, що є беззаперечними свідченнями обставин і фактів, які стосуються вчиненого кримінального правопорушення.

Дослідники, посилаючись на позиції інших науковців, зосереджують увагу на тому, що, попри широке коло досліджень, дискусії щодо визначення спеціальних знань та їх співвідношення з криміналістичними не припиняються. Цю ситуацію М. Г. Щербаковський спробував пояснити тим, що ні в чинному КПК України (ст. 69), ні в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» не висвітлено зміст поняття «спеціальні знання»¹. Водночас дослідники зауважують, що така позиція видається слушною лише частково. З'ясувати зміст поняття спеціальних знань мають науковці, а не законодавець. Саме на науковців покладено завдання виявити всі визначальні та суттєві ознаки знань, що можна віднести до спеціальних, і лише після цього дефініція може знайти відображення у

¹ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с. С. 38.

відповідних нормативних актах, а не навпаки, як це часто відбувається в законотворчій практиці України¹. Водночас термінологічна невизначеність у цьому контексті спричиняє ще більшу кількість проблем у правозастосуванні як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду, оскільки, зазначають дослідники, системним є питання про визнання здобутих у неналежний спосіб доказів недопустимими². Саме тому нагальним є питання про структурно-змістове визначення основних термінів і понять, пов'язаних із подальшим використанням зазначеного категоріального апарату в науковому дослідженні загалом і під час надання характеристики застосування інституту спеціальних знань.

Тлумачний словник сучасної української мови містить визначення, згідно з яким «використовувати» означає застосовувати, уживати що-небудь з користю, користуватися чимось³. «Застосовувати» означає використовувати, запроваджувати в ужиток, пристосовувати⁴. Тобто в загальному значенні використання спеціальних знань чи застосування спеціальних знань є фактично одним процесом, пов'язаним зі створенням обставин й умов завдяки різним методам і

¹ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Психологічний вплив у досудовому провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2012. № 3 (15). (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/121288/116395>.

² Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень: монографія / В. Г. Дрозд, В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилюк та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 420 с.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с. С. 97.

⁴ Ламах Т. Б. Можливості використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні масових заворушень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1 (6). С. 136–140. С. 331.

формам, що сприятимуть оптимізації процесу, пов'язаного з певним видом діяльності.

У теорії кримінального процесу та криміналістики науковці одночасно використовують такі конструкції, як «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». Учені вкладають у них однаковий зміст, іноді не пояснюючи цього. Слід зауважити, що «знанням» слід вважати сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження тощо; своєю чергою пізнання походить від слова «пізнавати», тобто досягати розумом явища об'єктивної дійсності, одержувати істинне уявлення про кого-, що-небудь¹. Отже, спеціальними знаннями дослідники вважають низку такого комплексу спеціально підготовленої та сформульованої інформації, що спрямовують зусилля з роз'яснення та втілення в життя тієї можливості здобуття інформації в досудовому розслідуванні, що загалом не може бути втілена без їх наявності в процесі.

Водночас слід зауважити, що деякі вчені пропонують відображати консультації спеціалістів у спеціальному додатку до протоколів слідчих (розшукових) дій, назвавши його «Діяльність спеціаліста(ів)». Такий документ належатиме до матеріалів, що додають до протоколу та пояснюють його зміст. У додатку має бути зафіксовано основні види сприяння спеціалістів слідчому: а) застосування науково-технічних засобів; б) консультації; в) рекомендації². Тобто застосування спеціальних знань як

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с. С. 787.

² Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–58. С. 52.

форма забезпечення здійснення досудового розслідування дає змогу всебічно та всеохопно дослідити обставини вчиненого кримінального правопорушення та сприяти подальшому розслідуванню завдяки встановленню тих фактів й обставин, що неможливо розкрити знаннями слідчого.

Б. В. Романюк, В. С. Кузьмічов, І. В. Пиріг поділяють усіх науковців, які розробляли проблему визначення спеціальних знань, на п'ять груп: перша група вважає, що спеціальні знання не є загальнодоступними; друга – що спеціальні знання є тільки науковими; третя група розглядає спеціальні знання як такі, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і можуть бути використані у сфері кримінально-процесуальної діяльності; четверта група визначає спеціальні знання, ґрунтуючись на роді професійної діяльності за певною спеціальністю; п'ята група стверджує, що спеціальних знань немає в суб'єкта доказування¹. На нашу думку, незалежно до віднесення конкретної форми чи виду забезпечення використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні його форми й методи можуть бути досить різноманітними, що забезпечують насамперед обставинами й факторами, пов'язаними з потребою здобуття певної інформації, що прямо або опосередковано вказує на вчинене кримінальне правопорушення.

¹ Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.; Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с. С. 41–44.

У юридичній літературі у визначення спеціальних знань обов'язково намагаються включити вказівку на суб'єкта їх застосування. Для однозначного тлумачення спеціальних знань Ю. М. Черноус та Є. О. Даніч пропонують ч. 1 ст. 71 КПК України доповнити приписом «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок»¹. Проте, на нашу думку, у контексті вже внесених змін до відповідної норми актуальність такої пропозиції втрачає свій зміст, хоча й залишається потрібною в сучасних реаліях та обстановці.

Водночас, на наше переконання, окремим питанням є потреба внесення відповідних змін саме до КПК України, що своєю чергою впливає з відсутності будь-якого термінологічного забезпечення в іншому законодавстві України, наприклад, у Законі України «Про судово-експертну діяльність».

Акцентуючи на способі отримання спеціальних знань і їх відповідності сучасному науковому та практичному рівню, власне визначення формулює В. Ю. Шепітько². До спеціальних знань він відносить «будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому

¹ Черноус Ю. М., Даніч Є. О. Особливості залучення спеціальних знань до кримінального провадження. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*. 2019. С. 593–597. С. 595.

² Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с. С. 119.

та практичному рівню»¹. Таке тлумачення відповідної діяльності, крім інших елементів, охоплює також здійснення наукової та науково-технічної діяльності, що своєю чергою є надзвичайно важливим і значно підвищує точність відповідного процесу.

Як спеціальними знаннями, так і особою, що їх використовує, є та галузь діяльності в контексті здійснення досудового розслідування, що пов'язана з отриманням специфічних дослідницьких результатів у контексті специфічних дослідних процесів, пов'язаних із вивченням тих фактів й обставин, що так само могли бути проаналізовані слідчим, проте на базовому рівні.

У цьому контексті важливим є розрізнення змісту про те, що застосовує спеціальні знання особа, яка ними володіє, а використовує спеціальні знання – конкретно слідчий для досягнення завдань, поставлених у контексті досудового розслідування.

На думку Ю. М. Черноус та А. В. Лісіцького, метою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є сприяння збиранню, дослідженню, використанню доказової та орієнтуючої інформації для розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, а також розроблення організаційних, тактичних, технічних методів, засобів, прийомів для роботи з криміналістично значущою інформацією².

¹ Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія, Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2008. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2359/1/Монографія К.pdf>.

² Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Електронний юридичний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. С. 478.

У контексті використання спеціальних (наприклад, комп'ютерних, математичних, хімічних знань) це питання набуває ще більшої актуальності, і «спеціальність» таких знань з огляду на застосування в досудовому розслідуванні визначають не лише наявним освітнім ступенем особи з певної галузі знань (спеціальності), а й ураховуючи права, посадові можливості та повноваження¹. Тож важливим у контексті предмета та об'єкта дослідження є те, що спеціальні знання під час здійснення досудового розслідування захоплення заручників використовують у найрізноманітніших формах, що й зумовлює обставини, у яких вони не просто можуть, а мають бути використані для отримання цінної та найбільш обґрунтованої інформації.

О. А. Кравченко розглядає значення використання спеціальних знань на двох рівнях, що відповідають процесу доказування: «збирання, дослідження та оцінка фактичних даних (перший рівень), а також формування, дослідження, оцінка та використання доказів (другий рівень)»². Хоча, на нашу думку, зазначена позиція не дає змоги в загальному контексті застосовувати зведені теоретичні категорії в практичному контексті, оскільки вони сутнісно перетинаються під час правозастосування. Водночас застосування спеціальних знань під час досудового розслідування в контексті збирання доказів і під час їх дослідження фрагментуються, зокрема завдяки поняттю та структурі стадій кримінального процесу.

¹ Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

² Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 19 с. С. 13.

Для проведення слідчих дій у кримінальне провадження залучають спеціаліста, яким, відповідно до ст. 71 КПК України, є особа, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціалістом є особа, яку залучають до проведення конкретної слідчої (розшукової) дії та яка дає змогу здобути раніше не відому інформацію шляхом застосування певних спеціальних знань.

Наприклад, у кримінальних провадженнях за фактами неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником також можуть проводити: а) судово-психологічну експертизу для встановлення стану здоров'я пацієнта (наявність або відсутність захворювання; завдання ушкодження з власної вини, провідні мотиви, емоційне реагування в складних ситуаціях); б) техніко-криміналістичне дослідження документів для встановлення способів технічного підроблення підпису, змісту закреслених текстів, дослідження зміни медичних документів шляхом дописування або підчистки; в) дактилоскопічна для ідентифікації особи за слідами її рук (наприклад, залишених на лікарських засобах, ампулах, шприцах); г) біологічна для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, виділень, тканин, органів організму людини, стану та причин, що викликали зміни об'єкта; д) хімічна експертиза для дослідження

складу речовин (наприклад, порошків, кислот)¹. Слід зауважити, що конкретне коло «типових» експертиз застосовують також і до тих випадків, коли спеціальні знання використовують у межах здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із захопленням заручників.

У процесі проведення слідчих дій за допомогою технічних засобів спеціалісти здійснюють фото- та відеофіксацію обстановки, допомагають слідчому у виявленні та вилученні слідів злочину, носіїв комп'ютерної інформації, необхідних документів, виготовляють схеми, зліпки, копії та зразки окремих матеріальних об'єктів, мають право ставити запитання учасникам процесуальної дії та надавати письмові пояснення стороні, що їх залучила, привертати увагу учасників слідчої дії до характерних обставин чи особливостей речей, документів або слідів. Крім спеціалістів, які володіють знаннями та практичними навичками застосування криміналістичної техніки, можуть залучати фахівців з правил поведінки з вогнепальною зброєю, фізики, хімії, фармакології, економіки (а також бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності, ціноутворення), товарознавства, інформаційних і комп'ютерних технологій, судової медицини, психіатрії, психології тощо. Їх участь у слідчих діях залежить від виду злочинів, способів їх учинення, обставин, що потребують доказування².

¹ Таранова А. *Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 10.

² Пілюков Ю. *Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. Актуальні проблеми правознавства.* 2019. № 4 (20). URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38408/1/%D0%9F%D1%96%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>.

Отже, до спеціальних криміналістичних знань належать техніко-криміналістичні знання в таких галузях: криміналістична фотографія, звуко- і відеозапис, тобто навички та вміння здійснення криміналістичної фото- й відеозйомки; криміналістичне слідознавство, тобто навички та вміння застосовувати техніко-криміналістичні засоби й методи в процесі збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення) та дослідження (попереднього, експертного) слідів людини, слідів знарядь, інструментів, виробничих механізмів, слідів транспортних засобів; криміналістичне зброєзнавство, тобто навички та вміння застосовувати техніко-криміналістичні засоби й методи в процесі збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення) та дослідження (попереднього, експертного) слідів застосування зброї; криміналістичне документознавство, тобто навички та вміння застосовувати техніко-криміналістичні засоби й методи в процесі збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення) та дослідження (попереднього, експертного) різних документів, а також матеріальних слідів їх зміни; криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини, навички та вміння застосовувати техніко-криміналістичні засоби і методи для фіксації зовнішнього вигляду людини, а також збирання і дослідження (попереднього, експертного) даних про зовнішній вигляд людини¹. На нашу думку, застосування певних криміналістичних знань пов'язано передусім із тим, якою є обстановка вчинення кримінального правопорушення, зокрема чи фігурують у досудовому

¹ Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Bushevec.pdf.

розслідуванні предмети, що можуть стати об'єктом проведення експертного дослідження, чи є свідки вчиненого кримінального правопорушення, які можуть бути допитані чи направлені для проходження поліграфа, й інші елементи криміналістичної (слідової) картини вчиненого кримінального правопорушення.

Наводячи аналогію в контексті проведення одного з видів криміналістичних досліджень, слід зауважити, що для проведення судово-медичної експертизи надають оригінали медичної документації. Важливе значення під час проведення судово-медичної експертизи має вивчення медичної карти стаціонарного хворого. Історія хвороби – це основний документ, який визначає характер наданої пацієнтові медичної допомоги. У ній має бути відображено паспортну частину, скарги пацієнта, перенесені хвороби. У діагнозі зазначають основне загальне захворювання, основне специфічне захворювання, окреме специфічне захворювання, яке необхідно враховувати, складаючи план лікування. План лікування повинен відповідати встановленому діагнозу. У щоденнику зазначають лікувальні процедури та їхні результати. Епікриз містить результати лікування. Якщо таких документів або записів немає, то довести правильність наданої медичної допомоги неможливо. У такому разі всі ускладнення вважають результатом неналежного надання медичної допомоги¹. Тож не лише якісна робота слідчого з призначення експертного дослідження та чіткість поставлених питань відіграють роль, важливим є також питання належного й

¹ Сибірна Р., Сибірний А. Особливості проведення судово-медичної експертизи лікарських помилок. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13361/41.pdf>.

повного відібрання всіх елементів (предметів, об'єктів) на місці вчинення кримінального правопорушення або в дотично обшукуваних приміщеннях, що своєю чергою може бути використано в процесі застосування експертних (спеціальних) знань.

Учені зауважують, що дослідження матеріальних об'єктів потребує застосування спеціальних, здебільшого криміналістичних, знань і науково-технічних засобів, причому на доволі високому рівні. Проте майбутні слідчі під час навчання у закладах вищої освіти юридичного профілю отримують спеціальні (переважно криміналістичні) знання в обсязі, достатньому для орієнтування в можливостях їх використання. У зв'язку з браком часу вони не мають реальної можливості набути практичних навичок застосування науково-технічних засобів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження матеріальних об'єктів, зокрема за фактами знищення або пошкодження майна. Унаслідок збільшення навантаження під час виконання службових обов'язків слідчий має дедалі менше можливостей застосовувати власні спеціальні знання та науково-технічні засоби, навіть якщо він володіє ними на високому рівні. Тому на сучасному етапі власні спеціальні знання слідчий застосовує здебільшого для здійснення контролю за належним використанням спеціальних знань і науково-технічних засобів залученими до участі в слідчих (розшукових) діях особами (спеціалістами)¹. Тож застосування слідчим спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень щодо

¹ Бахин В. П., Карпов Н. С. Материали к изучению практики борьбы с преступностью. Киев : Семенко С., 2007. 489 с. С. 10.

захоплення заручників передусім полягає в необхідності визначити на місці події чи в іншому приміщенні (просторі), які обстежує слідчий у межах здійснення досудового розслідування, ті речі та предмети (об'єкти матеріального світу), що становлять цінність огляду, обстеження та згодом можуть бути вивчені за допомогою спеціальних (специфічних) знань.

Дослідження методики й особливостей застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні захоплення заручників можливе передусім за умови проведення аналогії з досудовим розслідуванням інших кримінальних правопорушень, що своєю чергою вже мають напрацьовану методику й визначені особливості, зокрема щодо змісту та сутності застосування спеціальних знань у цьому процесі.

Наприклад, вивчення практики розслідування податкових злочинів засвідчує, що спеціалістів у сфері оподаткування та бухгалтерського й податкового обліку залучають доволі часто. Використовують бухгалтерські та податкові знання в різних формах: 1) проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів з питань повноти обчислення та сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); 2) проведення судово-економічних експертиз; 3) вилучення документів; 4) огляди документів; 5) обшуки; 6) допити свідків; 7) допити осіб, які проводили перевірку дотримання податкового законодавства; 8) допити осіб, які проводили судово-економічну та інші види експертиз. Основною формою, яку найчастіше використовують у практиці розслідування податкових злочинів, є проведення ревізорами документальних перевірок дотримання податкового законодавства. Процесуальна форма

застосування спеціальних знань є важливішою та ефективнішою, скільки вона передбачена законом і має юридичну силу. Під час розслідування ухилення від сплати податків найдоцільніше залучати спеціалістів під час провадження таких слідчих (розшукових) дій, як допит, обшук, огляд, а також під час здійснення вилучення, тобто провадження таких процесуальних дій, як тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна¹. Застосування спеціальних знань у процесі здійснення досудового розслідування захоплення заручників потребує вираженого та співмірного з учиненим правопорушенням підходу.

Найпоширенішим різновидом допомоги фахівця є його консультативна діяльність. Попри розбіжності за кримінально-правовими ознаками, злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна, з криміналістичної позиції мають спільну рису. Вона полягає в тому, що ці злочини спричиняють однакові наслідки – результати фізичної дії ззовні, які зазвичай є підставою для початку досудового розслідування. Аналогічність механізму злочинів цієї категорії зумовлює схожість основних положень методики їх розслідування. Найефективнішим каналом розширення сфери використання спеціальних знань у процесі розслідування знищення або пошкодження майна є участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій (ст. 71 КПК України). Саме цю форму слід вважати основною, а судову експертизу – особливою,

¹ Амеліна А. С. *Форми використання спеціальних знань у процесі збирання доказів по податкових злочинах. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : матеріали конф. (Харків, 2018 р.). Харків, 2018. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/6.pdf.

вищою формою використання спеціальних знань. Типовими консультаціями фахівця під час розслідування знищення або пошкодження майна є такі: 1) консультації загального характеру, що дають змогу слідчому зорієнтуватися в події злочину, його механізмі, масштабах злочинної діяльності, колі учасників злочину в тій частині питань, що пов'язана зі спеціальними знаннями; 2) конкретні консультації зі спеціальних питань під час підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій; 3) консультативна допомога під час проведення слідчої (розшукової) дії. Вона буде конкретнішою і концентрованішою, проте може не передбачати безпосереднього контакту (зокрема, через засоби зв'язку). Наприклад, під час допиту підозрюваного в учиненні знищення або пошкодження майна чи свідка може виникнути ситуація, за якої слідчий через спеціальний характер питання, яке з'ясовують, не може правильно оцінити позицію допитуваного, його показання та продовжити на належному рівні допит¹. Проте запропонований підхід до визначення змісту й сутності спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень щодо захоплення заручників може частково викривити зміст і сутність як відповідного інституту, так і процесу здійснення такого досудового розслідування, а тому має бути розглянуто більш структуровано та виважено, з огляду на напрацювання вчених і дослідників.

¹ Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 141–147.

Найдоцільнішим, вважають вітчизняні дослідники, є підхід, за якого можна схарактеризувати види судових експертиз як основної форми використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень крізь призму здійснення його щодо конкретного виду кримінального провадження. До кола основних експертиз, які можна було б застосувати в процесі досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень насильницької спрямованості є: почеркознавча, лінгвістична, дактилоскопічна, судово-медична, трасологічна, вибухотехнічна, комп'ютерно-технічна, експертиза відео-, звукозапису тощо¹. Водночас, на нашу думку, до кола експертиз, які можна використати в досудовому розслідуванні захоплення заручників, є: дактилоскопічна, судово-медична, трасологічна та комп'ютерно-технічна. Тому пропонуємо розглянути їх детальніше крізь призму запропонованого предмета дослідження.

Дактилоскопічна. Дактилоскопічна експертиза є найпоширенішою в процесах проведення будь-якого досудового розслідування, оскільки допомагає встановити наявність чи порівняти отримані декілька відбитків (слідів) пальців рук особи, що сприяє ідентифікації зв'язку людей з місцем події, їх причетності до вчиненого кримінального правопорушення. Зокрема, у контексті захоплення заручників корисним може бути дослідження слідів пальців

¹ Романов М. Ю. Криміналістична характеристика незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *The European dimension of modern legal science : scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 548 p.; Романов М. Ю. Методика розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій крізь призму ситуаційного підходу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94. С. 110–115. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.13>.

рук зловмисника чи жертви, яку захопили в заручники в одному місці, а утримують в іншому, й у наявності доступу до одного з цих місць.

Т. В. Сухомлин і Т. В. Юрчик зазначають, що вчення про сліди рук людини, з огляду на історію виникнення та використання в процесі розкриття та розслідування злочинів, є одним із фундаментальних, оскільки, з огляду на структурно-змістовне наповнення, надає можливість сприяти розкриттю та розслідуванню злочинів шляхом встановлення та аналізу фактично беззаперечної інформації¹. Аналогічну позицію обстоюють також інші науковці, стверджуючи, що під час проведення огляду місця події посилену увагу необхідно спрямувати на виявлення, фіксацію та подальше направлення на дослідження слідів пальців рук осіб, оскільки це впливає на визначення орієнтовного зросту, віку й статі особи, яка ці сліди залишила². Використання дактилоскопії також може бути корисним під час процесу доказування причетності зловмисника до процесів захоплення заручників, оскільки трапляються випадки, коли особа не визнає своєї провини, її причетність у такому випадку можна довести шляхом віднайдення слідів пальців рук у місці, де було захоплено заручника, або на предметах/об'єктах, що мають безпосереднє відношення до вчиненого кримінального правопорушення.

¹ Сухомлин Т. В., Юрчик Т. В. Судово-дактилоскопічна експертиза у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 611–614. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/128.pdf>.

² Шевцов С. О. Установлення індивідуальних ознак злочинця за результатами огляду місця події. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. М. В. Салтєвського (Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 29–31. С. 29.

Судово-медична. Судово-медична експертиза є одним із найважливіших інструментів у здійсненні досудового розслідування майже будь-якого кримінального правопорушення, оскільки на сучасному етапі її визначають як таку, що є джерелом безапеляційно (майже в більшості випадків) правильних суджень і припущень. Судово-медичні знання доцільно використовувати, на нашу думку, для того, щоб встановити ступінь тяжкості тілесних ушкоджень потерпілої особи з метою подальшого їх пов'язування з учиненим правопорушенням та особою злочинця.

Крім цього, дослідники неодноразово зазначали, що судово-медична експертиза за своїм змістом і сутністю має медичний зміст, потребує наявності в особи спеціальних медичних і біологічних знань для якісного вирішення та надання розгорнутої відповіді на питання, поставлені слідчим, прокурором¹. В. Франчук зауважує, що 92 % постанов слідчих містять різноманітні недоліки щодо змісту, доцільності чи коректності у формулюваннях питань. Серед таких недоліків: повторюваність, некоректність або провокативність, знаходження поза компетенцією судово-медичної експертизи, громіздкість за побудовою тощо². На нашу думку, у питанні призначення судово-медичної експертизи найважливішими є чіткість і змістовність формулювання питання, що своєю чергою дасть змогу отримати не лише правильні, а й влучні та

¹ Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін. ; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. Київ : Леся, 1997. 656 с. С. 640–646.

² Франчук В. В. Судово-медична експертиза у випадках неналежної професійної діяльності медичних працівників : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.01.25. Харків, 2020. 43 с.

максимально вичерпні відповіді, що уможливить їх подальше використання в досудовому розслідуванні.

Слід також зауважити, що в КПК України визначено випадки й обставини щодо обов'язкового проведення судово-медичної експертизи для встановлення: причини смерті; тяжкості й характеру тілесних ушкоджень; психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості¹. В окреслених випадках, якщо вони пов'язані зі здійсненням досудового розслідування захоплення заручників, пріоритетним є питання призначення такої експертизи, що дасть змогу встановити низку фактів й обставин, що мають значення в доказуванні під час такого розслідування.

Трасологічна. Трасологічну експертизу доволі часто застосовують у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням волі, честі, гідності особи загалом і щодо захоплення заручників зокрема, що уможливлює дослідження об'єктів і предметів, які містять певні характеристики, властивості й важливі для процедури доказування інформаційні компоненти.

В. Плетенець, формуючи конспект лекцій з дисципліни «Криміналістика», зауважує, що до завдань трасології належить вивчення: видів слідів та їх типових властивостей, які можуть мати значення для ідентифікації об'єктів; умов і механізму утворення слідів, які дають змогу

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

встановити обставини події кримінального правопорушення; наявних проблемних аспектів у досліджуваній галузі, а також розроблення нових засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів тощо¹.

Тому під час здійснення досудового розслідування захоплення заручників значущим є вивчення всіх об'єктивних обставин і якомога детальніше пропрацювання обстановки вчинення цього правопорушення з метою окреслення механізму вчинення діяння і, відповідно, формування алгоритму доказування причетності зловмисника до його вчинення.

Комп'ютерно-технічна. Ми вважаємо, що проведення цього виду експертного дослідження та залучення відповідного кола спеціальних знань активно використовують у діяльності органів досудового розслідування загалом, починаючи з активного науково-технічного прогресу, що є надзвичайно важливим, оскільки суспільство і традиційні правовідносини наскрізно насичені інформаційно-комунікаційними системами й комп'ютерним обладнанням, що за своїм змістом чітко відображає інформацію про вчинене кримінальне правопорушення. Така інформація може складатися з комплексу фактів про спілкування особи, яку взяли в заручники, наявність певних документів і будь-якої електронної текстової інформації сприятиме встановленню взаємозв'язків між особою правопорушника та особою потерпілого, що згодом може вказати напрями (спрямувати) здійснення досудового розслідування.

¹ Плетенець В. Криміналістика : консп. лек. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 173 с. С. 36.

Ю. Павлова також акцентує на тому, що в умовах суцільного проникнення інформаційно-телекомунікаційних технологій в усі сфери суцільного життя електронний доказ стає основним джерелом доказової інформації під час розгляду окремих категорій справ¹. Зокрема, опрацювання доказової інформації, яка може перспективно становити електронні докази, слід активно використовувати в досудовому розслідуванні в умовах, коли електронні докази формують левову частку в структурі інформаційного обігу суспільства.

А. Білоусов зазначає, що комп'ютерно-технічна експертиза – це самостійний рід судових експертиз, що належить до класу інженерно-технічних, її проводять з метою визначення статусу об'єкта як комп'ютерного засобу, виявлення та вивчення його слідової картини, а також отримання доступу до інформації на носіях з подальшим усебічним її дослідженням². Водночас М. Климчук зауважує, що відмітна риса такої інформації з позиції доказування полягає в тому, що вона може бути безпосереднім слідом кримінального правопорушення, а також носієм сліду, тобто об'єктом-слідоносієм. Як і будь-який слід, комп'ютерна інформація відображає факт взаємодії матеріальних об'єктів, але комп'ютерна інформація легко може бути змінена або знищена дистанційно³. Саме тому, на нашу думку, важливість

¹ Павлова Ю. С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 77.

² Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. С. 78.

³ Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.

проведення комп'ютерно-технічної експертизи є колосальною, тісно взаємопов'язаною з подальшими перспективами здійснення досудового розслідування, оскільки залишена поза увагою інформація, яка міститься на комп'ютерній техніці під час проведення заходів у межах початкової стадії досудового розслідування, може негативно позначитися на судовій перспективі й унеможливити притягнення до відповідальності осіб, вину яких технічно було доведено, проте з формального боку містить елементи недопустимості.

Тож доходимо висновку, що використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні захоплення заручників може бути задіяне в декількох формах і видах. Слідчий використовує спеціальні знання під час проведення певних слідчих (розшукових) дій та залучає до такого процесу особу, що володіє спеціальними (специфічними) знаннями, – спеціаліста. Водночас застосування знань – процес, притаманний дослідній діяльності, яку реалізує безпосередньо спеціаліст під час проведення слідчої (розшукової) дії, а також під час проведення експертних досліджень у межах призначених експертних досліджень.

Висновки до розділу 4

Встановлено, що після проведення допиту потерпілого у випадках, якщо потерпілим є неповнолітній, слід призначити судово-психіатричну експертизу для з'ясування психічного стану потерпілого й можливості усвідомлення особою вчиненого щодо неї кримінального правопорушення, а також визначення можливості

правдивості показань чи схильності до фантазування та підвищеної навіюваності.

Під час огляду місця події слідчий повинен сконцентрувати увагу на пошуку слідів біологічного походження потерпілого. Важливим під час огляду місця події є встановлення місцезнаходження камер відеоспостереження та проведення радіорозвідки з метою встановлення абонентів мобільного зв'язку, що перебували в зоні дії базової станції мобільного оператора, поруч із місцем захоплення чи утримання заручників.

Встановлено, що обшук під час розслідування захоплення заручників вирізняється невідкладністю, його проводять за місцем утримання заручників і місцем проживання підозрюваного, тактика його проведення має певні особливості. Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях щодо захоплення заручників є встановлення місцезнаходження та звільнення заручників, встановлення місцезнаходження та затримання підозрюваних, а також відшукання знарядь чи засобів вчинення, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження. Об'єктами обшуку здебільшого можуть бути як заручники, так і знаряддя злочину, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання, у заявлених вимогах злочинців.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних і практичних основ формування методики досудового розслідування захоплення заручників дало авторам підстави обґрунтувати такі теоретико-практичні висновки.

1. Щодо дослідження змісту і сутності наукового осмислення проблемних питань методики розслідування захоплення заручників. Встановлено, що наукових досліджень з питань розслідування захоплення заручників в Україні не проводилося, що свідчить про актуальність нашого дослідження, а також вказує на його важливе значення для розвитку криміналістичної науки. Крім того, розроблення питань, пов'язаних з організацією та розслідуванням захоплення заручників, є важливим аспектом як протидії цьому прогресуючому виду кримінального правопорушення, так й оптимізації роботи органів досудового розслідування.

2. Щодо характеристики методологічних основ розслідування захоплення заручників. Зазначено, що окреслення методології формування науково-методичних рекомендацій з питань досудового розслідування захоплення заручників допоможе повною мірою розкрити важливість та актуальність дослідження. Зважаючи на предмет і об'єкт дослідження, методологічною основою роботи є система загальнонаукових, філософських, спеціальних і міждисциплінарних методів наукового пізнання, призначених для отримання об'єктивних і достовірних результатів. Зокрема, застосовано такі методи: формально-логічний; пошуково-бібліографічний; аналіз і синтез; моделювання; експеримент; прогнозування;

соціологічний і статистичний; діалектичний; системно-структурний і порівняльно-правовий.

3. Щодо характеристики сутності та змісту злочину проти волі, честі й гідності особи та криміналістичних аспектів його вивчення. Дослідження поняття «захоплення заручників» засвідчило тривалу його історію та розвиток у національному та міжнародному законодавстві. З урахуванням проаналізованих думок учених щодо підходу до цього питання запропоновано таке авторське визначення захоплення заручників: це – напад, спрямований на затримання особи чи кількох осіб, з подальшим їх примусовим утриманням та істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки з метою спонукання родичів затриманого (затриманих), державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

4. Щодо окреслення концепції криміналістичної характеристики, її змісту та значення для методики розслідування захоплення заручників. До системи криміналістичної характеристики захоплення заручників віднесено такі елементи: предмет злочинного посягання, типовий спосіб, обстановку, знаряддя та засоби вчинення, мотив і мету, особу злочинця та потерпілого, «слідову картину». Визначено такий кореляційний зв'язок елементів криміналістичної характеристики: особа злочинця – мотив і мета – обстановка – спосіб учинення – знаряддя – особа потерпілого – слідова картина злочину.

Встановлено, що предметом злочинного посягання при захопленні заручників є життя, здоров'я та свобода людини, особисті немайнові права (свобода, особиста

недоторканність, свобода пересування тощо). Додатково предметом злочину можуть бути певні матеріальні блага, які містяться у вимогах злочинців, що також можуть полягати у вчиненні або утриманні від учинення певних дій, прийнятті чи відмові у прийнятті рішень.

Зазначено, що мета захоплення заручників є кінцевим результатом, до якого прагне злочинець. Ним є спонукання держави, підприємства, установи, організації або окремих громадян до вчинення чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручників. Мотивами, які спонукають до вчинення захоплення заручників, є корисливий, політичний (у тому числі, на національному або релігійному ґрунті) і побутовий.

Констатовано, що як потерпілих у криміналістичній характеристиці злочину, передбаченого ст. 147 КК України, слід розглядати фізичних осіб, яких безпосередньо захопили в заручники, фізичних та юридичних осіб чи їх представників, яким висловили вимоги щодо звільнення заручників, а також законних представників убитого заручника чи інших осіб, які потерпілі в результаті захоплення заручників (працівники правоохоронних органів, сторонні особи та ін.).

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 147 КК України, має свою специфіку, яка пов'язана з іншими елементами: обстановкою, способом учинення, предметом злочинного посягання, особою потерпілого. Злочинців, які вчиняють захоплення заручників, тобто злочин, передбачений ст. 147 КК України, можна умовно поділити на: корисливих злочинців, тобто таких, які вчиняють злочин з корисливих мотивів; ідейних злочинців, тобто таких, які захоплюють

заручників з певною ідеєю, висуваючи вимоги, що не є корисливими (політичні, релігійні мотиви, помста, ревнощі тощо); вбивців заручників, тобто злочинців, які захоплюють заручників і вчиняють їх убивство; випадкових захоплювачів, тобто злочинців, які захоплюють заручників під час учинення іншого злочину; злочинців, які захоплюють заручників, вступивши в попередню змову з групою осіб; злочинців, які вчиняють захоплення заручників у складі організованої групи.

5. Щодо надання криміналістичної характеристики особі, яка вчиняє захоплення заручників. Злочинців, котрі вчиняють захоплення заручників, тобто злочин, передбачений ст. 147 КК України, можна умовно поділити на: «корисливих злочинців», «ідейних злочинців», «вбивць заручників», «випадкових захоплювачів», злочинців, що захоплюють заручників, вступивши у попередню змову групою осіб, а також злочинців, що вчиняють захоплення заручників в складі організованої групи.

Важливим буде звернути увагу на поведінку злочинця вже після вчинення захоплення заручника. У цьому контексті важливим є поведінковий аспект, що виявляється в тривалому проміжку часу від моменту захоплення заручника до його вивільнення. Лінія поведінки злочинця, його наміри та криміналістична характеристика інших елементів і особливостей його особистості тісно пов'язані з процесом доказування та встановлення його вини.

Особою потерпілого в результаті захоплення заручників є фізична особа, а також юридична особа – державні або інші установи, підприємства, установи, організації, яким висловили вимогу щодо виконання або утримання від певних дій щодо звільнення заручників.

Участь у кримінальному провадженні з боку юридичної особи як потерпілого бере спеціально визначений суб'єкт – представник юридичної особи.

6. Щодо дослідження підходів до визначення способів учинення захоплення заручників. Спосіб учинення захоплення заручників є центральним її елементом та здебільшого є повноструктурним, і його слід класифікувати залежно від його кваліфікуючих ознак, вдаючись до теорії кримінального права. У процесі визначення особливостей розслідування захоплення заручників зняряддя його вчинення класифікують на заздалегідь заготовлені для захоплення або утримання потерпілого, такі, що відібрані в потерпілого чи випадково опинилися під рукою.

Спосіб учинення захоплення заручників також відіграє доктринальну роль під час кваліфікації відповідного діяння, оскільки захоплення може відбутись із застосуванням фізичної сили, або ж у соціально небезпечний спосіб, може також бути пов'язаним із завданням каліцтв і катуванням осіб, а може, навпроти – бути реалізованим лише завдяки психологічному примусу. Причому захоплення заручника, фізіологічно міцнішого за зловмисника, переважно відбувається шляхом залучення додаткових технічних ресурсів (або в особливій, сприятливій для зловмисника обстановці).

Слід акцентувати увагу на тому, що з огляду на специфіку вчинення відповідного кримінального правопорушення важливим є розстановка акцентів і чітке відмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини від захоплення заручників. Крім того, контекст застосування способу вчинення кримінального

правопорушення передусім свідчить про ймовірність готовності (змісту та сутності стадії готування) до вчинення такого протиправного діяння, а також безпосередньо впливає на встановлення причиново-наслідкового зв'язку під час досудового розслідування, між учиненим діянням, а також безпосередньо особою, яка його вчинила.

7. Щодо встановлення особливостей обстановки вчинення захоплення заручників. Обстановкою вчинення захоплення заручників є сукупність об'єктивних умов (місце, час), у яких відбувається захоплення заручників. Дослідження особливостей обстановки слід проводити з урахуванням її кримінально-правових, кримінологічних і криміналістичних властивостей. Місцем учинення досліджуваного нами злочину є місце захоплення особи як заручника; місце утримання особи як заручника; місце заявлення та виконання вимоги щодо звільнення заручників; місце звільнення заручників. Особливість часу та місця захоплення заручників є те, що виконавці визначають час учинення захоплення залежно від поведінки потенційного заручника, на якого спрямований напад, а також поведінки адресатів вимог злочинців.

8. Щодо тлумачення та обґрунтування обставин, які підлягають доказуванню в розслідуванні злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану. Наголошено, що обставини, які слід з'ясувати під час розслідування захоплення заручників, доцільно будувати на підставі обставин, що підлягають доказуванню та передбачені ст. 91 КПК України. Їх доречно об'єднати в такі групи: 1) обставини, що стосуються події кримінального правопорушення (відомості про час учинення злочину;

відомості про місце вчинення злочину; відомості про спосіб учинення злочину; відомості про знаряддя злочину; відомості про сліди злочину); 2) персональні обставини (відомості про особу потерпілого; відомості про особу злочинця; відомості про наявність зв'язку потерпілий – злочинець – адресат вимоги щодо звільнення заручників; відомості щодо розподілу ролей між учасниками захоплення заручників у разі вчинення злочину організованою групою; відомості щодо розвитку, кола інтересів дитини, у разі, якщо заручником є дитина); 3) наслідкові обставини (наслідки, що настали в результаті захоплення заручників); 4) інші обставини (обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; обставини, що виключають факт учинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення, наприклад передбаченого ст. 146, 115, 349, 391 КК України).

9. Щодо формування методики розслідування злочинів проти волі, честі й гідності особи, учинених в умовах дії правового режиму воєнного стану, крізь призму ситуаційного підходу. Встановлено, що слідчою ситуацією є обстановка об'єктивної реальності на конкретний момент досудового розслідування, в умовах якої здійснюється досудове розслідування кримінального провадження. Проведено класифікацію типових слідчих ситуації на початковому етапі розслідування: залежно від джерела виявлення захоплення заручників; залежно від події злочину; залежно від наявності і повноти інформації

про осіб, які вчинили злочин; залежно від особи заручника та напряму проведення тактичної операції із затримання злочинця; залежно від поінформованості осіб, яких підозрюють у вчиненні захоплення заручників. На наступному етапі розслідування визначення типових слідчих ситуацій відбувається залежно від достатності доказів для повідомлення особі про підозру. З урахуванням типових слідчих ситуацій запропоновано типовий алгоритм дій слідчого під час розслідування захоплення заручників.

10. Щодо окреслення тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників. Розглянуто тактику проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників, якою є допит потерпілого, підозрюваного та свідків. Окремо наголошено на тактиці допиту неповнолітнього потерпілого, що слід проводити з акцентом на дотриманні принципів, «дружніх до дитини». Допит потерпілого характеризується тим, що може проводитись як на початковому, так і на наступних етапах розслідування, залежно від того, хто саме є потерпілим, потрібно враховувати його психологічний стан. Розглянуто тактику допиту фізичної особи та представника юридичної особи. Наголошено на доцільності залучення психолога до допиту фізичної особи – заручника, а також на обов'язковій відеофіксації такої дії.

З урахуванням поділу свідків на чотири категорії: особи, які перебували безпосередньо на місці вчинення захоплення заручників, його підготовки чи приховування, тримання особи як заручника або яким відомі факти вчинення злочину; особи, які можуть схарактеризувати особу злочинця чи потерпілого (до цієї категорії можна

віднести рідних чи близьких родичів потерпілого або особи злочинця, сусідів, колег тощо); особи або працівники правоохоронного органу, які виїжджали на місце події у складі СОГ, проводили спецоперації зі звільнення заручників, проводили переговори чи затримували підозрюваного; особи, які залучалися до проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (конфіденти, поняті, працівники правоохоронних органів, спеціалісти та ін.), досліджено тактику їх допиту. Наведено перелік обставин, які потрібно з'ясувати в осіб кожної з категорій, а також перелік питань до кожної з них.

11. Щодо дослідження тактики проведення невербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування захоплення заручників. Встановлено, що огляд місця події під час розслідування захоплення заручників характеризується найбільшою кількістю особливостей з-поміж інших видів слідчих (розшукових) дій. Такий вид огляду буде проведено за місцем захоплення заручників, місцем проживання заручника, а також місцем утримання, місцем встановлення заручника чи місцем затримання злочинця. Під час огляду місця події в помешканні потерпілого чи місці його утримання як заручника слідчий повинен сконцентрувати увагу на пошуку слідів біологічного походження потерпілого, пошуку доказів, що підтверджують факт захоплення потерпілого в заручники та встановлення інших обставин, які підлягають з'ясуванню. Наголошено на важливості проведення радіорозвідки та встановленні камер відеонагляду на прилеглих до місця події територіях під час проведення огляду на місці захоплення заручників.

Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників є встановлення місцезнаходження та звільнення заручників, встановлення місцезнаходження та затримання підозрюваних, а також пошук знарядь або засобів учинення, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження. Обшук за місцем утримання злочинців може відбуватися під час проведення спеціальної операції зі звільнення заручників чи після її завершення, зазвичай така процесуальна дія проводиться в умовах невідкладності. Об'єктами обшуку можуть бути як заручники, так і знаряддя злочину, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання в заявлених вимогах злочинців, тощо. Наголошено на можливості залучення до проведення обшуку спеціалістів у галузі медицини, вибухотехніки, криміналістики та інших.

12. Щодо характеристики використання спеціальних знань як засобу тактичного забезпечення розслідування захоплення заручників. Застосування слідчим спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень щодо захоплення заручників передусім полягає в необхідності визначити на місці події чи в іншому приміщенні (просторі), що обстежується слідчим у межах здійснення досудового розслідування, ті речі й предмети (об'єкти матеріального світу), що становлять важливість та цінність огляду, обстеження та можуть бути в подальшому вивчені за допомогою спеціальних (специфічних) знань.

На нашу думку, до кола експертиз, які можна провести в досудовому розслідуванні захоплення заручників, є: дактилоскопічна, судово-медична, трасологічна та комп'ютерно-технічна. З огляду на це, варто дослідити їх

на фрагментарному рівні, крізь призму запропонованого предмета дослідження.

Застосування тих чи інших криміналістичних знань передусім пов'язано з тим, якою є обстановка вчинення кримінального правопорушення, зокрема чи фігурують у досудовому розслідуванні предмети, що можуть стати об'єктом проведення експертного дослідження, чи в наявності свідки вчиненого кримінального правопорушення, які можуть бути допитані чи направлені для проходження поліграфа та інші елементи криміналістичної (слідової) картини вчиненого кримінального правопорушення.

Зауважено, що слідчий використовує спеціальні знання під час проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій і залучає до такого процесу особу, яка володіє спеціальними (специфічними) знаннями – спеціаліста. Водночас застосування знань – це процес, притаманний дослідницькій діяльності, що реалізується безпосередньо спеціалістом під час проведення певної слідчої (розшукової) дії, а також під час проведення експертних досліджень у межах призначених експертних досліджень.

CONCLUSIONS

The analysis of the theoretical and practical bases of developing methodology for pre-trial investigation of hostage-taking gave the authors grounds to substantiate the following theoretical and practical conclusions.

1. Regarding the study of the content and essence of the scientific understanding of the problematic issues of the hostage-taking investigation methodology. It has been established that no research was found to have been conducted into the hostage-taking investigation in Ukraine, which indicates the relevance of our research, as well as its importance for the development of forensic science. Moreover, elaborating issues related to the organization and investigation of hostage-taking is an important aspect of both countering this progressive type of criminal offense and optimizing work of pre-trial investigation bodies.

2. Concerning the characteristics of the methodological bases of the hostage-taking investigation. It has been noted that determining methodology of scientific and methodical recommendations on the issues of pre-trial investigation of hostage-taking will help to fully reveal the importance and relevance of the research. Taking into account the subject matter and object of the research, the basis of the work is the system of general scientific, philosophical, special and interdisciplinary methods of scientific knowledge, designed to obtain objective and reliable results. In particular, the following methods were used: formal and logical; bibliographic; analysis and synthesis; modeling; experiment; prediction; sociological and statistical; dialectical; systemic and structural and comparatively legal.

3. Regarding the characterization of the nature and content of the crime against the will, honor and dignity of the person and forensic aspects of its study. The study of the concept of «hostage-taking» testified to its long history and development in national and international legislation. Taking into account the analyzed opinions by the scientists regarding the approach to this issue, the following authors' definition of hostage-taking has been proposed: it is an attack aimed at detaining a person or several persons with the consequent coercive content and substantial restriction of free movement, mobility or behavior to induce the relatives of the detainee (detainees), State or other institution, enterprise or organization, individual or official to commit or refrain from any act as the condition of hostage's release.

4. Regarding the definition of the concept of forensic characteristics, its content and significance for the hostage-taking investigation methodology. The following elements have been included in the criminal profile of hostage-taking: subject matter of criminal offense, typical method, circumstances, tools and means of commission, motive and purpose, identity of the perpetrator and the victim, «trace picture». The following correlation of elements of the forensic characteristic has been determined: identity of the perpetrator – motive and purpose – circumstances – method of commission – tool – identity of the victim – trace picture of the crime.

It has been established that the subject matter of criminal encroachment when taking hostages is life, health and freedom of the person, personal non-property rights (freedom, personal integrity, freedom of movement, etc.). Besides, the subject matter of the crime may be certain material goods demanded by

the criminals; demands may also lie in committing or abstaining from certain acts, decision-making or refusal of decision.

It has been noted that the objective of hostage-taking is the end result sought by the perpetrator. It is the inducement of the State, enterprise, institution, organization, or individual citizens to commit or refrain from committing any acts as a condition for the hostages' release. Motives for hostage-taking are selfish, political (including national or religious) and domestic.

It has been established that natural persons who were directly taken as hostages, natural persons and legal entities or their representatives to whom demands were made for the release of hostages, as well as legal representatives of the murdered hostage or other persons who suffered as a result of hostage-taking (employees of law enforcement agencies) should be considered as victims in the criminalization of the offence provided for in Art. 147 of the Criminal Code of Ukraine.

The identity of the perpetrator as the element of forensic characteristics of the crime provided for in Art. 147 of the Criminal Code of Ukraine, has its own specificity, which is related to other elements: circumstances, the method of commission, the object of the criminal offense, the identity of the victim. Criminals who commit hostage-taking, that is, the offence enshrined in Art. 147 of the Criminal Code of Ukraine, can be conditionally divided into: self-serving perpetrators, that is, who commit crimes for profit; ideological perpetrators, that is, those who take hostages with a certain idea, putting forward demands that are not selfish (political, religious motives, revenge, jealousy, etc.); hostage killers, that is, perpetrators who take hostages and murder them; random takers, that is, perpetrators taking hostages while committing another; perpetrators taking hostages by entering into a preliminary

conspiracy with a group of persons; perpetrators of hostage-taking in an organized group.

5. Regarding provision of a criminal record to the hostage taker. Perpetrators who commit hostage-taking, that is, the crime provided for in Art. 147 of the Criminal Code of Ukraine, can be conditionally divided into: «self-serving perpetrators», «ideological perpetrators», «hostage killers», «random takers», perpetrators taking hostages by entering into a preliminary conspiracy with a group of persons, as well as perpetrators of hostage-taking in an organized group.

It will be important to pay attention to the behavior of the criminal after the hostage-taking. In this context, important is the behavioral aspect, which manifests itself in long-term effects from the moment of hostage taking until the time of his release. Offender's conduct, intentions and criminalization of other elements and features of his identity are closely related to the process of proving and establishing his guilt.

The victim of hostage-taking is a natural person, as well as a legal entity – State or other institutions, enterprises, organizations required to perform or refrain from certain actions to release hostages. Participation in criminal proceedings on the part of a legal entity as a victim is taken by a specially defined subject – a representative of the legal entity.

6. Regarding the study of approaches to determining the methods of committing hostage-taking. The method of committing hostage-taking is its central element; in most cases it is fully structured and should be classified depending on its qualifying features, resorting to criminal law theories. While determining the specifics of the hostage-taking investigation, the tools used to commit it have been classified into those

prepared in advance for capturing or holding the victim, those taken from the victim or accidentally found «at hand».

The method of committing hostage-taking also plays a doctrinal role during the qualification of the corresponding act, since capture may take place with the use of physical force, or in a socially dangerous manner, may also be associated with the task of mutilation and torture of persons, or may, on the contrary, be implemented only through psychological coercion. At the same time, capture of the hostage stronger than the attacker usually takes place by attracting additional technical resources (or in a special, favorable for the attacker) environment.

Attention should be paid to the fact that, given the specifics of the relevant criminal offense, it is important to emphasize and clearly distinguish illegal deprivation of liberty or kidnapping from hostage-taking. Besides, the context of the application of the method of committing criminal offense, first of all, indicates the probability of readiness (content and essence of the stage of preparation) for committing such an illegal act, and also directly affects the establishment of the cause-and-effect relationship during pre-trial investigation between the committed and its perpetrator.

7. Regarding establishing the specifics of the circumstances of the hostage-taking. By the circumstances of the hostage-taking we mean the set of objective conditions (place, time) in which this offence takes place. The study of the peculiarities of the circumstances should be performed considering its criminal and legal, criminological and forensic properties. The place of commission of the crime under investigation is the place of the hostage-taking; place of detention of the person as a hostage; place of application and

fulfillment of the demand for the release of hostages; place of hostages' release. The peculiarity of the time and place of taking hostages is that the executors determine the time of taking hostages depending on the behavior of the potential hostage targeted by the attack, as well as the behavior of the addressees of the criminals' demands.

8. Regarding the interpretation and substantiation of the circumstances to be proven in the investigation of crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law.

It has been emphasized that the circumstances that should be clarified during the investigation of the hostage-taking are based on the circumstances that are subject to proof and enshrined in Art. 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. They should be combined into the following groups: 1) circumstances related to the event of the criminal offense (information about the time of the crime; information about the place of the crime; information about the method of the crime; information about the instruments of the crime; information about the traces of the crime); 2) personal circumstances (information about the identity of the victim; information about the identity of the perpetrator; information about the relationship between the victim – criminal – the addressee of the demand for the hostages' release; information about distribution of roles between participants in hostage-taking in case the crime being committed by the organized group; information about the development, circle of interests of the child, if the hostage is a child); 3) consequential circumstances (consequences resulting from hostage-taking); 4) other circumstances (circumstances aggravating or mitigating punishment; circumstances excluding criminal liability or grounds for closing criminal proceedings;

circumstances justifying exemption from criminal liability; circumstances excluding the fact that the suspect committed another criminal offense, for example, provided for by Articles 146, 115, 349, 391 of the Criminal Code of Ukraine).

9. Regarding developing the method of investigation of crimes against the will, honor and dignity of the person committed under the legal regime of martial law through the lens of the situational approach.

It has been established that the investigative situation is the situation of objective reality at the specific moment of pre-trial investigation, under which pre-trial investigation of criminal proceedings is carried out. The classification of typical investigative situations at the initial stage of the investigation is carried out: depending on the source of detection of hostage-taking; depending on the event of the crime; depending on the availability and completeness of information about the persons who committed the crime; depending on the identity of the hostage and the direction of the tactical operation to detain the criminal; depending on the knowledge of the suspected hostage takers. At the next stage of the investigation, typical investigative situations are determined depending on the sufficiency of the evidence to notify the person of suspicion. Considering typical investigative situations, a typical algorithm of the investigator's actions during the hostage-taking investigation has been proposed.

10. On the definition of tactics of verbal investigative (search) actions during the hostage-taking investigation. The tactics of conducting verbal investigative (search) actions during the investigation of hostage-taking, which is the questioning of the victim, suspect and witnesses, have been considered. Emphasis is placed on the tactics of questioning a

minor victim, which should be focused on child-friendly principles. The questioning of the victim is characterized by the fact that it can be carried out both at the initial and subsequent stages of the investigation, depending on who the victim is; his psychological state should also be considered. The tactics of interrogation of an individual and a representative of a legal entity have been considered. The expediency of involving psychologist in the interrogation of the individual – the hostage, as well as mandatory video recording of such an action have been substantiated.

Taking into account the division of witnesses into four categories: persons who were directly at the scene of hostage-taking, its preparation or concealment, holding the person as the hostage, or who are aware of the facts of the crime; persons who can characterize the identity of the perpetrator or the victim (this category include relatives or close relatives of the victim or the perpetrator, neighbors, colleagues, etc.); persons or employees of the law enforcement agency who were on the scene of the incident as part of the investigative and operational group, conducted special operations for the hostages' release, negotiated or detained the suspect; persons who were involved in investigative (search) actions, covert investigative (search) actions (confidants, witnesses, law enforcement officers, specialists, etc.), the tactics of their interrogation have been examined. There is the list of circumstances to be ascertained from each of the categories and the list of questions for each of them.

11. Regarding the study of the tactics of conducting non-verbal investigative (search) actions during the investigation of hostage-taking.

It has been established that the inspection of the scene during the hostage-taking investigation is characterized by a great number of features among other types of investigative (search) actions. This type of inspection will be carried out at the place of hostage taking, the place of hostage's residence, as well as the place of his detention, the place of hostage's identification or the place of offender's detention. During the inspection of the scene of the incident in the victim's apartment or the place where he was held as a hostage, the investigator should focus on finding traces of the victim's biological origin, finding evidence confirming the fact that the victim was taken hostage, and establishing other circumstances that are subject to investigation. The importance of radio reconnaissance and installation of CCTV cameras in the vicinity of the accident site during the inspection at the place of hostage taking has been emphasized.

The purpose of search in criminal hostage-taking proceedings is to locate and release hostages, locate, and detain suspects, as well as search for tools or means of execution, other things of importance for criminal proceedings. Search of the place of detention of criminals can take place during a special operation for the release of hostages or after its completion; as a rule, such a procedural action is carried out under conditions of urgency. The objects of the search can be both hostages and instruments of crime, objects that have become objects of criminal encroachment in the declared demands of criminals, etc. The possibility of involving specialists in the fields of medicine, explosives, forensics and others in the search has been emphasized.

12. Regarding the characteristics of the use of expert knowledge as a means of tactical support of the hostage-

taking investigation. The application of expert knowledge by the investigator in pre-trial investigation of hostage-taking, first of all, lies in the need to identify things and objects (of the material world) at the scene of the incident or in another premises (space) examined by the investigator as part of pre-trial investigation, which are of importance and value of inspection, examination and can be further studied with the help of expert (specific) knowledge.

In our opinion, the range of examinations that can be conducted in pre-trial investigation of hostage-taking include fingerprint, forensic, trasological and computer and technical. Therefore, we have proposed to investigate them at the fragmentary level, through the lens of the proposed subject matter of the research.

The application of expert knowledge is primarily related to the circumstances of the commission of the criminal offense, in particular, whether pre-trial investigation includes objects that can become the object of an expert investigation, or whether there are witnesses to the committed criminal offense who can be interrogated or sent for polygraph and other forensic (trace) features of the committed offense.

Besides, the investigator uses expert knowledge during certain investigative (search) actions and involves the person with expert (specific) knowledge – the expert – in such a process. At the same time, the application of knowledge is the research-specific process, which is implemented directly by the specialist performing a particular investigative (search) action, as well as during the expert studies of the nominated expert studies.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chia-yi Lee. Hostage Taking. The SAGE Encyclopedia of Political Behavior. URL: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-political-behavior/i5351.xml>.

2. Drozd O., Kobzar O., Romanov M., Hryhorii D., Pohoretskyi M. Aspects of implementation of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law in Ukraine: Aspectos de la implementación de la función de aplicación de la ley del Estado bajo las condiciones del régimen legal de la ley marcial en Ucrania. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (75). P. 569–580.

3. Drozd V., Tsutskiridze M., Burlaka V., Romanov M., Pohoretskyi M. Considerations on the reform of Ukraine’s wartime criminal justice system: Consideraciones sobre la reforma del sistema de justicia penal de Ucrania en tiempos de guerra. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (74). P. 779–803.

4. Grammer C. Der Tatbestand des Verschwindenlassens einer Person. Berlin : Max-Planck-Institut f. auslnd. u. inter. Strafrecht, 2005. 253 p.

5. Grant P. Les disparitions forcues: une convention, enfin! *Pladoyer*. 2007. № 1. P. 56–61. P. 58.

6. Hostage Situation Management Policy. 18 September 2018. UK: NHS Foundation Trust. URL: <https://www.rdash.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/06/Hostage-Situation-Man.-Policy-v2.pdf>.

7. Hostage Situation Management Policy. 18 September 2018. UK: NHS Foundation Trust. URL: <https://www.rdash.nhs.uk/wp-content/uploads/2015/06/Hostage-Situation-Man.-Policy-v2.pdf>.

8. Kobzar O., Romanov M., Benkovskiy S., Povzyk Y., Trach S. Principles for pre-trial investigation planning under simplified procedure. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (47), P. 216–225;

9. McCrory S. The International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. *Human Rights Law Review*. 2007. № 7. P. 545–566.

10. O'Dell A. Why do police arrest victims of domestic violence? The need for comprehensive training and investigative protocols. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2007. № 15 (3–4). P. 53–73.

11. Pritchard A., Reckdenwald A., Nordham C., Holton J. Improving Identification of Strangulation Injuries in Domestic Violence: Pilot Data From a Researcher–Practitioner Collaboration. *Feminist Criminology*. 2018. № 13. P.160–181.

12. Romanov M. Tactical provision of pre-trial investigation of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations. *Traditional and innovative approaches to scientific research: theory, methodology, practice* : monograph. Latvia : Baltija Publishing, 2022. 668 p.

13. Romanov M., Sergiienko N., Yevdokymov D. The essence and content of illegal obstruction of the organization or holding meetings, rallies, marches and demonstrations and forensic aspects of its analysis. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (56). P. 66–72.

14. Scovazzi T. The Struggle against Enforced Disappearance and the 2007 United Nations Convention. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2007. 344 p.

15. Wilson M. A. Toward a Model of Terrorist Behavior in Hostage-Taking Incidents. *Journal of Conflict Resolution*. 2000. Vol. 44. P. 403–424.

16. Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.

17. Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 19 с.

18. Акімов М. О. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 Кримінального кодексу України): деякі проблеми складу злочину. *Актуальні проблеми кримінального права*. 2016. С. 131–134.

19. Амеліна А. С. Форми використання спеціальних знань у процесі збирання доказів по податкових злочинах. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : матеріали конф. Харків, 2018. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/6.pdf.

20. Андрушко А. В. Віктимологічні аспекти захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 260–265.

21. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213–218.

22. Андрушко А. В. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за захоплення або тримання особи як заручника. *Наука і правоохорона діяльність*. 2017. № 4. С. 150–157.

23. Андрушко А. В. Проблеми кваліфікації захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 231–235.

24. Арешонков В. В. Різновиди та можливості комплексних криміналістичних експертиз у розслідуванні злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 205–213.

25. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2001. 218 с.

26. Артюх О. Ф. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : УМКВО, 1990. 315 с.

27. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49–67.

28. Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 12–17.

29. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2015. 24 с.

30. Бахін В. П., Карпов Н. С. Матеріали к изучению практики борьбы с преступностью. Киев : Семенко С., 2007. 489 с.

31. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту. Київ : Правник, 1997. 64 с.

32. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 208 с.

33. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Bushevec.pdf.

34. Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 240 с.

35. Бобрик К. Ю. Методика розслідування створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 19 с.

36. Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104).

37. Бойко О. В. Щодо поняття «криміналістичне забезпечення розслідування злочинів». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 313–315.

38. Бондарчук О. М. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування залишення в небезпеці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 130–134. (Серія «Юридичні науки»).

39. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук, В. М. Комарницький та ін. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Скіф, 2013. 584 с.

40. Борусовський М. В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3734/1/boruu_sovskiy_d.pdf.

41. Браверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час

досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1. С. 62–68.

42. Бруско К. М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення у сфері житлового будівництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/121.pdf.

43. Буждиганчук Є. Ю. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/01321444_0.html.

44. Бурлака В. В. Криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Митна справа*. 2014. Ч. 2. Кн. 2. С. 445–451.

45. Бурлака В. В. Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 266 с.

46. Бурлака В. В. Особливості відомчої взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами ОВС під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 254–263.

47. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В., Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2008, URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2359/1/Монографія К.pdf>.

48. Вакулик О. О. Проблеми розробки методики розслідування кримінальних проступків. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 55–62.

49. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

50. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Харків : Право, 2017. 1064 с.

51. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с. С. 97.

52. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1728 с.

53. Весельський В., Зав'ялов С., Пясковський В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

54. Вигівський І. М. Елементи криміналістичної характеристики захоплення заручників. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 19–20 трав. 2017 р.). Київ : Фондація науковців та освітян, 2017. С. 28–31.

55. Вигівський І. М. Методологічні основи питань розслідування захоплення заручників. *Юридична наука*. 2019. № 4. С. 122–130.

56. Вигівський І. М. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників. *KELM*. 2020. No. 3 (31), Vol. 1. P. 141–146.

57. Вигівський І. М. Обстановка як елемент криміналістичної характеристики захоплення заручників. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії*

злочинам : матеріали круглого столу (Дніпро, 31 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 133–136.

58. Вигівський І. М. Окремі підходи до поняття захоплення заручників. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу, присвяч. Тижню права (Дніпро, 6 груд. 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 140–142.

59. Вигівський І. М. Організація та тактика проведення обшуку в процесі розслідування кримінального провадження, пов'язаного із захопленням заручників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5, т. 1. С. 142–146.

60. Вигівський І. М. Особливості допиту свідків під час розслідування захоплення заручників. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 88–91. С. 90.

61. Вигівський І. М. Особливості проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях про захоплення заручників. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали наук.-практ. конф. до Міжнарод. дня освіти (Київ, 24 січ. 2020 р.). Київ, 2020. С. 24–27. С. 25.

62. Вигівський І. М. Тактика допиту при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з захопленням заручників. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16), т. 5, ч. 1. С. 123–126. С. 134.

63. Вигівський І. М. Стан наукової розробленості питань розслідування захоплення заручників. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95). С. 183–194.

64. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень : монографія / В. Г. Дрозд, В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилюк та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 420 с.

65. Викрито банду викрадачів людей, до складу якої входили правоохоронці. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=272403.

66. Вирок Апеляційного суду Київської області від 15 січ. 2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52159660>.

67. Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 25 черв. 2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39435618>.

68. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 24 квіт. 2012 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46485873>.

69. Вирок колегії суддів Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. Справа № 2117/210/2012. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/25377478>.

70. Вирок Ленінського районного суду м. Николаєва від 23 лют. 2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42858408>.

71. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 лип. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90435586>.

72. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57057037>.

73. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 квіт. 2016 р. URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/57057037>.

74. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 6 берез. 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73132279>.

75. Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 липня 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90788319>.

76. Вирок Новокаховського міського суду Херсонської області від 18 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28182069>.

77. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 10 груд. 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86407270>.

78. Вирок Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 6 квіт. 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65890710>.

79. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 4 квіт. 2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57158281>

80. Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 5 груд. 2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27847766>.

81. Вирок Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 17 листоп. 2014 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42218726>.

82. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 лип. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32332625>.

83. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 30 груд. 2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36527380>.

84. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 3 берез. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87972756>.

85. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квіт. 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67246771>.

86. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

87. Вознюк А. А., Пиняга Р. О. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59). Ч. 1. С. 96–102.

88. Войшичен М. В. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/41.pdf>.

89. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 272 с.

90. Володін О. О. Щодо питання про спосіб як ознаку об'єктивної сторони захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/42.pdf.

91. Володіна О. О. Історичний аналіз розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини на території України. *Вісник*

Національного університету внутрішніх справ. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. Вип. 15. С. 53–57.

92. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 22 с.

93. Володіна О. О. Фізичне насильство як спосіб захоплення заручників. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 139–143.

94. Володіна О. О. Щодо питання про спосіб як ознаку об'єктивної сторони захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 156–159.

95. Гетьман Г. М. Використання методу моделювання в умовах змагального кримінального процесу при розслідуванні серійних злочинів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 26. С. 118–121.

96. Гора І. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Legas i Viata*. 2012. Vol. 9. URL: <http://legasiviata.in.ua/archive/2012/9/08.pdf>.

97. Грицаєнко Л. Л., Фальковський А. О. Філософія права : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 120 с.

98. Громов В., Логовиер Н. Вопросы методики расследования убийств. Методика и техника следственной работы. Киев, 1934. 226 с.

99. Д'яковський Г. Л. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою : дис. д-ра філософії. Дніпро, 2017. 231 с.

100. Давидова О. В. Проблеми профайлінгу в переговорах з особами, які захопили заручників. *Юридична психологія*. 2017. № 1. С. 111–121.

101. Данилюк М. І. Подальший етап розслідування корупційних злочинів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2011. № 1 (2). С. 293–299. С. 295–296.

102. Денисов, С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

103. Дикий О. В. Кримінологічні засади вивчення і попередження злочинів у сфері обороту житлової нерухомості в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2015. 239 с.

104. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 237 с.

105. Динту В. А. Обстановка злочину як об'єкт пізнання. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/62.pdf>.

106. Досудове розслідування кримінальних проступків : монографія / В. Г. Дрозд, Л. В. Гаврилюк, М. Ю. Романов та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 568 с.

107. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 17 с.

108. Дубовой А. П. Типичные следственные ситуации и криминалистическая характеристика в методике расследования краж с проникновением в жилище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1986. 21 с.

109. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія*

та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. 2010. Вип. 10. Харків : Право. 660 с.

110. Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 250–259.

111. Журавель В. А. Проблеми організації досудового розслідування в контексті положень чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 16–25.

112. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.

113. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / [В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко та ін.]. Запоріжжя : Дніпров. металург, 2011. 289 с.

114. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с.

115. Захоплення заручника у Полтаві: поліція готова до силового вирішення питання. 2020. URL: <https://www.unian.ua/incidents/zahoplennya-zaruchnika-u-poltavi-policiya-gotova-do-silovogo-virishennya-pitannya-novini-ukrajina-11086499.html>.

116. Захоплення заручників у Луцьку. У МВС розповіли подробиці. URL: <https://tyzhden.ua/News/245843>.

117. Захоплення заручників : Резолюція ООН від 19 груд. 2006 р. № 61/172. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/61/172>.

118. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

119. Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень Національною поліцією України: актуальне законодавство, судова практика та інформаційні матеріали / М. Цуцкірідзе, Р. Дударець, В. Бурлака, М. Романов та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 682 с.

120. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.

121. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

122. Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : наказ МВС України та Центрального управління СБУ від 10 черв. 2011 р. № 317/235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text>.

123. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події :

наказ МВС України 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n7>.

124. Кисько А. І. Слідчі (розшукові) дії початкового етапу розслідування злочинів, вчинених у складі організованої групи. *Наше право*. 2019. № 4. С. 101–107.

125. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyku/nvsvy/03_2013/13kvvvak.pdf.

126. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.

127. Князев С. В. Характеристика злочинів, що вчиняються на ринку нерухомості в процесі забудови житла. *Науковий вісник академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 110–117.

128. Ковальська М. Ю. Основи методики розслідування бандитизму : дис. д-ра філософії : 081. Львів, 2020. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3516/1/kovalska_d.pdf.

129. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–32.

130. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ : Центр учб. літ., 2011. 141 с.

131. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1967. 236 с.

132. Комаринська Ю. Б. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із психологічним домашнім насильством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/75.pdf.

133. Комаха В. А. К вопросу о понятии «места преступления» и его соотношении с «местом совершения преступления» и «местом происшествия». *Актуальні проблеми держави та права*. Одеса : Одеська нац. юрид. акад., 1996. Вип. 3. С. 230–235.

134. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 56 с.

135. Корнієнко М. В. Інформаційне забезпечення виявлення, розслідування та попередження насильницьких злочинів щодо дітей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 232–238.

136. Костенко М. В. Щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 148–150. (Серія «Право»).

137. Костицкий М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. Киев : КВШ, 1990. 259 с. С. 255.

138. Костицкий М. В. Логіка як методологія наукового пізнання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 3–13.

139. Коташевський О. В. Посібник для слідчого : наук.-метод. рек. Рівне : Рівнен. ін-т Ун-ту «Україна». 2005. 107 с.

140. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 19 с.

141. Кривокурс О. Г. Обстановка та умови вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/111.pdf.

142. Криміналістика / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

143. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

144. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

145. Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

146. Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський та ін. Дніпро, 2017. 480 с.

147. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

148. Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [2-ге вид.]. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.

149. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 752 с.

150. Криміналістична характеристика умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/4403>.

151. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.

152. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

153. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

154. Кришевич О. В. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів при допиті. *Право України*. 2001. № 3. С. 66–68.

155. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.

156. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

157. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

158. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

159. Куратченко М. В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 236–242.

160. Лазебний А. М. Криміналістичне забезпечення розслідування організованої злочинності. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 189–198.

161. Ламах Т. Б. Можливості використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні масових заворушень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1 (6). С. 136–140.

162. Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2019. 239 с.

163. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2009. 304 с.

164. Литвинов О. М., Олішевський О. В. Організаційні дії слідчого з розслідування у кримінальній справі: криміналістичний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 169–176.

165. Літвін В. В. Методика розслідування терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 210 с.

166. Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 239 с.

167. Лога В. М. Способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи

пошкодження типових об'єктів власності. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 178–184.

168. Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 19 с.

169. Лук'янчиков Є. Криміналістична характеристика – елемент методики розслідування окремих видів злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14, № 1. С. 225–230.

170. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Психологічний вплив у досудовому провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2012. № 3 (15). (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/121288/116395>.

171. Лукашевич В. Г. Новий кримінальний процесуальний кодекс України – виклик теоріям кримінального процесу та криміналістики. *Держава та регіони*. 2014. № 3. С. 111–117. (Серія «Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_3_25.

172. Лукашевич В. Г. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1996. № 2. С. 24–33.

173. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : монографія. Київ : КНТ, 2008. 184 с.

174. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

175. Маслова О. О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України. *Право України*. 2015. № 6. С. 148–152. (Серія «Право і суспільство»).

176. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

177. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

178. Борусовський М. Тактика допиту свідків під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя, URL:<https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-6/49.pdf>

179. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 груд. 1979 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

180. Мілевський О. П. Розслідування терористичних проявів (тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій). *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 199–207.

181. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 376–380.

182. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 192 с.

183. Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник*. 2016. № 1 (13). С. 247–252. С. 247; *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

184. Наливайко В. С., Боровик П. В. Порівняльна характеристика 146 і 147 статті Кримінального Кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 3. Т. 2. 2013. С. 103–104.

185. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

186. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с.

187. Науково-практичний коментар ст. 300, 301 розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» Особливої частини Кримінального кодексу України / В. С. Березняк та ін. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 46 с. URL: <http://dduvs.in.ua/biblioteka/biblioteka-studenta-dduvs/pidruchniki-posibnikinaukovo-komentar/>.

188. Нестеров Д. М. Обстановка вчинення умисних убивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_05_2019/pdf/30.pdf.

189. Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Черноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182–190.

190. Олішевський В. В. Особливості виявлення ознак викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 79–86.

191. Олішевський О. В. Місце організації розслідування злочинів у системі криміналістики. *Форум права*. 2008. № 3. С. 393–398.

192. Олішевський О. В. Організація розслідування злочину слідчо-оперативною групою. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 123–127.

193. Олішевський О. В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 75–79.

194. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ, 2002. 221 с.

195. Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів : монографія / за ред. П. Д. Біленчука. Київ : КНУВС, 2009. 88 с.

196. Павлова Ю. С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 77.

197. Падалка А. М. Удосконалення традиційних та розробка нових криміналістичних методів розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 263–265.

198. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков, 1982. 161 с.

199. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 2009. 442 с.

200. Пілюков Ю. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38408/1/%D0%9F%D1%96%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>.

201. Плетенець В. Криміналістика : консп. лек. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 173 с.

202. Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою : монографія / за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2014. 300 с.

203. Подільчак О.М. Мотиви і мотивація злочинів проти особистої волі людини. *Злочини проти особистої волі людини* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 19–20 верес. 2000 р.). Харків, 2002. С. 230–233.

204. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

205. Про внесення доповнень і змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1987. № 32. С. 631.

206. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні

та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

207. Про кримінальну відповідальність за захоплення заручників : Указ Президії Верховної Ради СРСР. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1987. № 20. Ст. 266.

208. Пяковський В. В. Система типових версій під час розслідування викрадення людей. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 133–142.

209. Притченко Р. С. Особливості сучасної методології дослідження судової практики. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/232432>.

210. Рожик Є. М. Особа злочинця та наслідки злочину: криміналістичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020 № 48. (Серія «Юриспруденція»). URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/juspradenc48/juspradenc48.pdf#page=83>.

211. Романов М. Сучасний стан нормативного забезпечення реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї, проводити мітинги, походи і демонстрації. *Честь і закон*. 2021. Т. 4 № 79. С. 54–60.

212. Романов М. Ю. Криміналістична характеристика незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *The European dimension of modern legal science : scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 548 p.

213. Романов М. Ю. Методика розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій крізь призму ситуаційного підходу. *Актуальні проблеми держави і*

права. 2022. № 94. С. 110–115. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.13>.

214. Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 264 с.

215. Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 263 с.

216. Романов М. Ю. Криміналістична характеристика незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *The European dimension of modern legal science* : monograph. Latvia : Baltija Publishing, 2022. 548 p.

217. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України : монографія. Кропивницький : Донец. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 498 с.

218. Саакян М. Б. Психологічні аспекти тактики ведення переговорів зі злочинцями в ході операції по звільненню заручників. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 103–106.

219. Сабадаш В. П., Ларкін М. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 228 с.

220. Сав'юк О. В. Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 256 с.

221. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 257 с.

222. Саїнчин О. С. Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням та вбивством заручників. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 554–558.

223. Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев : Вища шк., 1982. Вып. 25. С. 13–20.

224. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

225. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків : КонСУМ, Основа, 1999. 416 с.

226. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія; за наук. ред В. І. Борисова. Харків : Право, 2006. 208 с.

227. Середюк В. Окремі аспекти методології дослідження проблем юридичної відповідальності в науці права України та Польщі. *Про українське право / за ред. проф. І. Безклубого*. Київ, 2009. Ч. IV. С. 377–382.

228. Сімавонян В. С., Светлічна С. Ю., Торосян Є. Г. До питання використання нетрадиційних методів розслідування злочинів. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (2). С. 486–490.

229. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm.

230. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Єспада, 2006. 776 с. .

231. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с.

232. Скуба Г. В. Сучасний стан експертно-криміналістичного забезпечення розслідування терористичного акту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 247–254.

233. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : УРЕ, 1977. 968 с.

234. Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с.

235. Словник української мови : в 11 т. Т. 5. 1974. URL: <http://sum.in.ua/s/obstanovka>.

236. Сокиран М. Ф., Бобрик К. Ю. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачуваних) при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 172–179.

237. Соколова Я. Розслідування викрадення людини: типові тактичні операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 69–73.

238. Стбірна Р., Сибірний А. Особливості проведення судово-медичної експертизи лікарських помилок. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13361/41.pdf>.

239. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 174–180.

240. Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін. ; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. Київ : МП «Леся», 1997. 656 с.

241. Сухомлин Т. В., Юрчик Т. В. Судово-дактилоскопічна експертиза у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 611–614. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/128.pdf>.

242. Таранова А. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019/10. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.34>.

243. Таранова А. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10.

244. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняються злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 19 с.

245. Татаренко Г. В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 63–72.

246. Татарин Н. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування самовільного зайняття земельної діяльності та самовільного будівництва. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : тези доп. учасників звітн. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (Львів, 17 жовт. 2014 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2014. С. 369–374.

247. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк : Промінь, 2012. 639 с.

248. Теремецький В. І. Досудове розслідування: зарубіжний досвід та практика застосування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 20–29.

249. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

250. Тихоненко В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах, передбачених ст. 355 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28 (3). С. 123–128.

251. Тітов Є. Б. Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2007. 21 с.

252. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

253. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса : Юрид. літ., 2002. 360 с.

254. Удалова Л. Д. Особливості проведення вербальних слідчих дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 164–165.

255. Удалова Л. Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 4. С. 123–126.

256. Український педагогічний словник / уклад. С. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

257. Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 7 серп. 2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40189175>.

258. Форноляк В. М. Проблеми ведення переговорів з терористами, що захопили заручників. *Тероризм і боротьба з ним*. 2000. Т. 19. С. 521–528.

259. Франчук В. В. Судово-медична експертиза у випадках неналежної професійної діяльності медичних працівників : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.01.25. Харків, 2020. 43 с.

260. Хваліц О. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луцьк, 2016. 19 с.

261. Хоцевич М., Арешонков В. Типологія особистості злочинців у діяльності з виявлення, запобігання та розслідування злочинів. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2016. Вип. 2. С. 98–99.

262. Хряк А. П. Васильєв В. Т., Васильєв Є. В. Деякі аспекти ведення переговорів із особами, які утримують заручників. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 20–24.

263. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень : дис. д-ра філософії. Одеса, 2017. 240 с.

264. Цибенко О. С., Чаплинський К. О. Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 170–174.

265. Цимбал П. В., Влад В. Ф. Роль криміналістичної одорології в методиці розслідування втечі засуджених з місць позбавлення волі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 164–172.

266. Циркаль В. В. Некоторые особенности тактики допроса с участием специалиста. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1981. Вып. 22. С. 51–54.

267. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 16 с.

268. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій / К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

269. Чаусов Д. Ю. Організація і тактика проведення огляду при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 268–274.

270. Черенков А. М. Криміналістична характеристика суб'єкта декларування недостовірної інформації. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 222–226.

271. Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 270 с.

272. Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Jurnalul juridic național*:

teorie și practică. 2015. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/18.pdf.

273. Чорний Г. О. Розслідування злочинів терористичної спрямованості: питання формування методики на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 151–153. (Серія «Право»).

274. Черноус Ю. М. Методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 63–75.

275. Черноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22.

276. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Електронний юридичний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480.

277. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

278. Шаповал О. В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71–79.

279. Швець А. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням із небезпечними матеріалами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Vol. 12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/38.pdf>.

280. Шевцов С. О. Установлення індивідуальних ознак злочинця за результатами огляду місця події. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 29–31.

281. Шевчишен А. В. Теоретичні основи та практика доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 624 с.

282. Шевчишен А.В., Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2014_Shevchushen.pdf

283. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

284. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–3. Т. 2. С. 125–129. (Серія «Юриспруденція»).

285. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с.

286. Шишка Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : навч. посіб. Харків : Еспада, 2007. 368 с.

287. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

288. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 18 с.

289. Як поводитися під час терористичної загрози? URL: <https://uman-rda.gov.ua/yak-povoditися-pid-chas-eroristichnoi-zagrozi-13-27-11-25-10-2017>.

290. Як поводитися при терактах. URL: <http://lbmadm.gov.ua/ru/tsentr-nadannia-administratyvnykh-posluh/item/2533-yak-povodytysya-pry-teraktakh>.

АНКЕТА

Шановні колеги!

Просимо Вас уважно прочитати передбачені анкетною питання та дати на них відповіді. Обведіть правильний, на Вашу думку, варіант відповіді або запропонуйте власний варіант, висловивши таким чином свою позицію, якщо зазначені варіанти відповідей не влаштовують.

Багато в чому від Вашого сумлінного ставлення до заповнення запропонованої анкети залежить повнота і достовірність одержуваної інформації. Анкета анонімна, тому підписувати її, зазначати дані про себе немає потреби.

Заздалегідь дякуємо за участь у дослідженні.

Запитання:

1. Ваша посада:
 - 1.1 Слідчий (детектив)
 - 1.2 Старший слідчий (старший детектив)
 - 1.3.Заступник керівника органу досудового розслідування
 - 1.4. Керівник органу досудового розслідування
 - 1.5. Прокурор
 - 1.6. Керівник органу прокуратури
2. Місце праці:
 - 2.1. Національна поліція
 - 2.2. Органи безпеки
 - 2.3. Органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.
 - 2.4. Органи Державного Бюро розслідувань
 - 2.5. Національне Антикорупційне Бюро України
 - 2.6. Прокуратура
3. Стаж роботи в посаді:
 - 3.1 до 1-го року
 - 3.2 1-3 років
 - 3.3 3-5 років
 - 3.4 5-10 років
 - 3.5 Більше 10 років
4. Чи траплялися у Вашій практиці випадки участі у розслідуванні захоплення заручників:
 - 4.1. так
 - 4.2. ні
5. В якості кого Ви брали участь у кримінальному провадженні про

- захоплення заручників:
- 5.1. прокурор - процесуальний керівник
 - 5.2. керівник органу досудового розслідування
 - 5.3. слідчий, що здійснював провадження досудового розслідування
 - 5.4. оперативний працівник, що був залучений до процесу розслідування
6. Оберіть будь-ласка основні елементи, які Вашу думку утворюють криміналістичну характеристику захоплення заручників :
- 6.1 обстановка
 - 6.2 спосіб вчинення
 - 6.3 особа злочинця
 - 6.4 особа потерпілого
 - 6.5 мотив та мета кримінального правопорушення
 - 6.6 час вчинення
 - 6.7 місце вчинення
 - 6.8 знаряддя (засоби) кримінального правопорушення
 - 6.9 «слідова картина»
 - 6.10 інше _____
7. Що на Вашу думку найчастіше є предметом злочинного посягання у досліджуваній категорії злочинів:
- 7.1 матеріальні об'єкти
 - 7.1.1 грошові кошти;
 - 7.1.2 зброя
 - 7.1.3 наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори
 - 7.1.4 транспорт
 - 7.1.5 будь-яке інше майно
 - 7.2 нематеріальні об'єкти
 - 7.3 інше _____.
8. З Вашого досвіду особою потерпілого у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень були:
- 8.1. фізичні особи
 - 8.2. юридичні особи, їх представники
 - 8.3. інше _____.
9. Чи мали місце обставини, що споріднювали потерпілого та злочинця у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень:
- 9.1 ступінь родинних зв'язків
 - 9.2. праця
 - 9.3 були знайомі між собою
 - 9.4. не знайомі
 - 9.5 інше _____
10. Як Ви вважаєте чи у досліджуваній категорії злочинів мають місце способи готування до злочину:
- 10.1 так;
 - 10.2 ні;

- 10.3 інше _____
11. Як Ви вважаєте чи у досліджуваній категорії злочинів мають місце способи приховування злочину :
- 11.1. ні;
- 11.2 так;
- 11.3 інше _____
12. Які мотиви переслідували злочинці під час захоплення заручників:
- 12.1 корисливі;
- 12.2 політичні;
- 12.3 релігійні;
- 12.4 мотивів не було;
- 12.5 інше _____
13. На Вашу думку, де залишаються сліди вказаних злочинів:
- 13.1. на потерпілих;
- 13.2. в порушеній під час захоплення заручників обстановці;
- 13.3. у документах (письмових та електронних);
- 13.4. на матеріальних об'єктах;
- 13.5. інші _____
14. Чи Були у Вашій практиці випадки прийняття рішення про початок провадження досудового розслідування за ознаками злочину, передбаченого 147 КК України:
- 14.1 так;
- 14.2 ні.
- 14.3 інше _____.
15. Починаючи провадження за фактом зникнення особи, чи висувалася Вами версія про вчинення злочину, за ознаками ст. 147 КК України:
- 15.1 так
- 15.2 ні
16. Як на Вашу думку, чи можна на початковому етапі розслідування висунути версію про вчинення захоплення заручників?
- 16.1. так;
- 16.2. ні;
- 16.3. інше _____.
17. На Вашу думку, які з наведених ознак можуть характеризувати слідчу ситуацію початкового етапу розслідування як сприятливу? (можна обирати декілька варіантів відповідей).
- 17.1 наявність достатньої інформації про злочинців чи їх затримання;
- 17.2 відсутність протидії розслідуванню з боку злочинців чи кримінального середовища загалом;
- 17.3 наявність достатньої кількості фактичних даних для висунення конкретних версій та побудови чіткого алгоритму формування доказової бази у межах кримінального провадження
- 17.4 сприяння потерпілих розслідуванню;

- 17.5 сприяння розслідуванню усіх або окремих затриманих тощо
- 17.6. інше _____.
18. На Вашу думку, з якими органами та підрозділами слідчий перебуває у взаємодії під час розслідування захоплення заручників:
- 18.1. оперативні підрозділи
- 18.2. засоби масової інформації
- 18.3. органи влади та місцевого самоврядування
- 18.4. окремі громадяни
- 18.5. інше _____
19. Які заходи повинна включати організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами?
- 19.1. Встановлення належної взаємодії між слідчим, оперативними працівниками та іншими особами;
- 19.2. Проведення регулярних нарад;
- 19.3. Розподіл обов'язків між учасниками;
- 19.4. Забезпечення необхідних умов праці;
- 19.5. Планування тактичних операцій;
- 19.6. Інше _____
20. Які форми взаємодії є найпоширенішими під час розслідування захоплення заручників? (можна обрати декілька варіантів відповідей).
- 20.1. взаємний обмін інформацією;
- 20.2. спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій;
- 20.3. планування першочергових заходів, спрямованих на перевірку основних версій;
- 20.4. визначення напряму розслідування;
- 20.5. спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 20.6. планування та вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.
21. Які із заходів забезпечення кримінального провадження на Вашу думку доцільно застосовувати під час розслідування захоплення заручників:
- 21.1 виклик слідчим, прокурором, привід
- 21.2 накладення грошового стягнення
- 21.3 тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 21.4 відсторонення від посади;
- 21.5 відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 21.5 тимчасовий доступ до речей і документів;
- 21.6 тимчасове вилучення майна;
- 21.7 арешт майна;
- 21.8 затримання особи;
- 21.9 жодного.

22. Які із запобіжних заходів на Вашу думку слід застосувати до підозрюваного під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення:
 - 22.1 особисте зобов'язання;
 - 22.2 особиста порука;
 - 22.3 застава;
 - 22.4 домашній арешт;
 - 22.5 тримання під вартою.
23. Які з видів слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку слід проводити під час розслідування даного виду кримінального правопорушення:
 - 23.1 допит
 - 23.2 огляд
 - 23.3 освідування
 - 23.4 обшук
 - 23.5 пред'явлення для впізнання
 - 23.6 слідчий експеримент
 - 23.7. призначення експертизи.
24. Види негласних слідчих (розшукових) дій, які на Вашу думку слід проводити під час розслідування захоплення заручників:
 - 24.1 аудіо–, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України).
 - 24.2. накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України).
 - 24.3. огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України).
 - 24.4. зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України).
 - 24.5. зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України).
 - 24.6. обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).
 - 24.7. спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).
 - 24.8. аудіо–, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).
 - 24.9. негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).
 - 24.10. спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).
 - 24.11. контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) у формі:
 - 24.11.1. контрольована поставка;
 - 24.11.2. контрольована та оперативна закупка
 - 24.11.3. спеціальний слідчий експеримент
 - 24.11.4. імітування обстановки злочину.
 - 24.11.5. моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України)
 - 24.12. не проводилися
25. Які з видів слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку характеризуються

- конфліктністю час розслідування даного виду кримінального правопорушення (при відповіді просимо керуватися правилом від найбільшого до найменшого):
- 25.1 допит
 - 25.2 огляд
 - 25.3 освідування
 - 25.4 обшук
 - 25.5 пред'явлення для впізнання
 - 25.6 слідчий експеримент
 - 25.7. призначення експертизи.
26. Чим на Вашу думку характеризується допит під час розслідування захоплення заручників:
- 26.1 ситуацією конфліктності
 - 26.2 безконфліктністю
 - 26.3. інше _____
27. З Вашого досвіду під час допиту підозрюваного:
- 27.1. Визнавав винуватість:
 - 27.1.1. давав правдиві показання, розкривав зміст діяльності банд, її учасників та вчинюваних злочинів
 - 27.2. давав неправдиві показання
 - 27.3. застосовував обмову
 - 27.4. застосовував самообмову
 - 27.5. винуватість не визнавав:
 - 27.6. виносив алібі
 - 27.7. Відмовлявся від давання показань
 - 27.8. Інше _____
28. Які тактичні операції використовувалися Вами при розслідуванні захоплення заручників?
- 28.1. Документування діяльності потерпілого
 - 28.2. Документування захоплення заручників
 - 28.3. Встановлення особи жертви;
 - 28.4. Розшук злочинця;
 - 28.5. Визначення механізму злочину;
 - 28.6. Встановлення очевидців;
 - 28.7. Визначення часу вчинення злочину;
 - 28.8. Встановлення мотивів злочину;
 - 28.9. Встановлення осіб, причетних до вчинення злочину;
 - 28.10. Визначення взаємовідносин між злочинцем і потерпілим;
 - 28.11. Інше _____
29. На які об'єкти спрямовується першочергова увага під час огляду місця події за фактом захоплення заручників? (можна обрати декілька варіантів відповідей).
- 29.1. засобів (знарядь) вчинення злочину, які залишені злочинцями місці

- події;
29.3. об'єкти, що можуть містити сліди біологічного походження від потерпілого;
29.4. прилеглої до місця злочину території;
29.5. об'єктів, які не відповідають обстановці місцевості та можуть належати особами, які вчинили злочин
29.6. інше _____
30. Зазначте, які види експертних досліджень на Вашу думку, найбільш доцільно проводити під час розслідування захоплення заручників:
30.1. судово-криміналістичні:
30.1.1. дактилоскопічні;
30.1.2. почеркознавчі;
30.1.3. техніко-криміналістичні
30.1.4. балістичні (ті ін. зброєзнавчі експертизи)
30.2. фоноскопична
30.3. інші _____
31. Чи відчували Ви труднощі при розслідуванні кримінальних проваджень вказаного виду:
31.1 відчувалися:
31.1.1 велика кількість кримінальних проваджень, що знаходяться в провадженні;
31.1.2 великий обсяг роботи за даною категорією кримінальних проваджень;
31.1.3 відсутність досвіду з виявлення та розслідування такого роду кримінальних правопорушень злочинів;
31.1.4 відсутність методичних рекомендацій з розслідування цих злочинів;
31.1.5 недосконалість законодавства;
31.1.6 погані умови праці;
31.1.7 неналежна взаємодія з оперативними підрозділами;
31.1.8 труднощі в організації проведенні судових експертиз;
31.1.9 корумпованість деяких працівників правоохоронних чи судових органів;
31.1.10 протидія з боку певних посадових осіб;
31.2 не відчувалися;
31.3 інше _____

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

ДОДАТОК Б

**УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
опитування працівників слідчих підрозділів**

№	Запитання:	Кільк. осіб	%
1.	Ваша посада: 1.1 Слідчий (детектив) 1.2 Старший слідчий (старший детектив) 1.3.Заступник керівника органу досудового розслідування 1.4. Керівник органу досудового розслідування 1.5. Прокурор 1.6. працівник оперативного підрозділу	60 19 4 3 9	63,2 20,0 4,2 3,2 9,5
2.	Місце праці: 2.1. Національна поліція 2.2. Органи безпеки 2.3. Органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. 2.4. Органи Державного Бюро розслідувань 2.5. Національне Антикорупційне Бюро України 2.6. Прокуратура	95	100
3.	Стаж роботи в посаді: 3.1 до 1-го року 3.2 1-3 років 3.3 3-5 років 3.4 5-10 років 3.5 Більше 10 років	7 14 29 23 22	7,4 14,9 30,9 24,5 22,3
4.	Чи траплялися у Вашій практиці випадки участі у розслідуванні захоплення заручників: 4.1. так 4.2. ні	38 57	40,0 60,0
5.	В якості кого Ви брали участь у кримінальному провадженні про бандитизм : 5.1. керівник (заступник) органу досудового розслідування 5.2. слідчий, що здійснював провадження досудового розслідування 5.3. оперативний працівник, що залучався до розслідування	6 41 9	10,7 73,2 16,1
6.	Оберіть будь-ласка основні елементи, які Вашу думку утворюють криміналістичну		

Додатки

	характеристику захоплення заручників (можуть бути декілька варіантів відповідей):		
	6.1 обстановка	53	12,9
	6.2 спосіб вчинення	71	17,2
	6.3 особа злочинця	81	19,6
	6.4 особа потерпілого	81	19,6
	6.5 мотив та мета кримінального правопорушення	2	0,5
	6.6 час вчинення	12	2,9
	6.7 місце вчинення	18	4,4
	6.8 знаряддя (засоби) кримінального правопорушення	14	3,4
	6.9 «слідова картина»	76	18,4
	6.10 інше	5	1
7.	Що на Вашу думку найчастіше є предметом злочинного посягання у досліджуваній категорії злочинів (можуть бути декілька варіантів відповіді):		
	7.1 матеріальні об'єкти		
	7.1.1 грошові кошти;	1	1,1
	7.1.2 зброя		
	7.1.3 наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори	1	1,1
	7.1.4 транспорт	2	2,1
	7.1.5 будь-яке інше майно	3	3,2
	7.2 нематеріальні об'єкти	88	92,6
	7.3 інше		
8.	З Вашого досвіду особою потерпілим у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень були:		
	8.1. фізичні особи	35	92,1
	8.2. юридичні особи, їх представники	3	7,9
	8.3. інше		
9.	Чи мало місце обставини, що споріднювали потерпілого та злочинця у досліджуваній категорії кримінальних проваджень:		
	9.1 ступінь родинних зв'язків		
	9.2. праця		
	9.3 були знайомі між собою	2	5,3
	9.4. не знайомі	36	94,7
	9.5 інше		
10.	Як Ви вважаєте чи у досліджуваній категорії злочинів мають місце способи готування до		

	злочину: 10.1 так; 10.2 ні; 10.3 інше	92 3	96,8 3,2
11.	Як Ви вважаєте чи у досліджуваній категорії злочинів мають місце способи приховування злочину : 11.1.ні; 11.2 так; 13.3 інше	76 19	80,0 20,0
12.	Які на Вашу думку мотиви переслідували злочинці під час захоплення заручників: 12.1 корисливі; 12.2 політичні; 12.3 релігійні; 12.4 мотивів встановлено не було; 12.5 інше	28 3 1 6	73,7 7,9 2,6 15,8
13.	На Вашу думку, де залишаються сліди вказаних злочинів (можливо декілька варіантів відповіді): 13.1. на потерпілих; 13.2. в порушеній під час захоплення заручників обстановці; 13.3. у документах (письмових та електронних); 13.4. на матеріальних об'єктах; 13.5. інші	91 12 7	82,7 10,9 6,4
14.	Чи Були у Вашій практиці випадки прийняття рішення про початок провадження досудового розслідування за ознаками злочину, передбаченого 147 КК України: 14.1 так; 14.2 ні. 14.3 інше	31 7	81,6 18,4
15.	Починаючи провадження за фактом зникнення особи, чи висувалася Вами версія про вчинення злочину, за ознаками ст. 147 КК України: 15.1 так 15.2 ні	31 7	81,6 18,4
16.	Як на Вашу думку, чи можна на початковому етапі розслідування висунути версію про вчинення захоплення заручників? 16.1. так; 16.2. ні; 16.3. інше	50 6	89,3 10,7

17.	На Вашу думку, які з наведених ознак можуть характеризувати слідчу ситуацію початкового етапу розслідування як сприятливу? (можна обирати декілька варіантів відповідей). 17.1 наявність достатньої інформації про злочинців чи їх затримання; 17.2 відсутність протидії розслідуванню з боку злочинців чи кримінального середовища загалом; 17.3 наявність достатньої кількості фактичних даних для висунення конкретних версій та побудови чіткого алгоритму формування доказової бази у межах кримінального провадження 17.4 сприяння потерпілих розслідуванню; 17.5 сприяння розслідуванню усіх або окремих затриманих тощо 17.6. інше _____.	4 7 31 12 10	6,3 10,9 48,4 18,8 15,6
18.	На Вашу думку, з якими органами та підрозділами слідчий перебуває у взаємодії під час розслідування захоплення заручників (можливо декілька варіантів відповіді): 18.1. оперативні підрозділи 18.2. засоби масової інформації 18.3. органи влади та місцевого самоврядування 18.4. окремі громадяни 18.5. спеціальні підрозділи, що беруть участь в операції по звільненню заручників 18.6. підрозділи комунікації 18.5. інше _____.	37 7 3 23 12	45,1 8,5 3,6 28,0 14,6
19.	Які заходи, на Вашу думку, повинні включати організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (можливо декілька варіантів відповіді)? 19.1. Встановлення належної взаємодії між слідчим, оперативними працівниками та іншими особами; 19.2. Проведення регулярних нарад; 19.3. Розподіл обов'язків між учасниками; 19.4. Забезпечення необхідних умов праці; 19.5. Планування тактичних операцій; 19.6. Інше _____.	21 28 7 11	31,3 41,8 10,4 16,4
20.	Які форми взаємодії є найпоширенішими під час		

	розслідування захоплення заручників? (можна обрати декілька варіантів відповідей). 20.1. взаємний обмін інформацією; 20.2. спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій; 20.3. планування першочергових заходів, спрямованих на перевірку основних версій; 20.4. визначення напряму розслідування; 20.5. спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; 20.6. планування та вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.	94 11 12 21 6	65,3 9,6 8,3 14,6 4,2
22.	На Вашу думку, підозрювані визначають час та місце захоплення заручників, зважаючи на такі чинники (можна обрати декілька варіантів відповідей): 21.1. вибір найбільш безпечного часу та нелюдного місця (місця, де відсутні відеоспостереження); 21.2. можливість досягти мети у вигляді задоволення висловленої ними вимоги; 21.3. інше	81 87	85,2 91,6
23.	Які з видів слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку слід проводити під час розслідування даного виду кримінального правопорушення (можна обрати декілька варіантів відповідей): 23.1 допит 23.2 огляд 23.3 освідування 23.4 обшук 23.5 пред'явлення для впізнання 23.6 слідчий експеримент 23.7. призначення експертизи.	94 94 14 94 71 60 94	18 18 2,7 18 13,6 11,5 18
24.	Види негласних слідчих (розшукових) дій, які на Вашу думку слід проводити під час розслідування захоплення заручників (можна обрати декілька варіантів відповідей): 24.1 аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); 24.2. накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України). 24.3. огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК	84	26,7

	Україні).		
	24.4. зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України).	83	26,3
	24.5. зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України).	13	4,1
	24.6. обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).	21	6,7
	24.7. спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).	12	3,8
	24.8. аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).	19	6
	24.9. негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).	7	2,2
	24.10. спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).	6	1,9
	24.11. контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) у формі:		
	24.11.1. контрольована поставка;		
	24.11.2. контрольована та оперативна закупка		
	24.11.3. спеціальний слідчий експеримент	56	17,8
	24.11.4. імітування обстановки злочину.	14	4,4
	24.11.5. моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України)		
	24.12. не проводилися		
25.	Які з видів слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку характеризуються конфліктністю час розслідування даного виду кримінального правопорушення (при відповіді просимо керуватися правилом від найбільшого до найменшого):		
	25.1 допит	94	41,6
	25.2 огляд	18	8
	25.3 освідування	7	3,1
	25.4 обшук	83	36,7
	25.5 пред'явлення для впізнання	13	5,8
	25.6 слідчий експеримент	11	4,9
	25.7. призначення експертизи.		

26.	Який на Вашу думку вид допиту під час розслідування захоплення заручників характеризується як найбільш конфліктний: 26.1 допит потерпілого 26.2 допит свідків 26.3. допит підозрюваного 26.4. інше	6 9 41	10,7 16,1 73,2
27.	З Вашого досвіду під час допиту підозрюваного: 27.1. визнавав винуватість 27.1.1. давав правдиві показання 27.2. давав неправдиві показання 27.3. застосовував обмову 27.4. застосовував самообмову 27.5. винуватість не визнавав: 27.6. виносив алібі 27.7. відмовлявся від давання показань	23 33	41,1 58,9
28.	Які тактичні операції використовувалися Вами при розслідуванні захоплення заручників? 28.1. Документування діяльності потерпілого 28.2. Документування захоплення заручників 28.3. Встановлення особи жертви; 28.4. Розшук злочинця; 28.5. Визначення механізму злочину; 28.6. Встановлення очевидців; 28.7. Визначення часу вчинення злочину; 28.8. Встановлення мотивів злочину; 28.9. Встановлення осіб, причетних до вчинення злочину; 28.10. Визначення взаємовідносин між злочинцем і потерпілим; 28.11. Інше	61 33	64,9 35,1
29.	На які об'єкти спрямовується першочергова увага під час огляду місця події за фактом захоплення заручників? (можна обрати декілька варіантів відповідей). 29.1. засобів (знарядь) вчинення злочину, які залишені злочинцями місці події; 29.3. об'єкти, що можуть містити сліди біологічного походження від потерпілого; 29.4. прилеглої до місця злочину території; 29.5. об'єктів, які не відповідають обстановці місцевості та можуть належати особами, які вчинили злочин	23 34 1	37,7 55,7 1,6

	29.6. інше	3	4,9
30.	Зазначте, які види експертних досліджень на Вашу думку, найбільш доцільно проводити під час розслідування захоплення заручників: 30.1. судово-криміналістичні: 30.1.1. дактилоскопічні; 30.1.2. почеркознавчі; 30.1.3. техніко-криміналістичні 30.1.4. балістичні (ті ін. зброєзнавчі експертизи) 30.2. фоноскопичні 30.3. інші	4 9 51 3 12 2	4,9 11,1 63,0 3,7 14,8 2,5
31.	Чи відчували Ви труднощі при розслідуванні кримінальних проваджень вказаного виду: 31.1 відчувалися: 31.1.1 велика кількість кримінальних проваджень, що знаходяться в провадженні; 31.1.2 великий обсяг роботи за даною категорією кримінальних проваджень; 31.1.3 відсутність досвіду з виявлення та розслідування такого роду кримінальних правопорушень злочинів; 31.1.4 відсутність методичних рекомендацій з розслідування цих злочинів; 31.1.5 недосконалість законодавства; 31.1.6 погані умови праці; 31.1.7 неналежна взаємодія з оперативними підрозділами; 31.1.8 труднощі в організації проведенні судових експертиз; 31.1.9 корумпованість деяких працівників правоохоронних чи судових органів; 31.1.10 протидія з боку певних посадових осіб; 31.2 не відчувалися; 31.3 інше	70 9 21 4	74,7 9,6 22,3 4,3

ДОДАТОК В

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
вивчення кримінальних справ (проваджень), розглянутих судами
України за ст. 147 КК України впродовж 2010-2020 рр.

№№ з/п	Запитання	Кількість	Питома вага
	Всього розглянуто вироків	61	
	Характеристика особи потерпілого		
1.	Стать: 1.1. чоловік 1.2. жінка	53 8	86,8 13,2
2.	Вік: 2.1. до 18 років 2.2. 18-29 років 2.3. 30-39 років 2.4. 40-59 років 2.5. понад 60 років	16 23 12 8 2	26,2 37,7 19,7 13,1 3,3
3.	Рід занять: 3.1. працює 3.2. є посадовою особою органів влади 3.3. є посадовою особою підприємства, установи організації (не залежно від форм власності) 3.4. бізнесмен 3.5. не працює 3.6. інше	13 23 6 12 7	21,3 37,7 9,8 19,7 11,5
4.	Чи притягався до кримінальної відповідальності в минулому: 4.1. притягався 4.2. не притягався	3 58	4,9 95,1
	Характеристика особи злочинця		
5.	Стать: 5.1. чоловік 5.2 жінка	61	100
6.	Вік: 6.1. 14-16 років 6.2. 16-18 років 6.3. 18-29 років 6.4. 30-39 років 6.5. 40-59 років 6.6. понад 60 років	12 40 9	19,7 65,6 14,8
7.	Особою злочинця:		

	7.1. працює; 7.3. не працює. 7.4. інше	2 59	3,8 96,7
9.	Відносини між підозрюваними і потерпілим: 9.1. родинні стосунки 9.2. добре знайомі протягом тривалого часу 9.3. знайомі давно, але постійних відносин не підтримували 9.4. були співробітниками 9.5. знайомі не були 9.6. інше	2 4 9 45 1	1,1 2,2 4,9 24,6 0,5
10.	Національність та громадянство особи злочинця: 10.1. громадянин України, українець 10.2. іноземець, інша національність	51 10	83,6 1,6
11.	Ступінь визнання вини: 11.1. повністю 11.2. частково 11.3. вину не визнано	21 13 27	34,4 21,3 44,3
14.	Під час вчинення злочину підозрюваний: 14.1. перебував в стані алкогольного сп'яніння 14.2. перебував під впливом наркотичних засобів, психотропних речовин і т.п. 14.3. не перебував в стані сп'яніння	7 2 52	11,8 3,3 82,2
15.	Кваліфікуючими ознаками було: 15.1. вчинення злочину щодо дитини 15.2. вчинення злочину організованою групою 15.3. поєднані з погрозою знищення людей 15.4. спричинили тяжкі наслідки	18 32 11	29,5 52,5 18
Характеристика обставин вчинення злочину			
16.	Інформація про вчинення злочину надійшла: 16.1. злочинець повідомив самостійно; 16.3. про злочин повідомили свідки, очевидці; 16.4. про злочин повідомили потерпілі чи їхні родичі; 16.5. про злочин повідомили працівники правоохоронних органів; 16.6. інформація про злочин стала відомою в ході розслідування іншого злочину 16.7. інше	10 21 19 11	16,4 34,4 31,1 18

Додатки

17.	Час вчинення злочину: 17.1. 0-10 год. 17.2. 11-17 год. 17.3. 18-21 год. 17.4. 22-24 год. 17.5. не встановлено	7 3 37 5 9	11,5 4,9 60,7 8,2 14,8
18.	Вимоги, що висловлювалися злочинцями: 18.1. передачі грошових коштів 18.2. припинення переслідування (в т.ч. передача транспортних засобів, купівля квитків на транспорт тощо) 18.6. інше	42 12 7	68,9 19,7 11,5
19.	Сума грошових коштів, що була предметом вимоги, що висловлювалася злочинцями в заміні звільнення заручників: 19.1. 1000-100000 19.2. 100000-1000000 19.3. 100000-2000000	4 21 17	9,5 50,0 40,5
20.	Вимоги злочинців були 20.1. Задоволені 20.2. Частково задоволені 20.3. Відмовленні в задоволенні	8 11 42	13,1 18,0 68,8
20.	Протягом якого періоду часу здійснювалася утримання особи в заручниках: 20.1 декілька хвилин; 20.2 1-12 год.; 20.3 1-3 доби; 20.4 4-7 діб; 20.5 7-12 діб; 20.6 13-21 день; 20.7. інше	5 31 12 6 7	8,2 50,9 19,7 9,8 11,5
24.	Знаряддя, що використовувалися бандою: 24.1. зброя; 24.2. автотранспорт; 24.3. засоби зв'язку; 24.4. засоби маскування; 24.5. засоби проникнення в житло чи інше володіння; 24.6. засоби зв'язування потерпілих	61 22 8 13 6 4	53,5 19,3 7 11,4 5,3 3,5
25.	Підготування до вчинення нападу виявилось в: 25.1. розробці плану дій; 25.2. розподілі ролей;	54 59	14,4 15,8

	25.3. пошуку об'єкта посягання;	61	16,3
	25.4. попередній розвідці;		
	25.5. одержанні інформації про об'єкт посягання з інших джерел;	48	12,8
	25.6. підшуканні транспорту;	61	16,3
	25.7. маскуванню зовнішності;	57	15,2
	25.8. піддроблених документів;	13	3,5
	25.9. інше	21	5,6
27	Які види зброї застосовувалися під час вчинення захоплення заручників:		
	27.1. вогнепальна зброя	51	66,2
	27.2. холодна зброя	10	13
	27.3. газова	1	1,3
	27.4. пневматична	3	3,9
	27.5. мисливська	9	11,7
	27.6. спеціальні засоби	3	3,9
	27.7. інше		
28.	Відомості про вчинення захоплення заручників до правоохоронних органів надійшли від ?		
	28.1. окремих фізичних чи юридичних осіб (підприємств, установ, організацій);	34	55,7
	28.2. особи, що стала очевидцем нападу;	3	4,9
	28.3. особи, котрій відомі відомості щодо підготовки або вчинення нападу;	6	9,8
	28.4. особи, що захопила заручників;	5	8,2
	28.5. члена організованої групи, що діяв у її складі під час захоплення заручників;	1	1,6
	28.6. оперативних підрозділів	10	16,4
	28.6. інше	1	1,6
31.	Потерпілий та злочинець проживали:		
	31.1. в межах однієї територіальної одиниці міста, району області;	5	8,2
	31.2. в межах різних територіальних одиниць міста, району області.	56	91,8
37.	Встановлення обставин захоплення та місця утримання заручників сприяли:		
	37.1. дані за результатами оперативно-розшукової діяльності;	12	19,7
	37.1. результати негласних слідчих (розшукових) дій	18	29,5
	37.2. допити підозрюваних;	1	1,6
	37.3. допити свідків;	7	11,5

	37.4. результати оглядів місць подій; 37.5. результати обшуків; 37.6. результати експертних досліджень; 37.7. результати взаємодії правоохоронних органів; 37.9. інше	5 11 7	8,2 18 11,5
41.	Чи мали місце способи готування до злочину: 41.1. так; 41.2 ні.	51 10	83,6 16,4
42.	Чи мало місце приховування злочину: 42.1. ні; 42.2 так: 42.2.1. приховування знарядь (засобів) вчинення злочину; 42.2.2. приховування місця злочину; 42.2.3. підроблення документів; 42.2.4. приховування речових доказів; 42.3 інше	21 3 1 30 6	34,4 4,9 1,6 49,2 9,8
	Слідова картина злочину варіювалася в залежності від: способу його вчинення спеціальної підготовки учасників інше	39 7 15	63,9 11,5 24,6
	Основними слідами захоплення заручників були: сліди рук і ніг; транспорту; знарядь злочину; зброя, кулі і гільзи, частини вибухових пристроїв; предмети, що належали злочинцям (маски і панчохи, форма працівників правоохоронних органів та інше); - кров; - речовини, що застосовуються для нейтралізації жертви; - ґрунт - інше	19 1 2 17 8 3 3 1 8	31,1 1,6 3,3 27,9 13,1 4,9 4,9 1,6 13,1
43.	Види слідчих (розшукових) дій, що проводилися під час розслідування: 43.1. слідчий огляд (огляд місця події, огляд речей та документів тощо);	61	19,1

	43.2. обшук;	61	19,1
	43.3. допит (підозрюваного, законних представників потерпілого, свідків тощо);	61	19,1
	43.4. слідчий експеримент;	43	13,4
	43.5. пред'явлення для впізнання;	30	9,4
	43.6. освідкування	3	0,9
	43.7. призначення експертизи	61	19,1
44.	Які із заходів забезпечення кримінального провадження застосовувалися під час розслідування:		
	44.1. виклик слідчим, прокурором,	51	30
	44.2. привід		
	44.3. накладення грошового стягнення		
	44.4. тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;		
	44.5. відсторонення від посади;		
	44.6. тимчасовий доступ до речей і документів;	34	20
	44.7. тимчасове вилучення майна;	56	46,6
	44.8. арешт майна;	29	24,2
	44.9. не застосовувалися		
45.	Які із запобіжних заходів застосовувалися до підозрюваного під час розслідування досліджуваного злочину:		
	45.1 особисте зобов'язання		
	45.2 особиста порука		
	45.3 застава		
	45.4 домашній арешт		
	45.5 тримання під вартою	61	100
46.	Види негласних слідчих (розшукових) дій, що проводилися під час розслідування:		
	46.1 аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України).	6	9,8
	46.2. накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України).		
	46.3. огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України).		
	46.4. зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України).	5	8,2
	46.5. зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК		

	<p>України).</p> <p>46.6. обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).</p> <p>46.7. спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).</p> <p>46.8. аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).</p> <p>46.9. негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).</p> <p>46.10. спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).</p> <p>46.11. контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) у формі:</p> <p>46.11.1. контрольована поставка;</p> <p>46.11.2. контрольована та оперативна закупка</p> <p>46.11.3. спеціальний слідчий експеримент</p> <p>46.11.4. імітування обстановки злочину.</p> <p>46.11.5. моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України)</p> <p>46.12. інформація відсутня</p>	<p>2</p> <p>48</p>	<p>3,3</p> <p>78,7</p>
47.	<p>Види експертних досліджень, які проводилися під час розслідування кримінальних проваджень досліджуваної категорії:</p> <p>47.1. судово-економічна;</p> <p>47.3. судово-почекознавча;</p> <p>47.4. судова техніко-криміналістична;</p> <p>47.5. судова товарознавча</p> <p>47.6. судова фоноскопічна;</p> <p>47.7. судово-біологічні;</p> <p>47.8. судово-медична;</p> <p>47.9. судова балістична;</p> <p>47.10. судова фізико-хімічна;</p> <p>47.11. психіатрична</p> <p>47.12. психологічна</p> <p>47.13. комплексна психолого-психіатрична</p> <p>47.11. не призначалися</p>	<p>1</p> <p>1</p> <p>13</p> <p>60</p> <p>17</p> <p>18</p> <p>12</p> <p>7</p>	<p>0,8</p> <p>0,8</p> <p>11,8</p> <p>54,5</p> <p>15,4</p> <p>16,4</p> <p>10,9</p> <p>6,4</p>
48.	<p>Обшук проводився :</p> <p>48.1. за місцем проживання підозрюваного(их);</p>	<p>4</p>	<p>6</p>

Додатки

	48.3. за місцем утримання заручників; 48.4. у господарських приміщеннях, транспортних засобах тощо; 48.5. інше	60 3	89,6 4,5
49.	Основними об'єктами пошуку під час обшуку були: 49.1. грошові кошти; 49.2. люди; 49.3. засоби і знаряддя вчинення злочину 49.3. зброя; 49.4. засоби маскуваня 49.4. інше	 4 37 17 6 2 1	 6,0 55,2 25,4 9,0 3,0 1,6
50.	Чим закінчилося розслідування кримінального провадження про захоплення заручників: 50.1 складанням обвинувального акту; 50.2 складанням клопотання про застосування до підозрюваного примусових заходів медичного характеру; 50.3 складанням клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.	 61	 100

Вигівський Іван Михайлович – кандидат юридичних наук, генерал поліції третього рангу, Голова Національної поліції України.

Народився 26 березня 1980 року в Житомирській області, Україна.

У 1999 році розпочав службу в органах внутрішніх справ (з 2015 р. – Національній поліції України). У 2021 році успішно захистив дисертаційну роботу на тему «Розслідування захоплення заручників» у Харківському національному університеті внутрішніх справ.

За час служби обіймав посади слідчого, старшого слідчого Очаківського МВ УМВС України в Миколаївській області (2003–2005 рр.), заступника начальника відділу – начальника СВ, першого заступника начальника МВ – начальника кримінальної поліції, першого заступника начальника МВ – начальника СВ Очаківського МВ УМВС України в Миколаївській області (2005–2014 рр.), начальника Центрального РВ Миколаївського МУ та начальника Очаківського МВ Управління МВС України в Миколаївській області (2014–2015 рр.), начальника Очаківського ВП, заступника начальника Головного управління – начальника слідчого управління ГУНП в Миколаївській області (2015–2020 рр.), начальника ГУНП в Полтавській області, ГУНП у м. Києві (2020–2023 рр.).

З 14 липня 2023 року донині, згідно з рішенням Кабінету Міністрів України, призначений Головою Національної поліції України.

До сфери наукових інтересів належать: кримінальні процесуальні засади діяльності органів правопорядку, криміналістичні аспекти забезпечення досудового розслідування, оперативно-розшукова діяльність, права і свободи людини та громадянина, інститути громадського суспільства в демократичній державі, механізми захисту прав і свобод.

Vyhivskiy Ivan Mykhailovych –
Candidate of Legal Sciences, Third Grade
Police General, Head of the National
Police of Ukraine.

Born on March 26, 1980 in Zhytomyr region, Ukraine.

In 1999, he began service in the internal affairs bodies (from 2015 – the National Police of Ukraine). In 2021, he successfully defended his Dissertation on the topic «Investigation of hostage-taking» at Kharkiv National University of Internal Affairs.

During his service, he held the positions of investigator, senior investigator of the Ochakiv State Institution of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Mykolaiv region (2003 – 2005), Deputy Head of Department – Head of the Investigation Department, First Deputy Chief of the State Institution – Chief of the Criminal Police, First Deputy Head of the State Institution – Head of Investigation Department of the Ochakiv State Institution of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Mykolaiv region (2005-2014), Head of the Central Region Department of the Mykolaiv Municipal Government and the Head of the Ochakiv State Institution of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Mykolaiv region (2014 – 2015), Head of the Ochakiv Police Department, Deputy Head of the Main Department – Head of the Investigative Department of the Main Department of the National Police in Mykolaiv region (2015 – 2020), Head of the Main Department of the National Police in Poltava region, Main Department of the National Police in Kyiv (2020 – 2023).

From July 14, 2023 to the present, according to the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine, he has been appointed as the Head of the National Police of Ukraine.

Scientific interests include: criminal procedural principles of law enforcement agencies, forensic aspects of pre-trial investigation, investigative activity, human and citizen rights and freedoms, public society institutions in a democratic State and mechanisms for the rights and freedoms protection.

Дрозд Валентина Георгіївна – докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України, головна наукова співробітниця відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права.

Народилась 15 грудня 1964 року у місті Котовськ (нині – Хінчешти), Республіка Молдова.

У 1993 р. закінчила Дніпропетровську школу міліції, а у 1999 р. – Запорізький юридичний інститут МВС України. У 2009 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень». У 2019 р. захистила докторську дисертацію «Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження».

У 1984 році розпочала службу в органах внутрішніх справ на посаді контролера слідчого ізолятора УВС Одеської області. Згодом була контролером (1986–1990 рр.) та старшим контролером (1990–1991 рр.) слідчого ізолятора УВС Кіровоградської області.

Працювала на посадах інспектора дізнання й старшого дізнавача, слідчого, старшого слідчого й заступника начальника слідчого відділення Ленінського РВ Кіровоградського МУ УМВС України в Кіровоградській області (1991–2000 рр.), а також заступником начальника Ленінського РВ – начальником слідчого відділення (згодом – Кіровоградського МВ) УМВС України в Кіровоградській області (2000–2011 рр.).

У 2011 р. призначена заступником начальника УМВС України в Кіровоградській області – начальником слідчого управління. Протягом 2012 р. працювала заступником начальника відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи слідчого управління ГУМВС України в Київській області, після чого в 2013 р. залишила службу в міліції у зв'язку з виходом на пенсію, але продовжила роботу в сфері наукового забезпечення діяльності міністерства на посаді провідного наукового співробітника 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України, а також начальника цього відділу (2013–2023 р.).

Під керівництвом Валентини Дрозд було захищено 12 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Є автором більш як 250 наукових праць (наукові та методичні напрацювання), а також публікацій у виданнях, які включені до баз Scopus та Web of Science, коментарі та юридичні експертизи до проєктів законів України та інших нормативно-правових актів.

Drozd Valentyna Heorhiivna – Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Chief Scientific Officer of the Public Law Issues Department of the Scientific Institute of Public Law.

Born on December 15, 1964 in Kotovsk (now – Khyncheshty), Republic of Moldova.

In 1993, she graduated from the Dnipropetrovsk Militia School, and in 1999 – from Zaporizhzhia Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

In 2009, she defended the Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences on the topic: «Organizational and tactical aspects of the investigation of intentional grievous bodily harm». In 2019, she defended her Doctoral Dissertation

«Conceptual principles of legal regulation of pre-trial investigation as a stage of criminal proceedings».

In 1984, she began her service in the internal affairs bodies as the inspector of the pre-trial detention facility of the Department of Internal Affairs of Odessa region. Subsequently, she was inspector (1986–1990) and senior inspector (1990–1991) of the pre-trial detention facility of the Department of Internal Affairs of Kirovohrad Region.

She worked as inspector of inquest and senior inspector of inquest, investigator, senior investigator and Deputy Chief of the Investigative Department of the Leninskyi Region Department of Kirovohrad Municipal Government of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Kirovohrad region (1991 – 2000), as well as the Deputy Chief of the Leninskyi Region Department – Head of the Investigative Department (later – the Kirovohrad State Institution) of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Kirovohrad region (2000 – 2011).

In 2011, she was appointed Deputy Chief of the Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Kirovohrad region – Head of the Investigative Department. During 2012, she worked as the Deputy Head of the Department for the investigation of crimes committed against life and health of the person of the Investigative Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Kyiv region, after which in 2013 she left the service in the police due to retirement, but continued to work in the field of scientific support for the activity of the Ministry as a leading researcher of the 3rd Research Department of the Research Laboratory of Legal and Organizational Support Issues for the activity of the Ministry of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as the Head of this Department (2013 – 2023).

Under the leadership of Valentina Drozd, 12 theses for obtaining a scientific degree of a Candidate of Legal Sciences were defended. She is the author of more than 250 scientific works (scientific and methodical achievements), as well as publications in the journals included in the Scopus and Web of Science databases, comments and legal expertise on draft laws of Ukraine and other legal and regulatory acts.

Наукове видання

ВИГІВСЬКИЙ Іван Михайлович
ДРОЗД Валентина Георгіївна

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ
ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ**

Монографія

Підп. до друку 03.11.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 21,39. Зам. № 0611-23.
Наклад 300 прим.

Видавець і виготовлювач ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017